४२५१

श्रीपंचीकरण.

ब्रह्मविद्वरिष्ठ सद्गुरु श्रीरामकृत.

तेनी टीका गुजराती भाषामां

सद्गुरु ब्रह्मनिष्ठ श्री जयकृष्णकृत

सर्व मुमुक्षुने हितार्थ

वेदधर्मसभा

शा० रूपजी सुंदरजी,

एओए,

छपावी प्रगट करी छे.

देहाभिमाने गलिवे विज्ञाते परमात्मनि ॥
यत्र यत्र मनो याति तत्र तत्र समाधयः ॥ १ ॥

आवृत्ति छठी.

संवत् १९४५—सन १८८९.

किंमत रु० १

शार्दूलविक्रीडित.

भासे द्वैत विवर्त मोहथि मृषा जे सत्य आधारथी ।
जे चैतन्यथकी सहू जड छतां भासे चिदाकारथी ॥
जेना लेश स्वरूपथी विषय आ भासे सुखाकारथी ।
छे ते मारुं स्वरूप सच्चिद सदा आनंद विस्तारथी ॥ १ ॥

श्रीमुंबईमां

'जगदीश्वर' छापखानामां मुद्रांकित करी.

प्रस्तावना.

वेद-पुराणमां चार प्रकारना पुरुषार्थो जेवा के धर्म, अर्थ, काम अने मोक्ष ए मुख्यताए निरूपण कर्या छे. तेमां पण चोथो पुरुषार्थ गर्भवास अने जन्ममरणादि दुःखोनी निवृत्तिपूर्वक परमानंदरूप परमात्मानी प्राप्ति थवारूपी मोक्ष छे. ते मोक्षने परम (अतिश्रेष्ठ) पुरुषार्थ वर्णन कर्यो छे. ते मोक्षनुं खरुं साधन केवळ भेदरहित आत्मज्ञान वेदे मान्य करेलुं छे, एमां कोई पण प्रकारनो विवाद नथी. ते अभेद आत्मज्ञान मुख्य तत् अने त्वं पदना शोधनने आधीन छे. तेमां तत् पद केहेतां ईश्वर अने त्वं पद केहेतां जीव, ए बन्नेनुं रूप शुं छे तेनुं यथार्थ ज्ञान थवासारु वेदांतप्रकरणोविषे वर्णन करेली सर्व प्रक्रियाओ समजवी जोईये. तेविना जीवनुं वास्तविक स्वरूप तथा ईश्वरनुं वास्तविक स्वरूप शुं तेनो निर्णय थई शकतो नथी. ते संपादन करवाने वेदांतशास्त्र के जेमां अद्वैत परमात्मानुं ज्ञान निरूपण कर्युं छे तेनुं मुमुक्षु पुरुषोए साधनसंपन्न थई श्रद्धापूर्वक श्रवण करी मनन अने निदिध्यासन, मताग्रह छोडी दईने निष्पक्षपातपणे करवुं योग्य छे. ए विषयउपर विद्वान पुरुषोए उपनिषदोना आधारथी संस्कृत भाषामां घणा ग्रंथो रच्या छे पण ते संस्कृत भाषानो प्रचार आज काल घणो थोडो छे, माटे संस्कृत भाषा न जाणनारा मुमुक्षुओने तेनो यथास्थित लाभ लेवाने बनी शकतुं नथी, तथापि तेओनी जिज्ञासा पूरी पडे ते रीते घणा

एक महात्माओए हिंदुस्थानी तथा मराठी भाषामां ते संस्कृत ग्रंथोना आधारथी वेदांतना ग्रंथो रच्या छे, पण तेवा ग्रंथो ते भाषाना ज्ञाताओने उपयोगी छे. तथापि गुजराती भाषामां वेदांतविषयसंबंधी प्रक्रियाओने समजवासारु सरल ग्रंथ न होवानेलीधे जिज्ञासु गुजराती वर्ग के जेओने उपली भाषानुं ज्ञान नथी तेओने उपयोगी आ पंचीकरण नामक सटीक ग्रंथ छे. जेमां वेदांतना प्रकरणग्रंथो समजी शकाय एवी उपयोगी प्रक्रियाओ विस्तारथी दृष्टांत-सिद्धांते करीने प्रश्नोत्तरपूर्वक समावेली छे, जेना अध्ययनपूर्वक विचारथी वेदांतविचारसंबंधी कोईपण ग्रंथ सेहेलाईथी समजाईने ब्रह्मात्मानुं एकतानिश्चयरूप यथार्थ अपरोक्षज्ञान थाय एवो सरस छे अने मुमुक्षुओने आ दुस्तर संसाररूपी सागरने अनायासे तरवाने आ ग्रंथ बोधद्वारा नौकारूप छे.

आ मूल पंचीकरणमां २७ दोहा चोपाई अने स्थूल-सूक्ष्म देहनां बे कोष्टक तथा वाक्यवृत्ति विगेरे ग्रंथोना प्रमाणरूप ७ श्लोक छे. तेना कर्ता काठियावाड कच्छ गुजरात विगेरे प्रांतोमां प्रसिद्धि पामेला वेदांतशास्त्रना वेत्ता ब्रह्मनिष्ठ श्रीरामगुरु नामे महात्मा थई गया छे. ते महात्माना जन्मचरित्रनुं वर्णन, श्रीपंचदशी ग्रंथना हिंदुस्थानी भाषामां भाषांतर करनार पंडित पीतांबरजीए ते पुस्तकमां यथार्थ लंबाणथी कर्‍युं छे तोपण आ प्रसंगे किंचित् आपवुं योग्य धारीने आपिये छिए.

ए ब्रह्मनिष्ठ महात्मा संवत् १८४० नी सालमां दक्षिण हेदराबाद शेहेरमां जन्म्या हता. तेओ जातीना यजुर्वेदी महाराष्ट्र ब्राह्मण हता. पोते सोळ वर्षना थया त्यांथी ब्रह्मचर्य ग्रहण कर्युं हतुं. तेओमां बोध करवानी शक्ति तथा महात्माने शोभता गुणो घणा हता. शरीरनो वर्ण तेजस्वी हतो. जे जे स्थळे वास करता हता त्यां त्यां एमनी पासे आवीने सत्संग करनार मुमुक्षुओने आत्मानुं दृढ ज्ञान थाय ते रीते अद्वैत ब्रह्मना उपदेशेकरि " अहं ब्रह्मास्मि" एवो दृढ निश्चय अद्भुत रीते करावता हता. जे जे स्थळे पोते प्रवृत्त थया त्यां त्यां एमना प्रताप तथा अनुग्रहथी जिज्ञासुजनोने महावाक्यना यथार्थ उपदेशथी अद्वैत मार्गनुं स्थापन थयुंछे. ए ब्रह्मनिष्ठ महात्माना प्रताप अनुग्रहथी तेमना गुरुपणाने शोभावनारा अनुभवयुक्त अने सदुपदेश करवामां कुशळ प्रतापी घणा शिष्यो थया छे, तेमां मुख्यत्वे करीने प्रसिद्धि पामेला चार शिष्यो छे. जेवा के, सुदामापुरिमां व्यास श्रीजयकृष्ण छे, जामनगरमां विश्वनाथजी, वडोदरामां बापुजी, कच्छ मांडवीमां सुखलालगिरीजी हता. ए महात्मा वडोदरा नगरमां संवत् १९०६ ना भाद्रपद मासमां शुद्ध तृतीयाने दिवसे समाधिस्थ थया. ते परमप्रतापी ब्रह्मनिष्ठ श्रीरामगुरुना शिष्यवर्य अत्रे हाल प्रसिद्धि पामेला पंडित श्रीजयकृष्ण महाराज एओए गुरुकृपाथी ब्रह्मसाक्षात्कारपूर्वक वेदांतविचारमां घणो श्रम लीधोछे अने ते ब्रह्मसाक्षात्कार अ-

न्य मुमुक्षु पुरुषोने थाय तेमाटे घणा एक वेदांतना संस्कृत ग्रंथोनुं अति उत्तम श्रवण करावेछे. तेमनी पासे श्रवण करनाराओ सज्जनोमां केटलाएक जिज्ञासुओनी एवी इच्छा थई के, श्रीरामगुरुकृत मूळ पंचीकरणना प्रतिवाक्यमां अति गंभीरार्थ छे तथा तेमां भिन्न भिन्न प्रक्रियाओ छे तेनी सरल रीते कठिन प्रक्रियाओ न आवे तेम साधारण बुद्धिवाळा मुमुक्षुओने पण उपयोगी पडे तेवी टीका थाय तो बहु उत्तम. एवी प्रार्थना करी तेथी तेमणे घणो श्रम लईने गुजराती भाषामां गुरुशिष्यना संवादरूपे विस्तारथी दृष्टांत, सिद्धांत, युक्ति, अनुभवसहित टीका करी छे. आ ग्रंथमां प्रक्रिया समजवासारु व्यवहारिक दृष्टांतो आप्यां छे ते सर्व सिद्धांत समजवासारु छे माटे दृष्टांतोना सर्वे अंशो सिद्धांत साथे मळशे नहीं तेथी केवळ दृष्टांत उपरज नजर न राखतां सिद्धांतनो सारी पेठे विचार करी समजवासारु यत्न करवो. आ पंचीकरणनुं ब्रह्मनिष्ठ वेदांतवक्ता सद्गुरुना मुखथी श्रवण करी मनन करे तो आत्मानो अपरोक्ष दृढ बोध थईने जन्मादि क्लेशथी अवश्य मुक्त थाय तेसारु मुमुक्षुओए आ ग्रंथनो अथथी ते इतिसुधी आदरपूर्वक विचार करवो एवी मारी विनंती छे.

आ ग्रंथमां जे जे विषयनुं वर्णन कर्युं छे ते आगळ करेली अनुक्रमणिकाउपरथी जाणवामां आवशे.

शा० कल्याणदास नरोत्तमदास.

अनुक्रमणिका.

श्रीरामगुरुस्तुति.

शार्दूलविक्रीडित छंद.

जन्म्या वेद यजुर्द्विजातिकुलमां म्हाराष्ट्र ज्ञातीविषे ।
संध्या स्नान सुदान नीति नियमो वेदानुयायी दिसे ॥
दैवी संपद शोभती गुण भरी धारी क्षमा क्षेमथी ।
एवा श्रीगुरु राम नाम चरणे नित्ये नमूं नेमथी ॥ १ ॥
संस्कारे करि ब्रह्मचर्य व्रतने धारी धरया तीर्थमां ।
स्त्रीद्रव्यादिक हस्ति यान शिबिका त्याग्यां तने तर्तमां ॥
नित्ये नेम करी क्रिया सकळने राखी हृदामां मथी ।
एवा श्रीगुरु राम नाम चरणे नित्ये नमूं नेमथी ॥ २ ॥
मूकीने ममता मनोहर छबी एकाकि आपे फरे ।
तृष्णा ताप उताप पाप परले सद्बोध साथे करे ॥
ब्रह्मानंद अखंड एक अजने परखावता प्रेमथी ।
एवा श्रीगुरु राम नाम चरणे नित्ये नमूं नेमथी ॥ ३ ॥
जेनां दर्शनथी दबी दिल तणां पापो अमापो पळे ।
वैराग्येथि विशेष ज्ञान सहसा सन्मार्ग साथे मळे ।
भीती न्हे न जरा भवार्णव तणी दुःखो जतां देहथी ।
एवा श्रीगुरु राम नाम चरणे नित्ये नमूं नेमथी ॥ ४ ॥
व्याख्या शुद्ध सुधासमुद्र सरखी बोधे प्रबोधे बहु ।
जे आवे जन तेहना मन तणी शंका समावे सहू ॥

हुं छुं ब्रह्म सुनिश्चयार्थ करता अंतर्विना वेमथी ।
एवा श्रीगुरु राम नाम चरणे नित्ये नमुं नेमथी ॥ ५ ॥
बोले बोल अतोल अर्थथि भर्‍या शब्दो सुधा नाझरे ।
वारंवार सुणे तथापि पुरती कर्णो पिपासा करे ॥
निःकामी अभिरामि स्वामि सहुने समझावता स्नेहथी ।
एवा श्रीगुरु राम नाम चरणे नित्ये नमूं नेमथी ॥ ६ ॥
व्यास श्री जयकृष्ण बापु बहुधा जे विश्वनाथादिओ ।
देवकृष्ण विशेष शिष्य सघळा सन्मार्ग संवादियो ॥
तेने पूर्ण प्रताप आप सरखा कीधा सुसंज्ञा कथी ।
एवा श्रीगुरु राम नाम चरणे नित्ये नमूं नेमथी ॥ ७ ॥
आत्मज्ञानथि ब्रह्मनिष्ठ भजनी मोटा महात्मा थया ।
जेना सद्गुण वर्णनेथि करतां जाये न जीभे कह्या ॥
ते आपो अमने सदाय सुखनी प्राप्ती निजानंदथी ।
एवा श्रीगुरु राम नाम चरने नित्ये नमूं नेमथी ८ ॥

निर्भयशंकर.

श्रीगणेशाय नमः

अथार्याष्टकं प्रारभ्यते.

देशिकचरणद्वंद्वं वंदेहं कमलशोभयाऽऽश्लिष्टम् ॥
भेत्तुं कल्पमषमीशं तीर्थीकर्तुं च जन्हुतनयावत् ॥ १ ॥
ननु किं देशिकचरणैः पठ निगमं वा शृणुष्व शास्त्रार्थम् ॥
इति चेच्छृणु मद्वचनं किं गुरुणेति त्वया न वाच्यं भोः ॥२॥
निगमावसानवाचं वदतु ह्यथवापि सर्वशास्त्रार्थम् ॥
देशिककृपाविहीनो वास्तवमर्थं न कीरवन्मनुते ॥ ३ ॥
तस्माद्गुरुं दयालुं रामं स्वात्मस्थमीशमद्वैतम् ॥
शांतं दांतममन्युं वंदे वेदावसानवेत्तारम् ॥ ४ ॥
यद्वाग्गलितैर्वर्गैर्नाहं देहोयमन्नमयकोशः ॥
नाहं सूक्ष्मशरीरं कोशैर्ग्रथितं न चाहमज्ञानम् ॥ ५ ॥
शुद्धो बुद्धो मुक्तश्चित्सुखरूपोहमेवमाज्ञातम् ॥
तं देशिकं महांतं वंदेहं शंकरं लसन्मूर्तिम् ॥ ६ ॥
स्वामिंस्तवोपकारं प्रतिकर्तुं कः प्रभुर्भवे ह्यस्मिन् ॥
तस्मात्त्वां नत्वाहं भवदीयांघ्रिद्वये दधामि शिरः ॥ ७ ॥
क्वासौ तिष्ठति गुरुरिति पृच्छसि चेत्त्वं शृणुष्व भो वादिन् ॥
हृदयगुहायां घनतरतिमिरं शमयन्सदैव सुखमास्ते. ॥ ८ ॥
आर्याष्टकमिदं प्रोक्तं जयकृष्णेन चिद्विंदा ॥
पठंत्यालोड्य ये ते वै नायांतीह पुनर्भवम् ॥ ९ ॥

इति श्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्य श्रीमदखंडानंदसरस्वति सद्देशिकशिष्यजयकृष्णविदुषा विरचितमिदमार्याष्टकं संपूर्णम्.

ॐतत्सत्

श्रीपरमात्मने नमः

अथ सटीक पंचीकरण प्रारंभः

टीकाकारकृतं मंगलाचरणं.

आर्यावृत्तम्.

वंदे श्रीमद्रामं सद्गुरुमतिशांतिसीतया ऽऽश्लिष्टं ॥ कामादिराक्षसारिं भवजलधौ तत्त्वबोधसेतुकरम् ॥ १ ॥

॥ टीका॥ अति शांति (निर्विकल्प वृत्ति) रूपी सीताये संयुक्त रहेला; काम, क्रोध, लोभ, मोह, मद, मत्सर ए रूपी राक्षसोना शत्रु; संसार रूपी समुद्रमां तत्त्वबोधरूपी सेतुने बांधनारा अने ब्रह्मविद्यारूपी शोभाथी शोभित श्रीरामरूप श्रीराम सद्गुरुने हुं वंदन करुंछुं. जेम श्रीरामचंद्र सीताये संयुक्त छे तेम श्रीरामनामना सद्गुरु अतिशय शांति

(निर्विकल्प समाधि) रूपी सीताये संयुक्त छे; जेम रामचंद्र रावणादि राक्षसोना नाश करनारा छे तेम राम सद्गुरु कामक्रोधादिरूप राक्षसोना नाश करनारा छे; जेम रामचंद्रे पोतानी सेनाने समुद्रथी पार करवा सारुं सेतु बांधी तेम श्रीराम सद्गुरुए मुमुक्षुजनोने संसारसमुद्रथी पार करवा सारुं तत्त्वबोधरूपी सेतु बांधी छे; जेम रामचंद्र लक्ष्मीथी शोभायमान छे तेम श्रीराम सद्गुरु ब्रह्मविद्या आदि अनेक सद्गुणरूपी लक्ष्मीथी शोभायमान छे ते माटे श्रीरामरूप सद्गुरुने हुं साष्टांग वंदन करुंछुं ॥ १ ॥

आर्यावृत्तम्

पंचीकरणव्याख्यां सुखबोधार्थं करोम्यहं सरलां ॥ संस्कृतवागज्ञानां गुर्जरसद्भाषया मुमुक्षूणाम् ॥ २ ॥

॥ टीका ॥ संस्कृत भाषाने न जाणनाराओने अने संसारबंधनथी मुक्त थवानी छे इच्छा जेओने

एवा विवेकादिसाधनसंपन्न जिज्ञासुजनोने अनायासे पंचीकरणना अर्थनो बोध थवासारुं श्रीराम सद्गुरुकृत मूल पंचीकरणनी गुजराती सारी भाषाये करीने कठिन प्रक्रियाविना सुलभ रीते समजाय एवी सरल टीकाने हुं करुंछुं.

अधिकारी, विषय, संबंध ने प्रयोजन ए चार अनुबंध जे ग्रंथमां होयछे तेमा विवेकी पुरुषोनी प्रवृत्ति थायछे. आ पंचीकरणना अधिकारी आदिना अभावे करीने आमां कोईनी प्रवृत्ति नहि थाय तेथी आनो प्रारंभ निष्फल छे एवी शंकाने निवृत्त करवासारु आमां बीजी चोपाईए करीने विवेक, वैराग्य, षट् संपत्ति, मोक्षेच्छा ए चार साधनसंपन्नने आ पंचीकरणनो अधिकारी कह्यो छे. तेमां आत्मस्वरूप नित्य छे अने ते व्यतिरिक्त सर्व अनित्य छे एवो जे निश्चय तेनुं नाम विवेक; आ लोकना तथा परलोकना भोगोने विषे इच्छाराहित्यनुं नाम वैराग्य;शमादि छ संपत्ति तेमां १ शम (सर्व वासना-

नो त्याग), २ दम (शब्दादि बाह्य विषयोथी इं-द्रियोनो निग्रह), ३ उपरति (सर्व प्रपंचथी निवृत्ति), ४ तितिक्षा (शीतोष्णादि द्वंद्वधर्मोनी सहनता), ५ श्रद्धा (ब्रह्मनिष्ठ सद्गुरुनां तथा वेदांत शास्त्रनां वाक्योमां भक्ति), ६ समाधान (सल्लक्ष्य जाणवामां चित्तनी एकाग्रता), मोक्षेच्छा (संसारबंधनथी निवृत्त थवानी इच्छा),ए साधनयुक्त अधिकारी; अने आ ग्रंथनो विषय प्रत्यगात्मानी परमात्मासाथे एकतारूप छे ते आमां घणे ठेकाणे निरूपण करेल छे. आ ग्रंथनो अने अद्वितीयब्रह्मनो प्रतिपादक अने प्रतिपाद्यभावरूप संबंध छे एटले आ ग्रंथ अद्वितीय ब्रह्मने प्रतिपादन करनार छे अने ब्रह्म प्रतिपाद्य (प्रतिपादन करवाने योग्य) छे, तथा ज्ञाननो अने पंचीकरणनो जन्यजनकभाव संबंध छे एटले ज्ञानजन्य (उत्पन्न थाय) छे अने पंचीकरण विचारद्वारा ज्ञाननुं जनक (उत्पन्न करनारुं) छे. अज्ञान अने ज्ञाननो निवर्त्यनिवर्त्तकभाव संबंध छे.

अज्ञान निवृत्त थायछे अने ज्ञान तेने निवृत्त करेछे. आ ग्रंथनुं परमानंदरूप परमात्मानी प्राप्ति तथा अज्ञानसहित जन्मादि अनर्थनी निवृत्तिरूप प्रयोजन छे तेथी आनो प्रारंभ सफल छे. इति ॥ २ ॥

चोपाई.

श्रीगणेशाय नमः ॥ घणा दाहाडानो भ्रम थयो जीवने एटले देह मानी पोते आपने ॥ ते सारु फरे चोराशी लक्ष योनीने फरि फरि पामे जन्ममरणने ॥ १ ॥

॥ टीका ॥ जीव कहेतां जे अविद्योपाधिकप्रत्यक् आत्मा तेने घणा दहाडानो भ्रम थयो नाम अनादि कालनी भूल थईछे. एटले तेणेकरीने पोते (जीवात्माए) आपने (पोताने) देह हुं एम मानी लीधुंछे. पण वस्तुताथी पोते सच्चिदानंद ब्रह्मरूप छे, देहरूप नथी. भूलथीज हुं देह, हुं मनुष्य, हुं ब्राह्मण, हुं क्षत्रिय इत्यादि मानेछे.

॥ दृष्टांत ॥ जेम एक ब्राह्मणे घणी भांग पीधी तेना केफथी पोतानुं ब्राह्मणपणुं भूलीने हुं शूद्र छुं, हुं वैश्य छुं, हुं क्षत्रिय छुं इत्यादिक विपरीत बोलवा लाग्यो, पण ते तेवुं विपरीत बोलवा वखते ब्राह्मण मटीने शूद्रादिक थयो नथी. ब्राह्मणज छे पण केफथीज विपरीत बोलेछे. ते पछी तेनो कोई हितेच्छू पुरुष मळ्यो, तेणे तेनो केफ उतारवासारुं घृत तथा दहीं पायुं, तेथी ते ब्राह्मणनो केफ उतरी गयो त्यारपछी ते (ब्राह्मण) हुं ब्राह्मण छुं एम पोतानुं स्वाभाविक स्वरूप जाणेछे, अने हुं शूद्रादिक छुं एम कदापि मानवानो नथी. ज्यांसुधी केफ हतो त्यांसुधीज विपरीत बुद्धि हती, कारण के केफ निवृत्त थया पछी विपरीत बुद्धि रेहेती नथी.

॥ सिद्धांत ॥ तेम प्रत्यक् आत्मा पोताना अज्ञानरूपी केफे करीने अविद्याकल्पित स्थूल सूक्ष्म शरीरना कल्पित संबंधथी वास्तव पोतानुं सच्चिदानंद स्वरूप भूलीने हुं मनुष्य छूं, हुं ब्राह्मण छूं, हुं

क्षत्रिय छुं, हुं वैश्य छुं, हुं शूद्र छुं, हुं गृहस्थ छुं, हुं त्यागी छुं, हुं पुरुष छुं, हुं स्त्री छुं, हुं जन्मु छुं, हुं मरुं छुं एम विपरीत अध्यास करेछे. वस्तुताथी पोत देहादिकनो द्रष्टा साक्षी ब्रह्मरूप छे, पण अज्ञानथी जाणतो नथी, अने ज्यारे ते अज्ञानीनेब्रह्मनिष्ठ गुरु मळे, अने ते गुरु तेने ब्रह्मविद्यानाउपदेशरूपी घृत पाय, त्यारे अज्ञानरूपी केफ नष्ट थाय त्यारपछी ते पुरुष हुं देह, मनुष्य, कर्ता, भोक्ता छुं. एम कदापी मानशे नहीं. हुं सच्चिदानंदरूप ब्रह्मछुं एमज मानशे. पण एवुं ज्यांसुधी जाण्युं नथीत्यां सुधी घणा दिवसनी भूलेकरीने हुं देह छुं एममानेछे.

॥ **दृष्टांत बीजुं** ॥ कोइ एक बकरांने चरावववावाळो (भरवाड) हतो. ते अरण्यमां पर्वतनी गुफामां नवां तरतनां जन्मेलां सिंहना बे बच्चां हतांतेमांथी एक बच्चाने पोताने घेर लाव्यो, अने तेने नित्य दूध पाईने मोटुं कर्युं. ते बच्चुं नित्यप्रति बकरांना टोळासाथे अरण्यमां फरवाने जाय अने आखो दिवस ब-

करांओ साथे फरे, दोडे, बेसे, पाणी पीये, अने सायंकाल थाय त्यारे बकरांना टोळासाथेज घेर पाछुं आवे, एटले भरवाड (बकरांने चरावनार पुरुष) तेने बकरांओना वाडामां बकरांओ साथेज पुरि मेहेले. एवी रीते तेसिंहना बच्चाने रात्रिदिवस बकरांना संगथी पोतानुं सिंहस्वरूप भूली हुं बकरो छुं,एवुं दृढ अज्ञान थयुं, अने तेने भरवाड पण सर्वदा बकरो कही बोलाववालाग्यो. कोई दिवस पण तुं सिंह छे एम कहे नही. एम नित्य बकरांसाथे आवतांजतां घणा दिवस थया तेथी ते सिंहने बकरानो अध्यास दृढ थयो. ते पछी वनमां एकदिवसे बकरांना टोळासाथे ते सिंह उभो हतो तेवामां पर्वतमांथी एक बीजो सिंह निकळयो, तेणे बकरांना टोळामां पेला सिंहने दीठो तेथी आश्चर्य पामीने मोटी गर्जना करी. तेसांभळीने बकरां सर्व नासि जावा लाग्यां तेनी साथे ते बकरांनो संगी सिंह पण नासवा लाग्यो ते जोईने पर्वतनासिंहे तेने बूम पाडीने कह्युं के, हे भाई-

बंध, उभो रहे, मारे, तुने एक वात केहेवी छे. त्यारे पेलो बकरांनो संगी सिंह उभो रह्यो, तेपछि ते पर्वतनो सिंह तेनी पासे आवीने कहे छे के हे भाई, तुं सिंह थईने बकरांना टोळामां केम रहेछे? त्यारे ते बकरांनो संगी सिंह रोषकरी बोल्यो के, हुं तो सिंह नथी. तुं सिंह होतो भलेहो. हुं तो बकरो छुं, मने एवी जुठी वात बताववी नहींजे, "तुं सिंह छे." ए रीते एनुं विपरीत बोलवुं सांभळीने ते पर्वतना सिंहना मनमां विचार थयो के आ जे दिवसथी जन्म्यो छे त्यारथीज तेने बकरांनो संग थयोछे, अने तेने वनमां साथे फेरवनार भरवाड पण बकरोज कहीने बोलावेछे, तेथीज तेनेहुंबकरोछुं एवो मिथ्या अध्यास दृढ थयो छे ते मिथ्या अध्यासने मारे उपदेशे करीने मटाडवो. एम पर्वतनो सिंह विचारीने ते पेला बकराना अध्यासवाळा सिंहने कहेछे के. "हे भाई, तुं विचार करीने जो तो खरो, ते बकरां तो सर्व नहानां छे, ने तुं तो मोटो छे, माटे तुं बक-

रो केम थईश?" त्यारे पेलो अज्ञ सिंह कहे छे के "हुं मोटो बकरो छुं." एम सांभळी आ सिंह कहेछे के "हे भाई! तुं फरीथी विचार करि जो अने मारी सामुं जो. हुं पोते सिंह छुं. मारां लक्षण सर्व तारीसाथे मळेछे. ने ते बकरांनुं लक्षण एक पण तारीसाथे मळतुं नथी, केमके जो बकरांने चारे पगमां बब्बे खरी छे, अने तारा तथा मारा पगमां पांच पांच नख छे. तेथी तारुं बकरांसाथे लक्षण मळतुं नथी. वळी सांभळ, बकरांनुं नहानुं पुछडुं हल्या करेछे, अने तारुं तथा मारुं लांबुं छे, तेथी पण तुं बकरो नहीं." ज्यारे एवी रीते अनुभव कराव्यो त्यारे ते अज्ञ सिंहने कांइक विश्वास आव्यो. ने कहेवा लाग्यो के "तुं वात कहेछे ते साची जणायछे, पण मारुं मन मानतुं नथी." त्यारे ते पर्वतनां सिंहे पेला अज्ञ सिंहने नजीक एक तळाव हतुं. तेने किनारे उभो राखीने पाणीमां मोढुं जोवाने कह्युं अने बोल्यो के "जो तारुं मुख अने मारुं मुख" सरखुं छे ने बकरानुं

मुख तो लांबु छे. तारा जेवुं गोळ नथी. तारी डोक लासी छे, अने बकरानी डोकमां बे आचळ छे, तारीकेड (कटी), वाळ, कान तथा तारा शरीरनो वर्ण बकरांनीसाथे मळतो नथी. ते बकरांने शिंगडाछे, ने तने शिंगडां नथी. माटे तुं विचारीजो के, बकरानुं एक पण लक्षण तारामां छे नहीं, अने मारां(सिंहना) बधां लक्षण तारामां छे त्यारे तुं सिंह शामाटे नहि ? अने सिंह छतां हुं बकरो छुं एम जे ते मान्युं छे,तेनुं कारण ए छे जे, जन्मथीज तुंने बकरांनो तथा भरवाडनो संग रह्योछे तेथी खोटु अभिमानथयुं छे. हवे तुं, "हुं बकरो छुं," एवुं अभिमान मुकीने, "हुं सिंह छुं," एम निश्चय कर. ए वात सांभळी, विचार करी, अने पोतानां लक्षण तपासीने तेणे निश्चय कर्यो जे,हुं सिंह छुं. अने पश्चात्ताप मनमां कर्यो के, आटला दिवससुधी बकरांना संबंधथी व्यर्थ हुं बकरो छुं एवुं मानीने बंधायो हतो. हवे कोई दिवस बकरांनो संग न करुं पण ए नो नाश करुं, एवो निश्चय करी ते ब-

करांने मुकी दईने सिंहनी साथे विचरवा लाग्यो.

॥ **सिद्धांत** ॥ तेम देहनो द्रष्टा जे आत्मा तेने अनादि काळनुं जे स्वस्वरूपनुं अज्ञान छे, तेणेकरीने तथा कामकर्मादिकना संबंधथी अविद्याकल्पित-देहेंद्रियादिना समुदायरूप बकरांना टोळांमां आवी तेमां अध्यास करीने हुं मनुष्य छुं,हुं पुरुष छुं, हुं स्त्री छुं, हुं ब्राह्मणादि वर्ण छुं अने ब्रह्मचर्यादि आश्रमी छुं ए रीते मान्युं छे; अने पोतानुं स्वाभाविक स्वरूप साक्षी, द्रष्टा अने सच्चिदानंदरूप छे तेने भूली गयो छे, अने भरवाडसरखा भेदवादी गुरू पण तुं संसारी छे,देह छे,कर्त्ता भोक्ताछे, एवो विपरीत बोध करीने अज्ञानने दृढ करावेछे, तेथी पण अज्ञानी जीवात्मा पोताना स्वरूपने भूली जईने " हुं देहादिक छुं" एवो मिथ्याध्यास दृढ करी बेठो छे. पण ते अज्ञानी जीवने पूर्वना कोई अनंत पुण्यकर्मनो उदय थाय तेथी अने ते पुण्यकर्मना फल देनार जगदीश्वरना अनुग्रहथी ज्यारे वेदांतशास्त्रना यथार्थवेत्ता,

कोई ब्रह्मनिष्ठ सद्गुरु मळे, त्यारे ते गुरु तेनां सारा लक्षण तथा मुमुक्षुता जोईने, (दृष्टांतमां जेम पर्वतना सिंहे पेला अज्ञ सिंहने पुछ्युं हतुं तेम) पुछे.

गुरु—तुं कोण छे, ब्रह्म स्वरूपने तें जाण्युं छे ?

शिष्य—हुं मनुष्य छुं, माराथी, ब्रह्मस्वरूप केम जणाय ?

गुरु—हे भाई, आ तारो देह मनुष्य छे. देहनो द्रष्टा तुं आत्मा देहथी जुदो छे. मनुष्य नथी. तुं ब्रह्म छो. अज्ञानथीज तुं कहे छे के " ब्रह्मस्वरूप केम जणाय."

शिष्य—हे महाराज, तमे कहोछो के "तुं ब्रह्म छे" पण ब्रह्म हुं केम थाऊं ? हुं तो संसारी, सुखी, दुःखी, कंर्त्ता, भोक्ता छुं, माटे तमारो उपदेश अनुभवमां आवतो नथी.

गुरु—हे मुमुक्षो, तुं विचार करीजो के आ तारा देहमां अहंकार छे, ते संसारी, सुखी, दुःखी, कर्त्ता,

भोक्ता छे, ने दृश्य छे. तुं तेनो द्रष्टा छे. देहनां लक्षण (जेम बकरांना सिंह साथे न मळे तेम) तारा आत्मा साथे एके पण मळतां नथी. अने ब्रह्मनां सत्, चित्, आनंदादि लक्षणो तारा आत्मस्वरूपमां मळेछे. (जेम सिंहनां लक्षण सिंहसाथे मळेछे तेम) जेम ब्रह्म सत्य छे, तेम तुं जाग्रदादित्रण्ये अवस्थामां सत्यरूप छे. जेम ब्रम्ह ज्ञानरूप छे, तेम तुं त्रण्ये अवस्थाने जाणेछे माटे ज्ञानरूप छे. जेम ब्रह्म आनंदरूप छे, तेम तुं पण परमप्रेमास्पद छो तेथीज परम आनंदरूप छो. तुं ब्रम्हनी पेठे अस्ति जायते आदि छ विकाररहित छो. आ तारो देह दृश्य असत्य छे. जड दुःखरूप अने छ विकारवाळो छे. आ देहसाथे तारे कोई पण वास्तविक संबंध नथी. केवळ तारा स्वरूपना अज्ञानथी सुख, दुःख, कर्तृत्व, भोक्तृत्व विगेरे अंतःकरणना धर्मो भ्रांतिथी आत्मामां तें मान्या छे. वस्तुताथी तुं शुद्ध ब्रह्म छो, तारामां संसार नथी. तेमज भागवतमां पण एकादश स्कंधना

२८ मा अध्यायमा श्रीभगवाननुं उद्धवजी प्रति उपदेशवाक्य छे के,–

॥ श्लोक ॥

शोकहर्षभयक्रोधलोभमोहस्पृहादयः ॥ अहंकारस्य दृश्यंते जन्म मृत्युश्च नात्मनः ॥ १ ॥

॥ अर्थ ॥ शोक (दुःख), हर्ष (प्रसन्न थवुं), भय (डरवुं), लोभ, मोह, स्पृहा (इच्छा), जन्म, मृत्यु आदि शब्दे करी कर्तृत्वभोक्तृत्वादि ए समग्र धर्म अहंकारमां देखायछे, आत्मामां नथी. केम जे सुषुप्ति समाधि आदि अवस्थामां आत्मा छे पण जो अहंकार लीन थयो छे तो सुखदुःखादि धर्म प्रतीत थता नथी. ने जाग्रतमां अहंकार छे तोसुखदुःखादि प्रतीत थायछे. वास्तेते धर्म अहंकारमां छे. ने आत्मा निर्विकार छे. ॥ १ ॥

एवो सद्गुरु ज्यारे बोध करे, त्यारे शिष्य विचार करी

देहाध्यास मुकीने हुं ब्रह्मस्वरूप छुं एवो निश्चय करे. अने संसारदुःखथी मुक्त थाय. पण दृष्टांतमां जेम पर्वतना सिंहना उपदेशविना पेळा अज्ञ सिंहने "हुं बकरो छुं" एवो दृढ अध्यास थयो हतो. तेम अज्ञानी जीवात्माए पण सद्गुरुना उपदेशविना अनादिकालना भ्रमथी (भूलथी) देह छे तेज हुं छुं, एम मानी लीधुं छे.

ए रीते प्रथम चोपाइना पूर्वार्द्धमां अनादि काळना अज्ञानथी जीवने देहाध्यास थयोछे, ते वर्णन कर्‍युं, हवे उत्तरार्द्धमां देहाध्यासनुं फळ जन्ममरणादि संसार थाय छे, तेने वर्णन करे छे.

" ते सारुफरे चोराशीलक्षयोनीने इति "

जे सारु पोताना स्वरूपने भूलीने देहमां अध्यास कर्‍यो छे, ते सारु चोराशी लक्ष योनिमां वारंवार फरे-छे. अने फरी फरी जन्ममरणने भोगवे छ. ते विष नीचे दृष्टांत कहुं छुं तेथी समजवुं.

॥ दृष्टांत ॥ कोई मोटा शेहेरमां एक आंधळो

रहेतो हतो. तेने शेहेरमां अनेक प्रकारनां दुःखथी शेहेर बहार जवानी इच्छा थई. तेथी तेणे कोई पुरुषने पूछ्युं के गामबाहार जवानो रस्तो क्यां छे? त्यारे ते पुरुषे जवाब दीधो के, आ गामने दरवाजो एकज छे, तेथी तुं किल्लाने हाथ लगाडतो लगाडतो चालवा मांड, अने जे ठेकाणे दरवाजो आवे; ते ठेकाणे गामबहार जवानो रस्तो छे त्यांथी बहार निकळी जाजे, एटले सुखी थईश. एवुं सांभळीने ते आंधळो किल्लाने हाथ लगाडतो लगाडतो चाल्यो. अने चालतां चालतां ज्यारे दरवाजो आव्यो, ते वखते ते अंधना शरीरमां कंडू (दादर) हती तेथी खरज आवी; तेटाणे किल्लाने लगाडेलो हाथ उपाडीने खंजवाळवा लाग्यो, ने चालवा मांड्युं, अने खरज ज्यारे बंध थईने पाछो ज्यां हाथ मुके त्यां तो वळी किल्लो आव्यो ने दरवाजो तो चालतां चालतां पाछळ रही गयो. तेथी ते मोटा शेहेरना किल्लामां फरीफरीने महादुःख भोगवेछे, रस्तामां कांटा

वागेछे, तथा गामनां मळमूत्रमां पडी जायछे, तडकामां घणो तपेछे, अने वायुथी धूळ उडी आंखमां पडेछे, तेथी हेरान थायछे. ए रीते फरी फरीने ज्यारे दरवाजो पासे आवेछे, तेज वखते पूर्वना कोई कर्मदोषथी पाछी खरज आवेछे, अने दरवाजो पाछळ रही जायछे. एम वारंवार फरीफरीने महादुःख भोगवेछे.

॥ सिद्धांत ॥ आंधळाने ठेकाणे अज्ञानी समजवो. किल्लाने ठेकाणे चोराशी लक्ष योनि समजवी. दरवाजाने ठेकाणे मनुष्यदेह जाणवो. खरजने ठेकाणे विषयसुख समजवां. ए रीते अज्ञानी जीव चोराशी लक्ष योनिमां फरतो फरतो मनुष्यदेहरूपी मुक्तिना दरवाजामां आव्यो, त्यारे ब्रह्मनिष्ठ गुरुना उपदेशथी पोतानुं स्वरूप जाणीने चोराशी लक्षयोनिथो निकळीने मोक्षसुख पामी शके एम छे. पण अज्ञानरूपी अंधताए करीने आ मनुष्यदेह मुक्तिनुं द्वार छे, तेमां मोक्षनुं साधन करवुं जोईए एम जा-

णतो नथी, अने नानाप्रकारना विषयभोग तथा असदाचरणरूपी खरजे करीने आखुं आयुष्य व्यर्थ कहाडेछे. जेम दादरउपर खरज घणी मीठी लागेछे, तेम नानाप्रकारना विषयभोग भोगववा अतिशय करीने प्रिय लागेछे. तेथी मरवासुधी पण ते विषयोमांथी आसक्ति मूकीने परमेश्वरमां प्रीति करतो नथी. एम करतां प्राण गया एटले मनुष्यदेहरूपी मोक्षद्वार गयुं. अने चोराशी लक्ष योनिरूपी किल्लो हाथ आव्यो, तेमां बेल, घोडा, गधेडा आदि पशुशरीर धारण करीने महादुःख भोगवेछे. जे पशुनी उपर भार नांखी लाकडी मारीने चलावेछे, ते पशुने घांस कोई आपे तो खाय, पाणी आपे तो पीये. ए रीते ते पशुने पोताने स्वाधीन कांई पण व्यवहार थइ शकतो नथी. अरेरे ! ए केवां दुःखी थायछे. चालतां चालतां थाकी जाय तो पण कही न शके जे हुं थाकी गयेल छुं के माराथी चलातुं नथी, तेथी केवळ दुःख भोगवेछे. अने मनुष्यदेह पामीने

आत्मज्ञान संपादन न कर्युं, तेनुं फळ ए छे के चोराशी लक्ष योनिमां फरेछे. अने फरीफरीने जन्ममरणने पामेछे. वास्ते मनुष्यदेह प्राप्त थयोछे तेम छतां जे पुरुष मोक्ष थवानुं साधन करतो नथी, ने अधर्मथी केवळ विषयभोगमांज समग्र आयुष्य व्यतीत करेछे, ते पुरुष मनुष्यदेह नष्ट थया पछी पण पश्वादि देहने धारण करी मोटां दुःख भोगवेछे. एम प्रबोध सुधाकर नामना ग्रंथमां श्रीमच्छंकराचार्य गुरुये कह्यूंछे.

॥ वृत्त उपगीति ॥

नरदेहाऽतिक्रमणात् प्राप्तौ पश्वाऽऽदिदेहानाम् ॥ स्वतनोरप्यज्ञानं परमार्थस्याऽत्र का वार्ता ॥ १ ॥

॥ अर्थ ॥ आत्मबोधविना आयुष्य क्षय थयेथी मनुष्यदेहनो नाश थया पछी जेओ पूर्वनां पापकर्मोथी पश्वादि देहोने धारण करेछे, तेओने

ते पशु आदि अवतारमां पोताना शरीरनुं पण पुरुं ज्ञान रेहेतुं नथी, त्यारे तेओने परम सुखरूप परब्रह्मनुं ज्ञान थाय, एवी वार्त्ता तो केमज कहेवाय ? एटले पशुपक्षी विगेरेना देहमां परब्रह्मनुं ज्ञान थतुंज नथी ॥ १ ॥

त्यारे पशुदेहमां शुं थायछे ? एवी शंका थाय तो तेनो उत्तर एज के, केवळ दुःख भोगववां पडेछे. ते विषे कहेछे.

॥ वृत्त आर्या ॥

सततं प्रवाह्यमाणैर्वृषभैरुष्ट्रैः खरैर्गजैर्महिषैः ॥ हा कष्टं क्षुत्क्षामैः श्रांतैर्नो शक्यते वक्तुम् ॥ २ ॥

॥ अर्थ ॥ बेलो, उंट, गधेडा, हाथी अने पाडाओ एवां पशुजातिनां जे शरीरो छे, तेने माथे घणो भार नांखीने मनुष्यो सदा चलावेछे, तेथी पराधीन थईने भार उपाडी खेचीने चालेछे. हा

कष्टं (अहोहोहो ! केवा कष्टने पामेछे !) भूख प्रमाणे खावाने पण न मळे तेथी दुबलां थायछे. गाडी विगेरेना बोजा (भार) खेंचवाथी थाकी जायछे, तो पण कही शकतां नथी के, अमे थाकी गयां छिये, माटे अमने छोडी मुको ॥ २ ॥

आहाहा ! पशुशरीर धारण करवामां केवुं दुःख छे, ते प्रसिद्ध देखवामां आवेछे. तेथी एम सिद्ध थयुं के, आत्मज्ञानविना मनुष्यदेह नाश थया पछी जीव चोराशी लक्ष योनिमां अनेक प्रकारनां जन्म-मरणथी दुःख भोगवेछे. ज्यारे जीव माताना उदरमां गर्भवास करेछे, त्यारे तेने ते ठेकाणे मल, मूत्र, रुधिर, मांस अने लीला-पीळा कफ आदि धातुथी, कृमिथी अने जठराग्निथी अनेक प्रकारनां दुःख थायछे. नरकवास करतां गर्भवासमां काइं फेर देखातो नथी. गर्भवास एज मोटुं नरक छे. जन्म वखते पण माताने तथा गर्भने जे दुःख थाय छे ते अवाच्य छे; केमके ते वेळाए थतुं

दुःख माताने तथा गर्भनेज अनुभवमां आवेछे. बाल्यावस्थामां पराधीनताथी, अने यौवन अवस्थामां स्त्रियादि विषयोनी इच्छाथी, तथा वृद्धावस्थामां अशक्तिथी, अनेकप्रकारना रोगोथी, अने पुत्र स्त्री आदिकोना अनादरथी, बहु दुःख थायछे. तेनो अनुभव सहु कोइने प्रसिद्ध जणायछे. तेमज मरण वखते पण आखा शरीरमां असंख्य वींछियो एकज वखते कांटा मारता होय ने जेवुं दुःख थाय, तेवुंज दुःख थायछे. अने जीवता माणसना हाथ पग आदि अंगो करवतीथी काप्याथी जेवुं दुःख थाय, तेवुंज दुःख मृत्युवखते थायछे. ए रीते अज्ञानी, पराधीन पापी जीवोने वारंवार जन्ममरणादि दुःख थया करेछे, ते विषे दृष्टांत आपीने श्री शंकरानंदमुनिये आत्मपुराणमां कह्यूंछे.

॥ श्लोक ॥

जातो बालो युवा वृद्धो मृतो जातः

पुनस्तथा ॥ बंभ्रमीत्येष संसारे घटीयं-
त्रसमोऽवशः ॥ १ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अर्थ ॥ आ अज्ञानी जीव संसारनेविषे घटीयंत्रनी पेठे एटले जेम कुवा उपर रेहेंटमां घटमाळ होय ते फरीने हेठळ जई पाछी उपर आवेछे. अने जेम कुंभारनो चाक (चक्र) तथा घाणीनो बेल सदा फरेछे, तेम परवश थयो थको जन्मेछे, बाळक थायछे, जुवान थायछे वृद्ध थायछे, मरेछे, अने वळी पाछो जन्मेछे. अने अज्ञानथी जीव पोताना स्वरूपने भूलीने जन्ममरणरूपी घटमाळमां फरीफरीने महादुःख भोगवेछे. ॥ १ ॥

ए रीते पूर्वे कहेलां चोराशीलक्ष योनिमां दुःख श्रवण करीने शिष्यना मनमां अत्यंत भय थयो अने एवी जिज्ञासा थई के दुःख केम मटे ? पछी स्मृति थवाथी गुरुने शरणे जईने जन्ममरणादि दुः-

खथी निवृत्त थवासारु प्रश्न पूछ्युं, ते प्रकार बिजी-चोपाइमां क्रमथी निरूपण करेछे.

जन्म मरण केम टळशे भाई, साधुनो समागम करीए जाई ॥ जन्म मरण केम टळशे म्हारे, हुं कोण छुं एवो विचार करे ते वारे ॥ २ ॥

॥ अर्थ ॥अनेक जन्मोमां निष्काम करेलां वैदिक शुभ कर्मोना समुदायना फलथी अने प्रसन्न थएला ईश्वरना अनुग्रहथी, शांति, दांति, श्रद्धा आदि साधनसंपन्न थयेला जिज्ञासुने, आ जन्ममरणनां मोटां दुःख केम टळशे ? (केवा उपायथी निवृत्त थाशे ?)एवी जो जिज्ञासा उत्पन्न थाय, तो ते मुमुक्षुए साधु पासे जईने तेनो समागम करवो.

शिष्य—साधु शब्दनो अर्थ शुं ? कौपीन, तुंबडी आदि धारण करी केवळ वेषमात्रथी निर्वाह करवावाळा जगतमां फरेछे ते, के अथवा साधुनां

लक्षणो कांई बीजां छे? जे लक्षणोथी साधुनुं स्वरूप ओळखी तेनो समागम करवाथी जन्ममरणनो क्लेश निवृत्त थाय? माटे कृपा करीने साधुनां लक्षणो जे होय ते कहो.

गुरु– साधु कहेतां जे स्वधर्मनो त्याग करता नथी, जेमां समदृष्टि, वैराग्य, शांति, दांति, धीरज दया, अदंभ, अमान, अक्रोध, क्षमा, अद्वेष, शुचित्व एवा शुभ गुणो छे, अने जे श्रोत्रिय एटले वेदने तथा तेना अर्थने जाणवावाळा, अने ब्रह्मनिष्ठ एटले ब्रह्मस्वरूपमां जेनी निष्ठा छे, एवां बे विशेषण मुख्यत्वे करीने जेमां रह्यां होय, एवा सद्गुरुनो समागम करवो.

शिष्य– तमे गुरुमां श्रोत्रिय, तथा ब्रह्मनिष्ठ एवां मुख्यत्वे करीने बे विशेषणो कह्यां, ते मध्येना एक विशेषणवाळा गुरु होय, तो तेथी कल्याणकारक बोध थाय के नहीं?

गुरु—एक विशेषणवाळाथी निःसंदेह बोध थतो नथी. माटे बे विशेषणवान गुरुने शरणे जावुं-ते उपर एक दृष्टांत कहुंछुं.

॥ दृष्टांत ॥ कोई एक पोताने स्वदेश जानारो पुरुष रस्तामां जातो हतो, त्यां एक वचमां नदी आवी, ते उतरवासारु किनारे पुछपरछ करवा लाग्यो, के मारे नदीथी पार जवासारु शो उपाय करवो? ते सांभळीने नदीने किनारे एक पुरुष शरीरे पुष्ट तथा चालवामां समर्थ हतो, पण अंध हतो ते केहेवा लाग्यो के, मारी खांध उपर तमे बेसो तो, हुं तमने नदीपार उतारी दउं. त्यारे ते अंधनां वचन सांभळीने पार जावावाळा पुरुषने विचार थयो जे, ए अंध छे तेथी पेला पारनो किनारो तो देखतो नथी, त्यारे ते मने केम पार उतारशे? माटे तेने विश्वासे जवुं ए भयनो हेतु छे, तेथी ना पाडी. ते वखते तेज किनारा उपर एक बीजो पांगळो पुरुष

बेठो हतो, ते आंखे देखतो हतो, तेणे ते पुरुषने कह्यूं के, तमारे बीजासाथे जवानी कांई जरूर नथी, केमके नदीमां पाणी थोडुं छे, ते हुं जाणुं- छुं; माटे हुं कहुं ते रस्ते जाओ तो सेहेजे पार उ- तरी जाशो. एम कहीने बताव्युं के, आ किना- रेथी तमे जरा नीचे उतरीने वीश कदम सीधा चा- लीने जमणीतरफ जरा वळीने चाल्या जशो, तो वगर अडचणे पार उतरशो. एवां पांगळानां वचन सांभळीने ते वचन उपर पार जवावाळा पुरुषने विश्वास न आव्यो, अने विचारवा लाग्यो के,पोते पग विनानो छे, कोई दिवस नदीमां गयो नथी, तेथी पाणी घणुं छे अथवा थोडुं छे ते जाणतो नथी; माटे तेना कह्याथी हुं जाऊं ने कदापि व- चमां पाणी ऊंडुं आवे, ने हुं डुबुं त्यारे मारी ए शुं सहायता करे ? एम धारी तेनु वचन न मान्युं. एरीते जोके, ते पंगु साची वात कहेछे, अने पाणी पण थोडुं छे, तो पण ते बतावनार पांगळो

छे, तेथी तेना वचनमा विश्वास न आव्यो, ने गयो नहीं. तेटलामांज तेज किनारे एक त्रीजो पुरुष दैवइच्छाथी आवी मळ्यो. ते नेत्रे देखतो हतो, ने चालवामां समर्थ अने तरवानी शक्तिवाळो हतो; तेणे ते पार जनार पुरुषने कह्यूं के मारी साथे आवो तो, हुं तमने पार उताऊं; त्यारे तेना वचनमां भरोसो आव्यो, अने तेनी सहायताथी ते पार उतरी पोताने स्वदेश पहोंच्यो.

॥ **सिद्धांत** ॥ ब्रह्मस्वरूपने प्राप्त थवानी इच्छावाळो जे मुमुक्षु, तेने स्वदेश जवानी इच्छावाळो समजवो. जन्ममरणरूपी जेमां प्रवाह छे एवी संसाररूपी नदी जाणवी. तेनो पेलो पार ते परमात्मानी प्राप्ति जाणवी. नदीना किनारा उपर अंधने ठेकाणे श्रोत्रिय कहेतां केवल शास्त्रनेज जाणवावाळो. एने शास्त्रार्थ निरूपण करवारूपी पगमां जोर छे, पण पेला पारना किनारारूपी ब्रह्मस्वरूपने देखतो नथी, तेथी केवळ श्रोत्रिय गुरुना आश्र-

यथी स्वरूपनी प्राप्ति थती नथी. पांगळाने ठेकाणे केवळ ब्रह्मनिष्ठ समजवो. जेने गुरुकृपाथी ब्रह्मस्वरूपना अपरोक्ष ज्ञानरूपी चक्षु छे, तेथी संसारनदीने पार जे परब्रह्म, तेने यथार्थ जाणे छे, पण तेने वेदवाक्योना प्रमाणपूर्वक युक्तिथी उपदेश करवा रूपी पग नथी, तेथी ते जो बीजाने ब्रह्मस्वरूपनी प्राप्ति थवानो उपाय बतावीने कहे जे, "आ संसाररूपी नदी तुच्छ छे, अने ईश्वरना अनुग्रहथी गायनी खरीनी पेठे तरवाने सेहेज छे अने परमेश्वर एक अद्वितीय, अनंत, असंग, अक्रिय, निर्विकार, निराकार, निर्गुण, नित्य, प्रत्यगात्मा, देहत्रयथी विलक्षण, अवस्थात्रयना साक्षी, पंचकोशातीत, व्यापक, द्रष्टा, स्वयंज्योति, सच्चिदानंदरूप छे; तेना ज्ञाने करीने संसारनदीथी पार क्लेश विनासुखेथी जईश." तोपण ते साचो उपदेश छतां तेना बोलवामां बीजा मुमुक्षुने विश्वास आवतो नथी. कारण के, ते कांई श्रुतिस्मृतिनां वाक्योनुं प्रमाण

केहेतो नथी; तेथी तेना वाक्यमां पण संदेह रहेछे. वास्ते दृष्टांतमां नदी पार जनारो पुरुष, जेम नेत्र वाळा अने पगवाळा पुरुषनी सहायताथी नदी पार गयो, तेम श्रोत्रिय तथा ब्रह्मनिष्ठ ए बे विशेषणवान् गुरुनीज सहायताथी संसाररूप नदीने पार जवायछे; माटे तेवा गुरुने शरणे जवुं.

अने अथर्ववेदना मुंडक उपनिषदमां पण जिज्ञासुये, समिदादि उपहार, हाथमां लई विनयपूर्वक थई, परमतत्वज्ञान थवा सारु, श्रोत्रिय तथा ब्रह्मनिष्ठ ए बे विशेषणवाळा गुरुने शरणे जवुं एम स्पष्ट निरूपण करेलुं छे. तेम भगवद्गीताना चोथा अध्यायमां श्रीकृष्णे कहेलुं छे.

श्लोक.

तद्विद्धि प्रणिपातेन परिप्रश्नेन सेवया ॥ उपदेक्ष्यंति ते ज्ञानं ज्ञानिनस्तत्त्वदर्शिनः ॥ १ ॥

अर्थ ॥ गुरुने साष्टांग नमस्कार करीने, तथा गुरु पासे बंध शुं, मोक्ष शुं, विद्या कोने कहिये, अविद्या कोने कहिये, आत्मा कोण, परमात्मा कोण तेनी एकता केम जणाय, एवा प्रश्नो करीने, तथा गुरुनी सेवा करीने, प्रसन्न थयेला गुरुपासेथी परम श्रेष्ठ, मोक्षनुं साधन, अद्वितीय, परमात्मानुं जे ज्ञान, तेने, तुं जाण, अने ज्ञानी (श्रोत्रिय) तत्त्वदर्शी (ब्रह्मनिष्ठ) एवा जे गुरु, ते तुने ज्ञानना उपदेश करशे. तेम श्रीमद्भागवतमां एकादशस्कंधना त्रीजा अध्यायमां प्रबुद्ध नामना योगेश्वरे जनक राजाने कह्यूं छे.

श्लोक.

तस्माद्गुरुं प्रपद्येत जिज्ञासुः श्रेय उत्तमं ॥ शाब्दे परे च निष्णातं ब्रह्मण्युपशमाश्रयम् ॥ १ ॥

अर्थ ॥ जे सारु आ लोकना तथा परलोकना

विषयभोग, सर्व कर्मजन्य होवाथी, नाशवान छे, ने दुःख देनारा छे, ते सारु उत्तम (नाशरहित, परम सुखरूप) श्रेय (मोक्षने) जाणवानी इच्छावान एवो जे मुमुक्षु पुरुष, तेने वेदना साचा अर्थने जाणनार, श्रोत्रिय, अने परब्रह्मने अपरोक्ष अनुभवे करीने जाणनार, ब्रह्मनिष्ठ, ने शांतिवान एवा गुरुने शरणे जावुं. ॥ १ ॥

शिष्य—तेवा गुरुने शरणे जईने शुं करवुं?

गुरु—तेमनी पासे जईने नीचे लख्यां छे, ते प्रमाणे प्रश्नो पुछवां के " जन्ममरण केम टळशे म्हारे." हे दयाळु गुरु, आ संसारमां मने जन्ममरण थायछे, ते केम टळशे (मटशे) ? जपे करीने तपे करीने, के तीर्थे करीने? वा यज्ञादिक कर्मे करीने मटे; के बीजां कांई साधन छे ? वळी तेवारे (ते वखते) हुं कोण छुं एवो विचार करे, अने ते विचार करीने गुरुने पुछे के, हुं कोण छुं ? आ स्थूल देह छे ते हुं, के इंद्रियो ते हुं ? आ प्राण,

मन, अहंकार छे ते हुं, के ए सर्वनो समुदाय ते हुं? अथवा ते सर्वथी हुं कोई जुदो छुं? ते कृपा करीने कहो. ॥ २ ॥

एवी रीतनां शिष्यनां जिज्ञासानां वचनो सांभळीने गुरु जन्ममरण मटवानो उपाय बतावे छे.

सद्गुरु कहे स्वस्वरूप जाण एटले तारुं जन्म टळशे ए प्रमाण ॥ तारा जन्ममरणनो कागळ फाटे सद्गुरु वचने विश्वास राखे एमाटे ॥ ३ ॥

॥ टीका ॥ सद्गुरु कहेछे के तुं तारा स्वस्वरूपने जाण एटले हुं सच्चिदानंदरूप छुं; देह, इंद्रियो, प्राण, मन, बुद्धिनो साक्षी, प्रत्यक् आत्मा छुं; अने देह इंद्रियादिक हुं नहीं; तथा देहना जे धर्म वर्ण-आश्रमादिक, तथा इंद्रियोना धर्म आंध्य. बधि-रतादिक ते पण मारा स्वरूपमां नथी. केवळ शुद्ध चैतन्यस्वरूप हुं छुं एवुं ज्ञान ज्यारे तुंने दृढ थशे,

एटले तेज वखते तारां जन्ममरण टळशे (निवृत्त थाशे) ए प्रमाणसिद्ध छे. ए रीते अनेक श्रुतिओमां पण कह्युं छे के, "ज्ञानथीज मोक्ष थायछे." "ते आत्माने जाणीनेज मृत्युथी पार थईने मोक्ष थायछे," "ने ज्ञानविना बीजो कोई पण मार्ग मोक्षने आपनारो नथी." तेज रीते स्मृतिमां पण कह्युंछे. "आत्मज्ञानविना केवळ जप, तप,कर्मादिके करीने मोक्ष थतो नथी. कारण के, ते साधनो मात्र अंतःकरणशुद्धिनां हेतु छे.पण मोक्षनुं कारण तो केवळ ज्ञानज छे." जेम रसोई करवी होय, तो लाकडां, वासण, अनाज आदि साधनो छे, पण अग्निविना रसोई सिद्ध थती नथी; तेम ज्ञानविना मोक्ष थातो नथी. वास्ते तारा स्वरूपने तुं ओळख. ए रीते चोपाइना पूर्वार्धमां ज्ञाने करीनेज जन्ममरणादि दुःखोनी निवृत्ति थायछे एम कह्युंछे ते श्रुतिस्मृतिना प्रमाणथी प्रसिद्ध छे एम निरूपण करी,हवे उत्तरार्धमां ते ज्ञान थवासारु

तथा जन्मादि दुःखोना कारणरूप पापादि कर्मोनी निवृत्ति थवासारु, ब्रह्मनिष्ठ सद्गुरुना सदुपदेशमां विश्वास राखवो ते, निरूपण करेछे."तारां जन्ममरणनो कागल फाटे," इति. अने जो तूं सद्गुरुना उपदेशना वचनमां विश्वास (श्रद्धा) राखीश तो, तारा जन्ममरणनो जे कागळ छे,ते फाटी जशे.

शिष्य—हे महाराज,जन्ममरणनो जे कागळ ते वळी शुं?

गुरु—जे जीव पापपुण्यादिक जे जे कर्मो करेछे, तेने यमराजनो कारभारी चित्रगुप्त लखेछे, अने ते ते कर्मना करवावाळा जीवने यमराजा जन्मादिद्वाराए सुखदुःखादि फळ आपेछे, तेथी चोराशी लक्ष योनिमां फरेछे. एम पुराणमां कह्युंछे. एज जन्ममरणनो कागळ छे. वास्ते सद्गुरु जे सच्चिदानंदरूप पोताना आत्मानो उपदेश करेछे, तेना वचनमां अनुभव करी दृढ विश्वास राखे, तोज ते कागळ फाटे. केहतां जन्ममरणनुं दुःख टळे. ते उपर

स्थूल रीते समझवासारु एक दृष्टांत कहुं ते साभळ.

॥ **दृष्टांत** ॥ एक कोई शाहुकार हतो, तेने अजाणथी कोई दुर्जनोसाथे व्यापारना संबंधथी सर्व धनना नाश थयो. अने उलटो ते शाहुकार करजदार थयो. अने तेना लेहेणदारो तेने घणे प्रकारे दुःख देवा लग्या, तेथी तेणे विचार कर्यो-जे, हुं कोईनी चाकरी करी, कांइ कमाईने एमने आपतो जाऊं. एम धारीने हलके पगारे गांधी अथवा कापडिया विगेरेनी चाकरी करवा लाग्यो. पण तेमांथी बसो रुपीयानुं वरसान मळे, ते तो पेट खरचमांज पुरुं थाय, एटले मागनाराओने व्याजतो शेनुंज आपिशके! आम थवाथी दिन पर दिन देवुं वध्युं जाय तेथी तेना मागनारा घणो तगादो करी दुःख देवा लग्या. तेवामां ते करजदार शाहुकारनो कोई दयालु अने हितेच्छु मित्र हतो, ते कहेवा लाग्यो के, हे भाई आवा हलका पगारे करी निर्धन पुरुषोनी चाकरीथी तूं कदी पण

करजथी छुटवानो नथी. वास्ते एक उपाय बतावुं तेम कर. के आ गाममां एक विष्णुदत्त नामे मोटो शाहुकार छे, ते पैसावाळो छे, अने ते घणो उदार पण छे; तेने शरणे जईने पगार माग्याविना तनमनथी पोतानुंज काम जाणीने जे प्रकारनी चाकरी कहे, ते तारे सत्यताथी अने निष्कपटपणेथी करवी. पगार आपवा कहे, तो तारे ना पाडवी ने केवुं जे, अन्न वस्त्र उपरांत हमणा मारे कांइ जोईतुं नथी; जेथी तारा उपर तेने पक्को भरोसो आवशे, अने पोतानो जाणीने तने करजथी मुक्त करशे. एवां ते हितेच्छूनां वचन सांभळीने ते करजदार विष्णुदत्तनी पासे नित्य जवा लाग्यो, ने तेनी साथे स्नेह करी उपर कह्याप्रमाणे चाकरी करवा लाग्यो, त्यारे ते विष्णुदत्ते तेने सच्चाइथी वगर पगारे चाकरी करतो जोईने, मोटा मुनीमनो अधिकार आप्यो. ए रीते ते अधिकार उपर बे त्रण वरस थयां. तेवा-

मां तेना प्रथमना मागनाराए विचार कर्‍यो जे ए मोटा मुनीमना अधिकार उपर सारे ठेकाणे छे. वास्ते आपणा पैसा आपशे. एवी आशाथी धीरज राखी, केटलाएक वखत सुधी उघराणी करी नहीं. तो पण तेणे मागनारने कांई आप्युं नहीं. तेथी एक दिवस ते रस्तामां जतो हतो,तेने उभो राखीने मागनारना एक माणसे घणा तिरस्कारपूर्वक चांपीने उघराणी करी अने न केहेवानां घणांज कठोर वचनो कह्यां. ते सांभळीने ते शाहुकार घणो उदास थईने पोताना शेठने घेर गयो. शेठे तेने उदास जोईने पुछ्युं के, केम मुनीम, आज काई उदास छो ? ते सांभळीने मुनीमनी आखमां आंसु आव्यां, ते जोई शेठे पुछ्युं, के आटलुं बधुं शु दुःख छे ते मने कहो. जे दुःख हशे ते हुं निवृत्त करीश.मारीपासे केहेवाने तमे कांई पण भय नराखो. त्यारे मुनीम बोल्यो के, हुं प्रथम अजाणथी विश्वासकरी दुर्जनो साथे वेपार करतो हतो, ते कारणथी

मारुं धन खोई बेठो. अने उलटो करजदार थयो छुं. मारा लेणदारो तमारी चाकरीमां रह्या पछी आज दिन सुधी कांई पण केहेता नहता पण आज तेना माणसे मने भरी बजारमां ऊभो राखीने घणां कठोर वचनो कह्यां, अने मारी आबरु लीधी. तेथी मने घणुं माठुं लाग्युं तेज कारणथी हुं उदास छुं. ते सांभळीने शेठ केहेवा लाग्या के, भला माणस, आज सुधी मारी पासे वात पण न करी. करी होत तो तुने तेज वखते करजथी मोकळो करत. पण चिंता नहीं, तारा मागनार पासे तें लखी आपेला खतना कागळो छे के नहीं ? होय तो ते मागनाराना नाम बताव. ते सांभळीने तेणे नाम कह्यां. एटले मागनारने बोलावीने शेठे कह्युं के, तमारा लेहेणानो सर्व हुं निकाल करी आपुंछुं. ते तमारे कबुल राखवो. अने मुनीमने पण पुछ्युं के, जे रीते हुं पतावुं, तेमां तारे विश्वास छे के नहीं ? मुनीम बोल्यो के तमो करो ते मारे कबुल

छे. त्यारे शेठे मागनारसाथे समजुती करीने खतना कागळो तेज वखमे फडावी नाख्या, ने ते करजदारने करजथी मुक्त कर्‍यो.

॥ सिद्धांत ॥ अज्ञानी जे जीव तेणे काम क्रोधादिरूप दुर्जनोना संगेकरीने आत्मबोधरूपी धन खोई नाख्युं. अने हुं संसारी कर्त्ता भोक्ता छुं, एम अज्ञाने करीने पापपुण्यादि कर्मोना संबंधथी यमराजानो करजदार थयो. अने ते पापपुण्यादि सर्व कर्म पाछां भोगववा सारु यमराजाना कागळमां लखायछे; जेथी पाछो जन्मे ने मरे छे. एम करतां ते कर्मोना फळरूप जन्मादि दुःखथी छुटवा सारु कोइ द्वैतवादी गुरुने शरणे जइने तेमनुं सेवन कर्‍युं. तोपण जन्ममरणथी छूटवानो कांइ सदुपदेश तेनाथी मळ्यो नहीं. अने तेनुं तेज दुःख रह्युं. ने संसारना क्लेशथी घणो पीडावा लाग्यो. तेवामां पूर्वना पुण्यथी कोइ सन्मार्गे चलाववावाळो ज्ञानवान् मित्र मळ्यो. ते

केहेवा लाग्यो के हे भाई, ए भेदवादी गुरु जे धनमात्र हरण करवावाळा छे, तेना सेवनथी शोक, जन्म, मरणरूपी दुःखथी निवृत्त थईने परमपदनी प्राप्ति थवानी नथी. वास्ते तेनो त्याग करीने कोई श्रोत्रिय, ब्रह्मनिष्ठ, वैराग्यवान्, अने परम दयाळु, एवा गुरुने शरणे जईने निष्कपटथी ने निष्कामथी, कायाथी, वाचाथी अने साचा मनथी, तेनुं सेवन कर, जेथी तेओ ताराउपर प्रसन्न थइने तारो जन्ममरणनो कागळ यमराजाने त्यां लखाएलो छे, ते फडावी नाखवानो उपाय बतावशे. एवां ते मित्रनां वचन सांभळीने, ब्रह्मवेत्ता गुरुने शरणे जइ, तेमनुं आराधन करीने गुरुने प्रसन्न कऱ्या. त्यारे गुरु कृपा करीने कहेछे, के तारी शी इच्छा छे? तारुं जे कांई दुःख हशे, ते निवृत्त करवानो उपाय हुं तने बतावीश. त्यारे शिष्य कहेछे के, हे महाराज! अध्यात्म, अधिभूत, अने अधिदैव ए त्रणतापे करीने ग्रीष्म ऋतुना मध्यान्हकाळना सूर्यना

तापथी, जेम प्राणी तपेछे, तेम हुं तपूंछुं, अने में जे पापपुण्यादिक कर्मों कऱ्यां छे, तेनी नोंध यमराजाने त्यां छे, ते नोंधनो कागळ फाटे एवो उपाय बतावो, के जेथी हुं मुक्त थाऊं. ते सांभळी गुरु कहेछे के, सर्व पापकर्मनो त्याग करीने पुण्यकर्मना फळ हरिने अर्पण करीने, शमादि सारां साधन धरीने, दुर्जनोनो संग परहरीने, मारा उपदेशमां तुं विश्वास राख. ते उपदेश ए जे, आ स्थूल देह तुं नथी, ए दृश्य छे एटले देखाय छे. तुं एनो द्रष्टा छे केहेतां जोवावाळो आत्मा छे, तेथी ते तुं नहीं. आ देहनो नाश थयेथी तेने बाळी नाखेछे. एटले ते कांई कर्मने भोगवी शकतो नथी. अने तेनो साक्षी जे तुं आत्मा, ते तो पूर्ण अने व्यापक छे. तेने कांई आकाशनी पेठे जवुं आववुं नथी. अने ते कांई कर्मनां फळने भोगवतो नथी. त्यारे बाकी रह्यो जे चिदाभासरूप जीवसंयुक्त सूक्ष्मदेह ते पापपु-

ण्यकर्मना संबंधे करीने, ऊंच नीच शरीरमां जईने, जन्ममरणद्वारा सुखदुःखने भोगवे छे. ते सूक्ष्म देहनो पण जीवने पोताना वास्तविक स्वरूपभूत सच्चिदानंद आत्माना अभेद ज्ञाने करीने नाश थायछे. ने कर्म पण बधां ज्ञानाग्निथी बळी जायछे. त्यारे कर्मनो कर्त्ता भोक्ता कोई रह्यो नहीं, तेथी यमराजानो कारभारी ते कोनां कर्मने लखे वारु? तेथी यमराजा तेनो कागळ तरत फाडी नाखेछे. ते सारु देह, इंद्रियो, प्राण, मन, बुद्धि, अहंकारमांथी अहंबुद्धि मुकी दईने तथा ते देहेंद्रियादिकना संघातमांथी पण अहंबुद्धि मुकी दइने ते देहादिकनो प्रकाशक सच्चिदानंद, नित्यमुक्त, अकर्त्ता, अभोक्ता, हुं आत्मा छुं एवुं ज्ञानसंपादन करवुं, ने एज ज्ञानथी मोक्ष थायछे. ते ज्ञानविना जन्ममरण निवृत्त करवाने बीजुं कोई पण मुख्य साधन नथी ॥ ३ ॥

शिष्य—हे महाराज, मारां कर्मो घणा का-

ळनां असंख्य छे, तथा अज्ञाननुं कार्य देहाध्यास पण बहु काळथी छे. ते निवृत्त थवाने घणो काळ जोईये, ने तमे कह्युं के, सद्गुरुना वचनमां विश्वास राख्याथी तरत तारा जन्ममरणनो कागळ फाटशे ते केम निश्चय थाय?

गुरु—एमां वार नहीं लागशे जाण, एवुं वेदवचन छे प्रमाण ॥ आ पंचीकरणनो विचार जो करे, तो ह्मणां मुक्ति मळशे ताहारे ॥ ४ ॥

॥ **टीका** ॥ हे भाई, अनादि काळनां तारां कर्मो, अज्ञान, तथा देहाध्यास छे. पण ते निवृत्त थवाने आत्मज्ञान थया पछी कांई पण वार लागशे नहीं. ते उपर एक दृष्टांत कहुं ते सांभळ.

॥ **दृष्टांत** ॥ जेम पृथ्वी उपर पर्वत छे, ते मध्येनी गुफामां अंधकार घणा काळनो छे, ते जप तप करवाथी अथवा लाकडीए मारी कहाड्याथी

जवानो नथी. पण मात्र प्रकाशथीज नाश थाय-छे. जे वखते गुंफामां मसाल लई जईये, त्यारे अंधारुं कांई एम नथी कहेवानुं के, हुं घणा काळनुं छुं, माटे तरत नहीं जाऊं. केमके, ते अंधारानो विरोधी प्रकाश प्रगट थयो के, तेथी तरतज निवृत्त थायछे. एमां जेम वार लागती नथी.

॥ सिद्धांत ॥ तेम बहु काळनुं अज्ञान, तथा तेथी थयेल देहाध्यास, अने कर्मो छे. पण " अहं ब्रह्मास्मि " एवो अपरोक्ष ज्ञानरूपी प्रकाश जे वखते थाय, तेज वखते ते अज्ञानादिकनी निवृत्ति थायछे. तेमां वेदनां वचन (वाक्यो) प्रमाण छे. तेओनो नीचे प्रमाणे अर्थ छे.

" देवने जाणीने सर्व पाश (बंध)
निवृत्त थायछे. "
" ब्रह्मने जाणवावाळो परम पदने
प्राप्त थायछे. "
" ते आत्माने जाणीनेज मृत्युने तरे छे.

मोक्ष थवाने ज्ञानविना बीजो
कोई पण मार्ग छे नहीं."

तेमज ज्ञाने करीने सर्व पापादिक कर्मोनो नाश थायछे. एम श्रीभगवाने पण गीतामां कह्युंछे.

॥ श्लोक ॥

यथैधांसि समिद्धोऽग्निर्भस्मसात् कुरुतेऽर्जुन ॥ ज्ञानाऽग्निः सर्वकर्माणि भस्मसात् कुरुते तथा ॥ १ ॥

॥ अर्थ ॥ हे अर्जुन, जेम ज्वाळाथी प्रज्वलित थयो एवो अग्नि, काष्ठोने बाळीने भस्मरूप करी मुकेछे, तेमज निरंतर अभ्यासथी प्रबळ थयेलो जे ज्ञानाग्नि ते पण पाप, पुण्य अने मिश्ररूप सर्व कर्मोने भस्म (नाश) करेछे. ॥ १ ॥

शिष्य--हे महाराज, तमे कह्युं जे, आत्माना ज्ञाने करीनेज मोक्ष थाय, पण ते आत्मानुं ज्ञान मने कया प्रकारे थाय, जेथी हुं मुक्त थाउं ?

ए रीतें शिष्यनी आकाक्षां जोईने चोपाईना उत्तरार्धथी गुरु उत्तर कहेछे.

गुरु--(आ पंचीकरण इति) आ पंचीकरणनो विचार जो तुं करीश तो तने आत्मानुं ज्ञान थशे, अने ज्ञाने करीने देहाध्यास निवृत्त थशे तो हमणा जीवता आ देहमांज तरतज तने मोक्षनी प्राप्ती थशे.४

शिष्य--हे महाराज, तमे कह्युं के, पंचीकरणना विचारे करीने तने मोक्ष थशे, पण पंचीकरणमां शुं कह्युंछे ते कृपा करीने कहो.

गुरु--एमां पंचभूतनो विचारज कह्यो, जुदां जुदां तत्त्व बताया ॥ सद्गुरु मुखे समझी लेजो, तो, ब्रह्म सुख पामे आजो। ५।

॥ टीका ॥ हे भाई,ए पंचीकरणमां पंचभूतनो विचार कह्योछे. पंचभूत केहेतां पृथ्वी, जल, तेज, वायु, अने आकाश; तेना तथा स्थूल, सूक्ष्म, ने कारण, ए त्रण शरीरोना जुदा जुदा प्रकारे क-

रीने तत्त्वोना विभाग वर्णन करेला छे; अने ते भौतिक तत्त्वोथी जुदो, अने तेने जाणनारो द्रष्टा साक्षी जे आत्मा, तेनुं तत्त्व (स्वरूप) पण बताव्युं छे. ते पंचीकरणनो अर्थ ब्रह्मनिष्ठ सद्गुरु पासे श्रवण करी समझी लेजो. ते समझ्याथी आत्म तत्त्वनो अनुभव थशे तो तेना योगथी आज देहमा जीवतांज तरत ब्रह्मसुखनी प्राप्ति थशे.

शिष्य— हे महाराज, ब्रह्मनिष्ठ सद्गुरु पासेथी पंचीकरण श्रवण करी समझवानी शी जरूर छे ? केमके ते पंचीकरण तो प्राकृत भाषामां छे, अने हुं वाची शकुं एवुं छे, अने अर्थ पण समझाय छे, त्यारे तमे, सद्गुरु पासे समझी लेजो एम श्या वास्ते कह्युं ?

गुरु— हे शिष्य, अक्षर वंचाय, अर्थ पण समझाय, पण सद्गुरुना उपदेशविना शब्दोनुं जे वास्तविक तात्पर्य छे, ते कांई समझातुं नथी अने आत्मानो निःसंदेह बोध पण थतो नथी. ते उपर एक दृष्टांत कहुं ते सांभळ.

॥ **दृष्टांत** ॥ कोई एक धनाढ्य गृहस्थ हतो, तेणे विचार कर्‍यो जे, मारिपासे धन घणुं छे, तेथी आ वखत तेनो गुप्त संग्रह करुं तो, कोई वखत मने अथवा मारी प्रजाने काम आवे. एम विचारीने, पोतानुं एक मोटुं स्थानक बंधावेलुं हतुं, तेमां सिद्धेश्वर महादेवनुं एक शिखरबंध देवालय हतुं, तेना ईंडामां एटले शिखरमां कोईना जाणवामां न आवे एवी रीते धन राखीने, एक जुदी वहीमां नोंध कर्‍यो के " संवत् १७२५ नी सालमां, उत्तरायणना सूर्यमां, चैत्रमासना शुक्ल पक्षमां, अष्टमीने दिवसे बार घडी दिवस चडते, सिद्धेश्वरना देवालयना ईंडामां पंदर लाख सोना मोहोर राखी छे, ते ज्यारे काम पडे त्यारे काढवी. " एम नोंध करी ते वही बंदोबस्तथी ठेकाणे राखी. त्यार पछी घणेक वर्षे ते गृहस्थ यात्रा करवा गयो. त्यां अचानक उपद्रवथी तेनुं शरीर बोल्याविना एकाएक नाश थयुं; एटले तेनो बालक छोकरो तथा

माणसो पाछां घेर आव्यां. केटलेक दिवसे छोकरो मोटो थइने पछी व्यापार करवा लाग्यो. तेमां वारंवार नुकसान लाग्याथी सर्व नाणुं गयुं अने उलटो करजदार थयो, त्यारे मागनाराओ दुःख देवा लाग्या, तेनी पीडाथी विचारवा लाग्यो, जे 'मारा बाप दादा घणा धनवाळा हता, अने घणा साथे लेणदेणनो व्यवहार करता हता, माटे जुना चोपडा तपासीये; ने तेमांथी कांईक उघराणी विगेरेनो पत्तो लागे तो काम थाय.' एवो मनसुबो करी चोपडा तपासवा मांड्या; तपासतां तपासतां, जे वहीमां उपली विगत पंदर लाख सोनामोहोरनी लखेली हती ते नजरे पडी तेथी मनमां घणो प्रसन्न थयो. अने सलाट अने मजुरोने बोलावीने देहेरानुं ईडुं उतराव्युं, ने तेमां सोनामोहोरनी तपास करी, पण कांई निकळ्युं नहीं; तेथी खेदवान् थई, विचारवा लागो के, 'शुं आ रकम वहीमां खोटी लखी हशे ? के माराथी बरोबर

वांची समझी शकाई नहीं ? ' एम धारी ते विगत पोताना मित्रोने वंचावी. त्यारे तेओए वांचीने कह्युं के, देहेराना ईंडामां धन छे, एवुं लख्युंछे तेथी ईंडामां तपासो. त्यारे ते पेला छोकराए कह्युं के, तेमांथी कांई निकळ्युं नहीं. ते सांभळी पेला मित्रो बोल्या के, ए रकम खोटी उधारी हशे. ते पछी बीजाओने पण वंचाव्युं. तेमणे पण एज रीते कह्युं. तेओमांथी एक जणे कह्युं के, " खोटी रकम लखी छे " एवुं कहो छो ते वगर विचारे कहो छो. ए मध्ये लखेली सोनामोहोर कोइ पासेथी वेचाती लीधी हशे, ने तेना नाणानी रकम कोईने खाते उधारी हशे, माटे चोपडामां तपासो के, ए रकम छे के नहीं.' त्यारे ते वर्षना चोपडा तपास्या तेमांथी जुदा जुदा आसामीओ पासेथी ए सोनामोहोर लीधेली, ने तेना रुपीआ चुकावेला तेनी विगत बधी निकळी, अने " पंदर लाख सोनामोहोरनी विगत एक जुदी वहीमां ईंडाखाते उधारी

छे," एवुं लखेलुं निकळ्युं. ते जोईने सर्व आश्चर्य थई केहेवा लाग्या के, आपणे अणसमझणथी आ वहीमांनी रकमने खोटी केहेता हता. ईडामां धन राख्युं छे ए वात तो खरी छे, पण आपणने जडतुं नथी, तेथी कोई चोरी गयुं होय, अथवा मूकती वखते कांई गडबड थई होय, तेनी शी खबर पडे. एम धन न मळ्याथी तेने बहु चिंता थई, ने जेने तेने पुछ्या करे, पण कोई बतावी शके नहि. एम करतां पोताना कुलमां एक वृद्ध बुद्धिमान् पुरुष हतो, तेनी पासे जई, सर्व वात मांडीने कही. ने कह्युं के, धन न मळ्युं, तेनीज चिंता छे एटलुंज नहि, पण आ देहरानुं ईडुं उतार्युं तेथी लोकमां केहेणी थई के, आ छोकरो एवो अकर्मी उठ्यो के, बापे देवालय बंधाव्युं, अने छोकराए पाडी नंखाव्युं. तेनी मने पीडा थई पडी छे. वळी पाछुं ईडुं चणाववाने मारी पासे पैसा पण नथी. ने लेहेणदारो पण दुःख

देछे, तेथी हुं कंटाळी गयो छुं. माटे कृपा करी कांई उपाय बतावो तो बहु सारुं थाय. एनां आवां वचन सांभळीने ते बुद्धिमान् वृद्ध पुरुषने दया आवी, ने कह्युं के, हे भाई, तुं कांई चिंता न कर. तारी वहीमां जे लख्युं छे, ते सत्य छे; ने ते धन तने मळशे. पण हाल हुं तने आ बसो रुपीया आपुंछुं ते खरचीने देवालयनुं ईंडुं जेम आगळ हतुं, तेमज पाछुं चणावी दे. तेमां कांईपण फेरफार थवो न जोईए एम करवुं. ए प्रमाणे करीने चैत्र शुद अष्टमीने दिवसे सवारमां मारी पासे आवजे. एम कहीने तेने रजा आपी. ते पछी ते छोकराए कह्या प्रमाणे देवालयनुं शिखर जेम पूर्वे हतुं तेमज चणाव्युं. अने चैत्र शुदी अष्टमीने दिवसे ते वृद्ध पुरुषने घेर जई तेने पोताने घेर तेडी लाव्यो. ने तेना कह्याथी घणो उत्साह कर्यो. त्यार पछी बार घडी दिवस चडते वृद्ध पुरुषे कह्युं के, चालो देहरामां, आपणे सिद्धेश्वर महादेवनां

दर्शन करिये. एम कही दर्शन करी प्रदक्षिणा करवा गया, ते वखते ते ईंडांनो छांयो नीचे जमीन उपर देखाडीने पेला वृद्धे कह्युं के, हे भाई, आ देहेरानुं ईंडुं केहेवाय ने आ जगाये खोदावीश के तेमांथी धन निकळशे. ते पछी पेला छोकराए ते जग्या खोदावी के तुरत तेमांथी पंदर लाख सोनामोहोर निकळी. तेथी ते छोकरो घणो खुशी थयो अने धनवान थयो. ने दुःख निवृत्त थयुं. हवे जुवो के वही मध्ये लखेलुं कांई खोटुं न हतुं, अक्षर सर्वेथी वंचाता हता, अर्थ पण समजातो हतो, ईंडामां धन पण हतुं, पण बीजा कोईथी ते मळ्युं नहि कारण के ते सर्व वहि वांचता हता पण तेओथी चैत्रमासनी अष्टमीने दिवसे बार घडी दिवस चडते तेमां धन राखेलुं छे ते लखवानो शो अभिप्राय छे ते समजायुं नहि. ने ते वृद्ध पुरुषे विचार कर्यो जे अंतरिक्ष ईंडामां धन राखे नहि, तेम ते नहाना ईंडामां पंदर लाख सोनामोहोर स-

माय पण नहि तेथी पृथ्वीविषे ईंडानी छायामां राखी छे. ने ते लखेला वखतेज ते जगाउपर छायो आवे ते वखत तथा मासने मूकी दई बीजा वखते ने बीजा मासमां ते ईंडाना छायामां खोदे तो पण जडे नहि. वास्ते ज्यारे ते लखेलानो अभिप्राय समजवावाळो बुद्धिमान् वृद्ध पुरुष मळ्यो, त्यारेज धननी प्राप्ति थई.

॥ सिद्धांत ॥ तेम संस्कृत भाषा तथा प्राकृत भाषा विगेरे वेदांतना ग्रंथो वांचतां आवडता होय, तेना शब्दार्थ पण करता होय जे परमात्मा सर्वत्र पूर्ण छे, देहत्रयना द्रष्टा छे, अवस्थात्रयना साक्षी छे, पंचकोशातीत छे, सच्चिदानंदरूप छे अने ते वात साची पण छे. देहरूपी ईंडामां सच्चिदानंद आत्मरूपी धन छे ने श्रुति स्मृति शास्त्रोरूपी वहीमां लख्युं पण छे, तो पण ब्रह्मनिष्ठ सद्गुरुद्वारा शास्त्रोनुं तात्पर्य जाण्याविना आत्मधननी कदापि प्राप्ति थती नथी. ब्रह्माना पुत्र नारदमुनि ऋग्वेद

आदि चार वेद पुराण इतिहास विगेरे सर्व विद्या भणेला हता पण तेने आत्मज्ञान न हतुं तेथी शोकाकुल थईने सनत्कुमार गुरुने शरणे गया ने तेना उपदेशे करीने निरतिशय सुखरूप पूर्ण आत्माने अपरोक्ष जाणीने शोकरहित थया एम छांदोग्य उपनिषदमां विस्तारथी कह्युं छे वास्ते कह्युं जे.

“ सद्गुरुमुखे समजी लेजो तो ब्रह्म सुख पामे आजो ” ॥ ५ ॥

पूर्वे एम कह्युं जे ब्रह्मनिष्ठ सद्गुरुना उपदेश विना केवळ पोतानी बुद्धिना विचारथी आत्मानो साक्षात् अपरोक्ष बोध थतो नथी; ते वास्ते तेवा गुरुने शरणे जईने ने गुरु जे ब्रह्मज्ञाननो उपदेश करे, ते उपदेशने मुमुक्षु, पोतानुं मन निश्चळ करीने हृदयमां धारण करे. ते प्रकार निरूपण करे छे.

गुरु—मन निश्चल करि धारणा धरे, श्रवण मनन निदिध्यासन करे ॥ तो

साक्षात्कार तुं पोते भाई, एमां संदेह रहे न कांई ॥ ६ ॥

॥ टीका ॥ मुमुक्षु पुरुषने गुरु जे सदुपदेश करे ते गुरुना उपदेशने, पोतानुं मन निश्चळ (स्थिर) राखीने धारण करे. ते मन स्थिर राखवाविषे दृष्टांत कहुंछुं, ते श्रवण कर.

॥ दृष्टांत ॥ जेम कोई बे पडोशी परस्पर ईर्ष्या राखता होय, तेमां एक जण कोई बीजा पुरुषनी पासे पोताना पडोशीनी कांइ विरुद्ध वार्ता घरमां करतो होय. ते वखते बीजो धणी, आ मारी वात करेछे, एवुं जाणतांज पोताना घरनां बारणां वा बारीमां सामा धणीने खबर न पडे ए रीते संताईने एकाग्रचित्तथी ते थती वातो सांभळे छे; अने तेम सांभळवा वखते नडती अडचणो जेवी के तहाड, तडको आदि सहेछे अने भूख तरसमां मन जतुं नथी अने सर्व वात एकाग्र मनथी सांभळेछे,

ने ते याद राखेछे, अने काम पडे त्यारे संभारे पण छे, वास्ते तेनुं जेम ते वातमां एकाग्र मन छे तेमज गुरुना सदुपदेशमां पण एकाग्र मन मुमुक्षुए राखवुं जोईये; अने शीत, उष्ण, क्षुधा, तृषा, मान, अपमान विगेरेने सहन करी उपदेशमांथी पोतानां मनने बीजे ठेकाणे जवा देवुं न जोईए.

जेम कोई धननी इच्छावाळो पुरुष, पोताने धन मळवानेमाटे बहु उपायो करेछे तेनीपासे कोई एक पुरुषे कह्युं के, हुं तुने धन मळवानो एक उपाय बतावुंछुं ते समग्र एकाग्र मनथी धारण करीने ते प्रमाणे करीश तो तुने घणुं धन मळशे. ते वात सांभळीने धनेच्छु पुरुष धन प्राप्त थवानी वार्ता जेम एकाग्रमनथी धारण करेछे.

जेम स्वर्ग प्राप्त थवानी इच्छावाळा पुरुषने स्वर्ग मळवानो उपाय कोई बतावे तेने स्वर्गेच्छु एकाग्र मनथी धारण करेछे. पोतानो जय इच्छनार पुरु-

षने जय मळवाना कोई सारा उपाय बतावे तेने जयेच्छु पुरुष जेम एकाग्र मन राखी धारण करे-छे. तेमज मुमुक्षु पुरुष सच्चिदानंद आत्मानो बोध थवासारु सद्गुरुना उपदेशरूप वचनोने एकाग्र मनथी धारण करे अने ते मुमुक्षु ब्रह्मनिष्ठ सद्गुरुद्वारा वेदांतशास्त्रनुं श्रवण मनन निदिध्यासन करे; ते जेमके अरण्यमां कोई वादित्र वादनसाथे गायन करतो होय तेमां जेम मृग (हरिण) एकाग्रचित्त राखीने ते रागने सांभळेछे तेम एकाग्रचित्त राखीने गुरुना मुखथी शब्दोना तात्पर्यार्थसहित वेदांतशास्त्रनुं श्रवण करवुं अने त्यार पछी जे श्रवण कर्युं छे, तेनुंज युक्तिथी तथा दृष्टांतथी जे रीते संशय नाश पामे ते रीते मनन करवुं. जेम गाय चरी आवी निवृत्तिथी बेशीने पाछो ओगाळ करीने तृप्ति पामेछे, तेज रीते वेदांतनुं श्रवण करेलुं पाछुं मनमां याद करी एकांतमां अधिक मनन करवाथी दृढ बोधरूपी तृप्ति थायछे. वळी

जेम बदाम, पिस्ता, साकर अने अन्न घणुं चावीने खाय तो स्वाद लागे, ने पाचन थईने शरीरने पुष्ट पण करेछे; तेम वेदांतनुं वारंवार मनन करवाथी अभेद तात्पर्य समजवारूपी स्वाद लागेछे ने आत्मज्ञानने पुष्ट (दृढ) करेछे. ते रीते मनन कऱ्या पछी, सजातीय प्रत्ययना प्रवाह अने विजातीय प्रत्ययना तिरस्काररूप निदिध्यास करवो जेथी बराबर आत्मानो अनुभव थाय. सजातीय प्रत्ययनो प्रवाह एटले हुं सत्, चित्, आनंद, कूटस्थ, अक्रिय, अजर, अमर, पूर्ण, नित्य, शुद्ध, बुद्ध, मुक्तरूप आत्मा छुं. एम ज्ञानरूप वृत्तिनो प्रवाह. विजातीय प्रत्ययनो तिरस्कार एटले ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य, के शूद्र, ते हुं नहि; तथा ब्रह्मचारी, गृहस्थ, वानप्रस्थ, के संन्यासी ते हुं नहि; तथा पुरुष, स्त्री, बालक, युवान, वृद्ध, सुखी, दुःखी कर्ता, भोक्ता ते हुं नहि; एम ज्ञानपूर्वक देहाध्यासनो तिरस्कार. ए रीते हे भाई, श्रवण, मनन,

अने निदिध्यास करीश, तो हुं आत्मा निर्विकार, शुद्ध ब्रह्मरूप छुं, एवो साक्षात्कार तने थशे. तेमां कांई पण संदेह रेहेशे नहि.

पूर्वे बीजी चोपाईमां शिष्य, जन्ममरण निवृत्त थवा सारु, प्रश्न, पूछ्युं हतुं, जे " जन्ममरण केम टळसे माहारे " तेनो उत्तर पूर्वे "सद्गुरु कहे स्वस्वरूप जाण " ए चोपाईमां संक्षेपथी कह्योछे तथापि " अहं ममेति " अर्द्धा श्लोकना व्याख्यान पूर्वक बंधन निवृत्ति थवानो उपाय गुरु विस्तारे करीने निरूपण करेछे.

गुरु—हे शिष्य, तें मने पूर्वे पुछ्युं हतुं के मारुं जन्ममरण केम टळशे एटले मारुं बंधन केम निवृत्त थाय ? परंतु ते बंधननुं प्रथम स्वरूप जो जाण्युं होय तो तेने निवृत्त करवानो उपाय थाय, पण ते बंधनने जो ओळख्युं न होय जे शुं बंधन छे अने बंधन शाथी थायछे तो तेने निवृत्त करवानो उपाय केम थाय ? जेम के रोगनुं कारण

तथा रूप ओळख्याविना ते रोगने निवृत्त करवा कांइ औषध थाय नहि. माटे प्रथम बंधननुं रूप तथा तेनुं कारण ओळखवुं जोईये. ते तें ओळख्युं छे के नहि ?

शिष्य— ते बंधनविषे हुं कांइ पण जाणतो नथी, जे बंधन शाथी थायछे ? ने शुं बंधन छे ? ने ते बंधननी निवृत्ति शुं छे ? ते कृपा करीने कहो.

॥ श्लोकार्ध ॥

गुरु— अहं ममेत्ययं बंधो नाहं ममेति मुक्तता ॥

॥ अर्थ ॥ देह हुं छुं अने देहादिक मारां छे एम जे जाणवुं तेज बंधननुं रूप छे. अने ए बंधन स्वरूपना अज्ञानथी थायछे वास्ते स्वरूपनुं अज्ञान एज बंधननुं कारण छे अने देहइंद्रियादिक हुं नहि ने ते मारां पण नहि एम देहादिकमांथी अहंता-ममतानी जे निवृत्ति थाय तेज मोक्ष.

शिष्य—ए अहंता ममता केम निवृत्त थाय ?

गुरु—हे शिष्य ! साधने करीने अहंता ममता निवृत्त थायछे.

शिष्य— हुं जे साधनो करुंछुं, तेमां तो हुं देह, ने मारो देह ए रीते अहंता-ममता रहेछे पण मटती नथी; केमके, त्याग करुं तो हुं त्यागी छुं, में त्याग कर्यो, योग करुं तो हुं योगी छुं, में योग कर्यो, तप करुं तो हुं तपस्वी छुं, में तप कर्युं, एवुं अभिमान थायछे. माटे जे जे साधन करुं-छुं ते ते साधनोमां हुं देह, अने मारो देह एवी अहंता-ममता रहेछे. ने तमे तो कहोछो के, साधनथी मटेछे ते केम मटे ? ते कृपा करी कहो.

गुरु— देहादिकमांथी अहंता-ममता निवृत्त करवासारु विवेक तथा विचारविना, ए कांइ मुख्य साधनो नथी. केमके आत्मा-अनात्मानो विवेक न होय तो ए साधनोथी उलटी अहंता-ममता

बमणी थायछे. केमके प्रथम जे जाति अने जे वर्णमां छे, तेनुं तो हृदयमां दृढ अभिमान छे ने वळी अविवेकथी कोई पंथनो वेष धारण कऱ्यो, तो तेनुं पण अभिमान थायछे. तेथी विवेकादि साधनविना त्याग कऱ्याथी पण अभिमान वधेछे पण जतुं नथी. अने जे वखते गृहस्थाश्रममां हतो, ते वखते नम्रताथी कोई महात्मानुं सेवन करवाने चाहतो हतो पण त्याग कऱ्या पछी तो हुं त्यागी थयो, अने सहु मने माने, ने आदरसत्कार करे, एवुं अविवेकथी अभिमान वधतुं थायछे अने तेने कोई सद्विद्यानो उपदेश करे तो ते सांभळे नहीं ने हुं त्यागी छुं एम मानी बेसे तेथी केवुं बन्युं के, " बिलाडुं कहाडतां ऊंट पेठुं. " ते सम थयुं. ए दृष्टांतनी विगत कहुं ते सांभळ.

॥ **दृष्टांत** ॥ कोई एक घरमां एक डोसी रहेती हती. तेनां आंगणामां एक बिलाडुं मरी गयुं हतुं. तेने ते डोसीए पोतेज कहाडवानो विचार करीने

पोताना घरनां अंदरनां बारणां बंध करी, आंगणानां बारणां खुल्ला राखीने बिलाडाने टोपलामां नाखी, गामबहार नाखवा गई अने बिलाडाने नाखीने जेटलामां नदीमां नहाइधोईने आवेछे तेटलामां एक आजारी ऊंट, ते डोसीनी डेलिमां आवीने तरत मरण पामीने पडेलुं हतुं ते डोसीए जोयुं, ने चिंता करवा लागी के, अरे हुं " बिलाडुं कहाडवा गई त्यां ऊंट पेठुं " ते केम करी जशे एम क्लेश थयो. तेमज विचार विवेकविना जे देहाभिमान कहाडवा त्याग करेछे, तेथी त्यागना अभिमानरूपी जे उंटियुं पेसेछे ते निकलवुं कठण पडेछे. तेसारु जिज्ञासाविना तथा अधिकारविना अने विधिविना केवळ वेषधारणथी अथवा सकाम जप आदि बीजां साधनथी अहंता-ममतारूप बंधननी निवृत्ति थाती नथी.

शिष्य—त्यारे कया साधनथी अहंता-ममतानी निवृत्ति थायछे ? ते कृपा करीने कहो.

गुरु— विवेकादि साधनसंपन्न थईने, ब्रह्मनिष्ठ सद्गुरुने शरणे जईने,तेना उपदेशपूर्वक आत्मा-अनात्माना विचारेथी उत्पन्न थयेला स्वरूपना ज्ञाने करीने अज्ञाननी निवृत्तिद्वारा ते अहंता-ममतानी निवृत्ति थायछे. ते विचार ए छे जे आ देह पंचभूतनो कार्य छे तेथी अनात्मा छे तथा घटनी पेठे दृश्य छे अने जेम घटनो द्रष्टा घटथी जुदो छे तेम हुं देहनो द्रष्टा आत्मा छुं तेसारु देहथी जुदो छुं अने देह जड छे ने हुं चैतन्य छुं, देह विकारी छे ने हुं निर्विकार छुं, देह क्रियावान सगवान मलिन छे ने हुं आत्मा अक्रिय असंग निर्मल छुं तेथी देह हुं नहि. अने ज्यारे देह हुं नहि त्यारे देहमां कल्पित ब्राह्मणादि चार वर्ण ने ब्रह्मचर्यादि चार आश्रम तथा बाल यौवन वृद्ध स्थूल कृश ह्रस्व दीर्घ श्याम गौर आदि जेटला देहना धर्म छे ते सर्व मारा आत्मामां नथी एम विचारे करीनेज देहमांथी अहंता निवृत्त थायछे. अने देवदत्त वि-

ष्णुदत्त शिवदत्त आदि जे नाम छे ते पण देहमां व्यवहार सिद्ध थवासारु कल्पित छे, आत्मामां नथी; तथापि देहथी जुदो आत्मा छे एम नथी जाणतो तेथी देहमां कल्पित नामनुं तें आत्मामां अभिमान करेलुं छे तेने पण विवेकपूर्वक युक्तिथी विचार करी निवृत्त करवुं. जेम के, कोई तने पूछे के, तुं कोण छे? त्यारे तुं एम कहेछे के, हुं देवदत्त नामे छुं पण तुं हवे विचार करी जो. आ तारा स्थूल देहनुं देवदत्त एवुं नाम, आ देहनो जन्म थया पछी दशमे अथवा बारमे दिवसे पाडयुं छे. ने आ देह ज्यारे जन्म्यो त्यारे देवदत्त जन्म्यो एम कहेवायुं न हतुं. अने कोई पूछे के आ देहमां देवदत्त कयो? त्यारे हाथ लगाडीने केहेवातुं नथी जे आ देवदत्त छे. ज्यां हाथ लगाडे त्यां माथुं मुख खभो पेट पग विगेरे केहेवायछे. ए विचार उपरथी ज्यारे देहनुं नाम देहमां खरुं सिद्ध थतुं नथी, त्यारे देहथी

जुदो द्रष्टा जे तुं आत्मा तेनुं देवदत्त नाम क्यांथीज होय वारु ?

शिष्य—हुं आत्मा देहथी जुदो केवी रीते छुं ? तेनो अनुभव जेम समजबामां आवे तेवी रीते बतावो.

गुरु—तुं एम केहेछे जे, मारा पूर्व जन्मनां करेलां कर्मो आ जन्ममां हुं भोगवुंछुं, अने हमणां जे करीश ते बीजा जन्ममां भोगवीश. त्यारे विचारी जो के आ जे तारो स्थूल देह छे ते पूर्वे न हतो ने हमणां माताना उदरमांथी नवो पेदा थयोछे. अने कर्मोनो करनार जे तुं ते पूर्वे आ देहथी कोई जुदो हतो अने आ देहनो नाश थयापछी आ देह तो रेहेतो नथी ने तुं आ देहमां करेला कर्मनो भोक्ता देहथी जुदो रहेछे एवुं सिद्ध थायछे. तेथी आ स्थूल देह आत्मा नहि, एवो तने अनुभव थायछे के नहि ? वळी तुं केहेछे जे, मारो देह छे, मारो हाथ छे, पग माथुं

विगेरे मारां छे पण हुं देह, हुं हाथ, हुं पग, हुं माथुं विगेरे कहेवातुं नथी. जेम मारुं घर, मारी वाडी, मारी गाडी विगेरे सर्व वस्तु माहारी छे एम कहेवायछे; पण हुं घर, हुं वाडी, हुं गाडी एम कहेवातुं नथी तेथी मारां छे एम केहेवावाळो पुरुष पोते ते पदार्थोथी कोई जुदो छे एवा विचारथी पण देहथी जुदो आत्मा छे एम सिद्ध थायछे. ते उपर बीजुं एक दृष्टांत कहुंछुं तथी विचारी जो.

॥ **दृष्टांत** ॥ जेम घरमां आडसर, तथा छापरानी बे ढाळनी वळीओ होयछे. थांभला, बारी, बारणां होयछे. ईट, पथ्यर, अने गाराथी बांधेली भींत होयछे. ते उपर धोळो, काळो, के सपेत रंग दीधेलो होयछे. छापरुं घाबानुं होवाथी, ते उपर घास उगेलुं होय छे. तेवा घरमां रेहेवावाळो पुरुष जेम घररूप नथी. घरथी जुदो छे. अने हुं घर छुं एम केहेतो पण नथी तेमज आ देहरूपी घर छे, जेमां आडसररूपी वांसाना बरडानुं हा-

डकुं छे, पांसळांरूपी वळीओ छे, हाथ-पगरूपी थांभला छे. बाकी हाडका तथा मांसरूपी ईंट, पथ्थर, तथा गारो छे. ने गोरी, काळी, अथवा राती चांमडीरूपी रंग छे. आंख, कान, नाक, मुख आदि इंद्रियोरूपी बारीओ छे. रोमरूपी घास उग्युं छे. तेवा देहरूपी घरनो द्रष्टा जे तुं आत्मा ते देहरूप नथी, ते देहथी जुदो छे. वास्ते उपर कहेला विचारे करीने हुं देह छुं, एवुं अभिमान मटेछे. ते वगर बीजा कोई पण प्रकारथी मटे एम नथी.

शिष्य– हे गुरो! तमे जेम कह्युं, ए प्रकारथी विचार करतां आ देह हुं नथी एम जाण्याथी देहमांथी अहंता निवृत्त थायछे, तथापि देह मारो छे, एवी रीते ममता तो रही छे. अने दृष्टांतथी अनुभवमां पण आवेछे. जेम घटनो जोवावाळो हुं घट नहि, पण घट मारो छे एम केहेवाय-छे. जेम घरमां रेहेवावाळो हुं घर नहि पण

घर मारुं छे एम केहेवायछे, तेम देहनो द्रष्टा हुं देह नथी पण आ देह माहारो छे, एम केहेवाथी ममत्व तो देखवामां आवेछे ते ममत्व जे विचारथी निवृत्त थाय ते कृपा करीने कहो.

गुरु— हे भाई, जेम देह तुं नथी, तेम देह तारो पण नथी. केमके ते देह तो पंचमहाभूतनो छे, पण तुं अज्ञानथी मारो छे एम कहेछे. जेम घट छे पृथ्वीनो, ने तुं कहेछे के मारो छे. जेम घर, पथ्थर, लांकडां, चुना विगेरेनुं छे, पण तुं भूलथी मारुं छे एम कहेछे. तेमज हाडकां, मांस, त्वचा, नाडी, अने रुधिर विगेरेथी बनेलो भौतिक देह छे, तेने तुं मारो छे एम कहेछे. ते तारी मोटी भूल छे. हाडकां, चांमडां मारां छे, एम उत्तमजाति तो न कहे ने तुं भूलथी हाडकां चांमडांनो देह मारो छे अने तेज देह हुं छुं, एम मानेछे, एज तने बंधननुं कारण छे. वळी पंचभूतनो पारको देह तेने तुं मारो छे, एम कहेछे, तेथी पंच-

भूत तुने दुःख देशे. ज्यारे लोकमां कल्पित खोटा भूतना वळगाडथी दुःख पामेछे त्यारे आ प्रसिद्ध पंचमहाभूतनो देह तेमां ममता करीश तो, ए भूत तने केम मूकशे? अने पारकी वस्तुमां ममत्व करवाथी कोई सुखी थतुं नथी. केवळ दुःखी थायछे. ते उपर दृष्टांत कहुंछुं तेथी विचार करी जो.

॥ **दृष्टांत** ॥ कोई एक धनवान गृहस्थ हतो, तेने सप्ताह कथा, यज्ञ अथवा ब्राह्मणभोजन स्वज्ञातिभोजन विगेरे कांइ शुभ काम करवानी इच्छा थई. पण पोताना घर आगळ जग्याना संकोचने लीधे बनी न शके ते सारु पंचनी वाडीमां करवानो विचार करी, पंचपासेथी वाडी मागी लीधी. ने तेमां जईने सहकुटुंब निवास कर्यो. थोडा दिवस पछी ते शुभ कार्य करवानो जे विचार हतो, ते लोभादि दुर्गुण मनमां थया ते विघ्नथी मांडी वाळ्यो. अने वाडीनी विशाळ जग्याना सुखथी वधारे दिवस वाडीमां रह्यो. ते पछी बाडीना मा-

लिक पंचोए ते वाडी खाली करी पाछी सोंपवाने कोई साथे केहेवराव्युं, ते छतां पण पेला भाईए कांई दरकार न करी. त्यारे पंचोए मळीने तेने बोलाव्यो, पण अनेक प्रकारनां बहानां कहाडीने तेनी पासे गयो नहि, ने उलटुं केहेवा लाग्यो के, आ वाडी मारी छे. पंचोनुं शुं लागे वळगेछे? ए सांभळी पंचोए एवी धारणा करी के, हाल नहि तो थोडा दिवस पछी आपणने स्वाधीन करशे. एम समजी घणा दिवस वाट जोई, तथापि वाडी सोपी नहीं. त्यारे पंचोए सरकारमां फरियादी करी न्यायाधीश पासे पकडी मगाव्यो. एटले न्यायाधीशे कह्युं के पंचनी वाडी पाछी पंचने स्वाधीन केम करतो नथी? पेलाए जवाब दीधो के, वाडी मारी छे.एमां पंचोनुं कांई लागतुं वळगतुं नथी. ए उपरथी सरकारे साक्षी तथा खतपत्रनी सावेती मागी, पण न होवाथी आडुं अवळुं बकवा लाग्यो. तेथी सरकारे केद करी कह्युं के, ज्यांसुधी तेओने

वाडी सोंपीश नहि, त्यांसुधी तुं केदथी छुटीश नहीं

॥ **सिद्धांत** ॥ जीवरूपी धनवान पुरुषने मोक्ष संपादन करवारूपी शुभ काम करवानी इच्छा थई. पण पोतानां देव, गंधर्व आदिक शरीरमां भोगनी आसक्तिथी आत्मज्ञान न थाय, तथा पशु, पक्षी आदि देहमां अति मूढताना योगथी पण आत्मज्ञान न थाय, तेथी मोक्षद्वारभूत आ मनुष्यदेह, पंचमहाभूत पासेथी मागी लीधो; ने तेमां आवी निवास कर्यो. तो पण मनुष्यशरीरमां अनेक विषयोनी आसक्तिरूपी विघ्नोए करीने आत्मज्ञानद्वारा मोक्ष थवानो विचार करवो भुली गयो. ने उलटो पंचभूतनो देह मारो छे, एम मानी बेठो. त्यारे पंचभूतोए शास्त्रद्वारा केहेवराव्युं के, आ देह पंचभूतनो छे, माटे एमां अभिमान तथा ममत्व न करवुं. तथापि एवां शास्त्रोनां वाक्योनी ते दरकार करतो नथी, अने तेने कोई स्नेही सत्पुष, सन्मित्र वेदांत श्रवण करवानो उपदेश

करे तो, आडा आवळा बाहाना कहाडे, ने मने वखत मळतो नथी ए रीते कही अनादर करे. एम करतां पंचभूतोए आज काल आत्मविचार करीने अमारो देह अमने पाछो सोंपशे, एम धारीने घणां वर्षो वाट जोई, तथापि तेणे कांई विचार न कर्यो; त्यारे पंचभूतोए यमराजापासे फरियाद करीने कह्यु के आ अज्ञानी जीवे अमारा कार्यरूप मनुष्य देहने मोक्षनुं साधन संपादन करवासारु लीधो हतो, पण कांई मोक्षनुं साधन कर्युं नहीं; ने उलटो देहनो मालिक थई बेठो छे. तेथी अमारो देह अमने पाछो सोंपावो. त्यारे यमराजाए पोताना दूत मोकली ते अज्ञानीने बोलाव्यो. त्यारे व्याकुलताथी बेभान थई यमराजापासे जवानी तैयारी करी पण ते वखते मारे आ काम छे, हाल माराथी नहि अवाय एम केहेवायुं नहि ने स्त्री पुत्र आदि संबंधीने रुदन करतां मूकीने पोते यमराजाना दूत साथे यमलोकमां गयो.

त्यारे यमराजाये कह्युं के, आ पंचभूतनो देह पंचभूतने केम सोंपतो नथी? ते वखते ते अज्ञानी केहेवा लाग्यो के, आ देह मारो छे, एमां पंचभूतनुं शुं लागेछे? त्यारे पंचभूतोए साबीत कर्युं जे आ स्थूल देह तथा सूक्ष्म देह अमारो छे, तेमां चार वेद, अढार पुराण विगेरे सर्व शास्त्रोनां प्रमाणरूप साक्षी आपी अने ते अज्ञानी जीवथी माहारो देह छे एम सिद्ध न थयुं. तेथी यमराजाए ते अज्ञने परायो देह पोतानो मानवाथी चोराशी लक्ष योनिरूप केदखानामां नांख्यो. ते एवा ठरावथी के, पंचभूतनो देह सोप्याविना तेमांथी बहार नज निकळे. तेथी हे शिष्य, पंचभूतनो देह छे, तेने तुं मारो छे एम न जाण, अने एओने सोंपी दे. एटले देह दृश्य छे तेथी ते हुं नहि, अने ते पंभूतनो छे तेथी मारो नहि, एम विवेके करीने देहमांथी अहंता-ममता मुकीदे.

शिष्य— हे महाराज, तमे कह्युं के, आ दे-

हनो द्रष्टा तुं छे, ते वास्ते देह तुं नथी. अने देह पंचमहाभूतनो छे, तेसारु तारो नथी. पण पंचमहाभूत कयां, तेने हुं ओळखतो नथी.तेनां नाम बतावो ?

गुरु– आकाश, वायु, तेज, आप, अने पृथ्वी ए पांच महाभूत छे.

शिष्य– तमे कहेलां पंचभूतनो भाग मारा शरीरमां कांई प्रसिद्ध जोवामां आवतो नथी त्यारे पंचभूतनो देह केम कहेवाय?

गुरु–हे भाई ! विचार करीने तपासी जो. जेटलो आ शरीरमां कठण भाग छे ते पृथ्वीनो छे; द्रवीभूत (रसरूप) जेटलो भाग छे ते आपनो छे; जेटलो उष्ण भाग छे ते तेजनो छे; चालवुं, हलवुं वायुथी थायछे, माटे ते क्रियामात्र वायुनो भाग छे अने शरीरमां पोलाण छे ते आकाशनो भाग छे.

शिष्य– पंचभूतनो आ देह छे, एवूं तमे सं-

क्षेपथी कह्युं. पण जेम स्पष्ट समजवामां आवे ते रीते पंचभूतनां जुदां जुदां तत्त्वो स्थूल देहमां कयां कयां छे? ते कहो.

गुरु ॥ स्थूल देहनां तत्वोनु कोष्टक ॥

आकाशनां	वायुनां	तेजनां	आपनां	पृथ्वीना
काम	चलन	क्षुधा	शुक्र	अस्थि
क्रोध	वलन	तृषा	शोणित	मांस
शोक	धावन	आलस्य	लाला	त्वचा
मोह	प्रसारण	निद्रा	मूत्र	नाडी
भय	आकुंचन	कांति	स्वेद	रोम

स्थूल देहनां कोष्टकनी टीका.

आकाशनां— पांच तत्त्वो छे. काम, क्रोध, शोक, मोह अने भय. ए सर्व हृदय आकाशमां

पेदा थायछे तेथी आकाशना छे. तेओने तुं जाणेछे, तेथी ते तत्त्वो तुं नहि अने आकाशनां छे तेथी तारां नहीं. तुं एनो द्रष्टा छे अने ए पांच तत्त्वो बंधनद्वारा प्रसिद्ध दुःख देनारां छे, एम जाणी कामादिकनो त्याग करवो ते कहुंछुं. काममां आसक्त थयाथी रावण घणो दुःखी थयो अने राज्य गयुं, तेथी ते कामनो त्याग करवो.

क्रोध, राक्षसथी पण नठारो छे, कारण के, राक्षस तो परायुं लोही पीयेछे, अने क्रोधी तो पोतानुं अने परनुं ए बन्नेनुं लोही पीयेछे. (बाळेछे) राक्षसनी प्रतीति, मात्र रातनीज थायछे, पण क्रोधी तो रात्र अने दिवस बेय वखत नाच्या करेछे. राक्षस बीजाने भय पमाडेछे, पण पोते भय पामतो नथी, अने क्रोधी तो पोते भय पामेछे, अने बीजाने पण भय पमाडेछे. तेथी ते क्रोधने पण, राक्षसथी अधिक दुःख देनारो छे एम जाणीने त्याग करवो. तेमज शोक, मोह अने भय

एथी पण दुःख थायछे, एम प्राणिमात्रने अनुभवसिद्ध छे. तेथी तेनो पण त्याग करवो. अने तेमां अहंता ममता न करवी. यद्यपि (जो पण) ए कामादिक पांच तत्त्व सूक्ष्म देहना धर्म छे, स्थूल देहना नथी; तथापि एओनो स्थूल देहमां आवेश, प्रसिद्ध देखायछे; तेथी स्थूल देहना तत्त्वरूपे वर्णन कर्‍युं छे.

वायुनां–पांच तत्त्व छे, जेवां के, चलन (चालवुं), वलन (वळवुं), धावन (दोडवुं), प्रसारण (पोहोळुं करवुं), अने आकुंचन (संकोचवुं), कोई ठेकाणे वलनने बदले उत्क्रमण (उभुं थवुं) एम पण कह्युं छे. ए पांचे तत्त्वोने तुं जाणेछे, तेसारु ए तुं नहीं, ने वायुनां छे; तेथी तारां नहीं. वायुविना चलनादि क्रिया बनी शके नहीं. तेसारु वायुनां कह्यां. तुं एनो साक्षी छे.

तेजनां–पांच तत्त्व छे. क्षुधा (भूख लागवी), तृषा (तरस लागवी), आलस्य (आळस), निद्रा

(उंघ), अने काति (तेज). ए पांचे तेजना भाग छे, एम प्रसिद्ध अनुभवमा आवेछे; केमके पेटमां अग्नि प्रबळ थयाविना भूख लागती नथी. उष्णकाळमां अग्निरूप गरमीना जोरथी तरश वधारे लागेछे. तेमज आळस, अने निद्रा गरमीना दिवसमां वधारे थायछे. अने निद्रा करवाथी अन्ननुं पाचन पण थायछे. माटे ते अग्निना भाग छे. कांति केहेतां तेज ए प्रसिद्ध तेजनो भाग जणायछे.–

आपनां–पांच तत्त्व छे. शुक्र (वीर्य), शोणित (लोही), लाला (लाळ गळेछे ते), मूत्र (पिसाब)अने स्वेद (पसीनो). ए पांचे जळरूप प्रसिद्ध जणायछे, वास्ते जलनां छे.

पृथ्वीनां–पांच तत्त्व छे. अस्थि (हाडकां), मांस (मास), त्वचा (चामडी), नाडी (नसो), अने रोम (रुवाडां). ए पाच तत्त्वो पृथ्वीनां छे.

एनो हेतु ए के जे वखते स्थूल शरीरमांथी प्राण जायछे, ते वखते आकाश, वायु, तेज, अने जळ ए चारे भूतोना काम क्रोध आदि विभागो, आकाश आदि भूतोमां मळी जायछे, ते प्रसिद्ध देखायछे. जुवो, मुडदानी अंदर काम, क्रोध विगेरे आकाशनां तत्त्वो नथी; चलन, वलन, विगेरे वायुनां तत्त्वो नथी; क्षुधा, तृषा वगेरे तेजनां तत्त्वो नथी; अने शुक्र, शोणित विगेरे जळनां तत्त्वो पण तेमां होतां नथी; पण एकलां पृथ्वीनां अस्थि, मांस, त्वचा, नाडी, अने रोम ए पांचे तत्त्वो जोवामां आवेछे. ते तत्त्वो जो देहने बाळे तो भस्मरूप थई, दाटे तो माटीरूप थई, अने जनावरो खाय तो विष्ठारूप थई, पृथ्वीमां मळेछे; तेथी ए पृथ्वीनां छे. तेने तुं जाणेछे, तेथी ते तुं नहीं. ए पृथ्वीनां छे, तेथी तारां नहीं. तुं एनो द्रष्टा साक्षी छे. उपर कहेलां पचीश तत्त्वोनो आ स्थूल देह थयो छे. अने ते पंचीकृत पंचमहाभूतनुं कार्य छे.

शिष्य—हे महाराज, पंचीकृत पंचमहाभूत कोने कहिये? ते कहो.

गुरु—ईश्वरेच्छाथी एक एक भूतना बबे भाग थईने, तेमाथी सर्व भूतोनो एक एक भाग जुदो रह्यो ने बाकी रह्यो जे एक एक भाग तेओना दरएकना चार चार भाग थईने पोतपोतानो जे अरधो अरधो भाग जुदो रहेलो छे तेने मुकीने, बीजा चार भूतना अरधा अरधा भाग साथे पांच भूतोना पोताना चार चार भागमांथी एक एक भागनो जे मिलाप तेनुं नाम पंचीकरण. ए रीते जेओनुं पंचीकरण थयुंछे तेओने पंचीकृत पंचमहाभूत कहिये. ते पंचीकृत पंचमहाभूतमांथी आ पचीश तत्त्वनो स्पष्ट देखायछे एवो स्थूल देह उत्पन्न थयोछे. हवे ते स्थूल देहनां पचीश तत्त्वोने पण पंचीकरणनी रीते समजवासारु, नीचे आ कोष्टक लख्युं छे.

स्थूल देहना पंचीकृत पच्चीश तत्त्वोने समजवासारु कोष्टक.

पंचभूत	पृथ्वीनां	जळनां	तेजनां	वायुनां	आकाशनां
पृथ्वीनां	अस्थि	शोणित	आलस्य	संकोचन	कट्याकाश
जळनां	मांस	शुक्र	कांति	चलन	उदराकाश
तेजनां	नाडी	मूत्र	क्षुधा	उत्क्रमण	हृदयाकाश
वायुनां	त्वचा	स्वेद	तृषा	धावन	कंठाकाश
आकाशनां	रोम	लाळा	निद्रा	प्रसारण	शिरआकाश

कोष्टकनो अर्थ.

पृथ्वीनो– अस्थि (हाडकां) मुख्य भाग छे; केमके ते पृथ्वीनी पेठे कठण छे. तेथी पृथ्वीनो अरधो भाग जाणवो अने बाकीना अरधा भागना चार भाग थया; जेवा के १ शोणित, २ आलस्य, ३ संकोचन, ४ कट्याकाश. ते जळ आदि बीजा चार भूतमां मळ्या. ते कहुंछुं.

१शोणित– (रुधिर) तेनो रंग लाल छे.

तेथी पृथ्वीनो भाग छे. ते जळमां मळ्यो तेसारु जलनां तत्वो साथे केहेवायछे.

२ आलस्य– पृथ्वीनी पेठे आळसमां जडता छे, तेथी पृथ्वीनो भाग छे. अने तेजमां मळ्यो, तेथी तेजनां तत्त्वोसाथे केहेवायछे.

३ संकोचन– ए पण पृथ्वीनी पेठे जडतानुं हेतु छे, माटे पृथ्वीनो भाग छे. पण वायुने मळ्यो, तेथी वायुनो गणायछे.

४ कव्याकाश– पृथ्वीनो भाग जे मळ तेने राखेछे, माटे पृथ्वीनो भाग छे. पण आकाशने मळ्यो, तेथी आकाशनो केहेवायछे.

जळनो–मुख्य अरधो भाग वीर्य छे तेनुं कारण ए छे के जळ जेम सफेद छे, अने वृक्षादिकने उत्पन्न करेछे, तेम वीर्य पण सफेद छे, अने गर्भने उत्पन्न करेछे, माटे जलनो छे एम जाणवुं. हवे बाकीना अरधा भागना चार भाग थया.

जेवा के– १ मास, २ कांति, ३ चलन, ४ उदराकाश. ते पृथ्वी आदि बीजा चार भूतमां मळ्या ते केहेछे.

मांस-- द्रवीभूत छे, तेथी जळनुं छे. पण पृथ्वीना तत्त्वो साथे मळ्युं, तेथी पृथ्वीनुं केहेवायुं.

२ कान्ति-- जलनी छे; केमके जलना संबंधथी कांतिमां फेरफार थायछे. पण ते कांति तेजनी साथे मळी तेसारु तेजनी केहेवाई.

३ चलन-- पाणीनी पेठे चलायमान छे, तेथी जळनुं छे. पण वायुना तत्त्वसाथे मळ्युं तेथी वायुनुं केहेवायुं.

४ उदराकाश-- जळने रेहेवानुं स्थानक छे, तेथी जळनो भाग छे. पण आकाशमां मळ्यो, तेसारु आकाशनो केहेवायो.

तेजनो-- मुख्य अरधो भाग क्षुधा छे तेनो हेतु ए छे जे, उदरमां अग्नि प्रबळ थयाथी क्षुधा

लागेछे, ते कारणथी तेजनो छे. बाकीना अरधा भागमांथी चार भाग थया. जेवा के, १ नाडी, २ मूत्र, ३ उत्क्रमण, ४ हृदयाकाश. ते पृथ्वी आदि बीजा चार भूतमां मळ्या. ते कहुंछुं.

१ नाडीथी-- ज्वरनी परीक्षा थायछे माटे तेजनी छे. पण पृथ्वीना तत्त्वमां मळी, तेथी पृथ्वीनी केहेवाई.

२ मूत्र-- गरम छे, माटे तेजनुं छे, पण जळना तत्त्वमां मळ्युं तेथी जळनुं केहेवायुं.

३ उत्क्रमण-- उत्क्रमणमां अग्निनी पेठे ऊर्ध्व गति छे, माटे तेजनुं छे, पण वायुना तत्त्वमां मळ्युं तेथी वायुनुं केहेवायुं.

४हृदयाकाश--सर्वदा हृदयमां उष्णता रहेछे तेथी तेजनो छे, पण आकाशना तत्त्वमां मळ्यो तेथी आकाशनो केहेवायो.

वायुनो-- पोतानो अरधो मुख्य भाग धावन

(दोडवुं) छे. केम जे वायुनी पेठे वेगथी दोडाय-छे, माटे वायुनो भाग छे. बाकी वायुना अरधा भागमांथी चार भाग थया; ते एके, १ त्वचा, २ स्वेद, ३ तृषा, ४ कंठाकाश. ते पृथ्वी आदि बीजा भूतोमां मळ्या. ते कहुंछुं.

१ त्वचाथी–स्पर्श थायछे, तेथी वायुनी छ. पण पृथ्वीना तत्त्व साथे मळी तेथी पृथ्वीनी केहेवाई.

२ स्वेद–घणा श्वासोच्छ्वासरूप वायुथी पर-सेवो थायछे अने वायुथी सुकायछे,माटे वायुनो छे. पण जळनां तत्त्वसाथे मळ्यो,तेथी जळनो केहेवायो.

३ तृषा– वायुथी शोषण थई तृषा उत्पन्न थायछे, माटे वायुनी छे. पण तेजना तत्त्वसाथे मळी तेथी तेजनी केहेवाई.

४ कंठाकाश– वायुने जवा आववानुं स्था-नक छे, माटे वायुनो भाग छे. पण आकाशना तत्त्वसाथे मळ्यो तेथी आकाशनो केहेवायछे.

आकाशनो–पोतानो मुख्य अरधो भाग शिर आकाश छे. कारण के माथामां जे पोलाण छे, ते आकाशरूप छे अने एना बाकीना अरधा भागमांथी चार भाग थया; ते ए के, १ रोम, २ लाला, ३ निद्रा, ४ प्रसारण. ते पृथ्वी आदि बीजा चार भूतमां मळ्या ते कहुंछुं.

१ **रोम**– कापवाथी दुःख थतुं नथी, माटे आकाशनां छे. पण पृथ्वीना तत्त्वसाथे मळ्यां, तेथी पृथ्वीनां केहेवायां.

२ **लाला**– शिरआकाशमांथी नीचे आवेछे, माटे आकाशनी छे. पण जळना तत्त्वसाथे मळी, तेथी जळनी केहेवाई.

३ **निद्रा**– शून्य स्वभाव छे, माटे आकाशनी छे. पण तेजना तत्त्वसाथे मळी, तेथी तेजनी केहेवायछे.

४ **प्रसारणमां**–व्यापकता छे, माटे आका-

शनुं छे, पण वायुना तत्त्वसाथे मळ्युं अने वायु-थीज शरीर पोहोळुं थायछे,तेथी वायुनुं केहेवायछे.

ए रीते स्थूलदेहनां पचीश तत्त्वोमां पंचीकरण. निरूपण कर्‍युं छे, ते गौण पक्षथी समजवासारु छे. अने पंचीकृत पंचमहाभूतमांथी पचीश तत्त्वो-नो जे स्थूल देह थयो छे तेज मुख्य पक्ष छे. ते तत्त्वो प्रथम कोष्टकमां निरूपण कर्‍याप्रमाणे सम-जवां, पण मात्र आकाशनां तत्त्वमां बे पक्ष छे. तेमां कामक्रोधादि पांच पेहेला पक्षमां कह्यां ने बीजा पक्षमां आकाशना पांच भाग. जेवा के शि-राकाश, कंठाकाश, हृदयाकाश, उदराकाश अने कट्याकाश, ए रीते कह्याछे, पण ए सर्व निरूपण करवानो मुख्य अभिप्राय ए छे के, ए सर्व तत्त्वो भौतिक (पंचभूतनां कार्य) छे, माटे जड छे. तथा परिणामी, विकारी, असत्य छे. अने हुं, तेओनो जाणवावाळो, द्रष्टा, निर्विकारी, असंग आत्मा छुं. न ते तत्त्वोना समुदायरूप स्थूल देह हुं नथी. ते

तत्त्वो पंचभूतनां छे, तेथी मारां नथी. एम जाणीने तेमांथी अहंताममतारूप अध्यासने मुकीदेवो. अने ते तत्त्वोमांथी तुं कोण छे? ए विचार कर्य. अने तेमां तने शो संबंध छे? जेथी तुं ए मारां छे एम मानेछे. खरुं विचारीने जो तो तुं ए नथी. ने पंचभूतनां होवाथी तारां पण नथी. वास्ते एवा विचारथीज, देहमांथी अहंता ममता मटेछे. देह एवुं नाम पण उपलां पचीश तत्वो मळीने थयुं छे. जो ए तत्वोनुं विवेचन करी जुदां जुदां कर्यां होय, तो तेमां देह कांई सिद्ध थतो नथी. जेम पथ्थर, ईंट, लांकडां, चुना विगेरे जोडायाथी घर एवुं नाम पडयुं; पण तेने जुदां जुदां करीनांखे तो घर कांई देखातुं नथी. माटे खरी रीतथी विचारतां देह सत्य छे एम सिद्ध थतुं नथी, कल्पना मात्रज छे. ते उपर दृष्टांत कहुंछु तेथी विचारी जो.

॥ **दृष्टांत** ॥ विवेकी अने अविवेकी नामना बे पुरुष रस्तामां चाल्या जता हता, तेमां अविवे-

कीए विवेकीने कह्युं के, तमे चालता चालता था
कीगया हशो, तेथी पेली गाडी आवेछे तेमां बेसो.
विवेकी बोल्यो के, गाडी कांई देखाती नथी. अ-
विवेकी बोल्यो के, गाडी प्रसिद्ध आवती देखाय-
छे, ने तमे कहोछो के, नथी देखाती, तेनुं कारण
शुं? विवेकी बोल्यो के, ए गाडी सिद्ध न थाय
तो तने शी शिक्षा करवी? पेलाए जबाब दीधो के
मारा मोढा उपर एक तमाचो मारजो. एम वाद
करतां गाडी नजीक आवी, त्यारे तेणे कह्युं के
आ गाडी छे. तमारी मरजी होय तो बेसो.
भाडुं नकी करी आपुं. विवेकी बोल्यो के, मोढे-
थीज गाडी कहोछो, पण हाथ मुकीने तो बता-
वो? पेलाए हाथ मुकीने कह्युं के, आ गाडी छे,
त्यारे पेलो विवेकी केहेवा लाग्यो के, आ तो धरी छे
पइडां छे, कमान छे, बारणुं छे, विगेरे. ज्यां ज्यां
हाथ मूकतो गयो, ते ते अवयवोनां नाम केहेतो
गयो,तेथी कांई गाडी सिद्ध थई नहीं. त्यारे अ-

विवेकीए कह्युं के, ठीक हवे मारा मोढा उपर त-
माचो मारो. त्यारे विवेकीए कह्युं के आंगळी
मुकीने तारुं मोढुं बताव, एटले मारुं. त्यारे ते
अविवेकीए गाल उपर हाथ मुक्यो, तेवोज विवेकी
बोल्यो के, ए तो गाल छे. बीजे सर्व ठेकाणे
पेलाए हाथ मुक्यो, तेम विवेकी केहतो गयो के,
ए तो कपाल छे, दहाडी छे, होठ छे, नाक छे,
आंख छे, वगेरे. पण मोढुं कांई सिद्ध थयुं नहीं.
माटे ए प्रमाणे सघळा नामनुं जो खरुं रूप शो-
धिए तो सिद्ध थाय नहीं. केवळ व्यवहार सिद्ध
थवासारु नामनी कल्पना मत्र करी छे. तेमज
आ देह पण कल्पनामात्रज छे. तेथी तेमां अहंता
ममता थई शके एम नथी. माटे तेमा अहंता म-
मता न करवी एटलेज मोक्ष छे. अने आ स्थूल
देहने अन्नमय कोश करीने वर्णन करेलो छे. ते अ-
न्नमय कोशथी पण आत्माने भिन्न जाणवो.

शिष्य–स्थूल देहने अन्नमय कोश केम कह्यो ? ते कृपा करीने कहो.

गुरु–मातापिताए खाधेला अन्नना परिणाममांथी रुधिर अने वीर्य थायछे. अने ते रुधिर वीर्यना संबंधथी आ स्थूल देह पेदा थयोछे. अने जन्म्यापछी पण माताये खाधेला अन्नना परिणामथी दुध थायछे, ते दुधनुं पान करीने स्थूल देह वधेछे. अने दांत आव्या पछी अन्न खाईनेज जीवेछे. वळी आ स्थूल देह बीजा जीवोने अन्नरूप भक्ष्य छे. अने अन्न खाधावगर जीवतो नथी. अने ज्यारे मरेछे, त्यारे अन्नरूप पृथ्वीमां लय थायछे. माटे एने अन्नमय कह्यो. अने तेने कोश कह्यो, तेनुं कारण ए छे जे, जेम तरवारने ढांकवावाळुं जे म्यान छे, तेनुं कोश एवुं नाम केहेवायछे, अने धनने ढांकवावाळा भंडारने पण कोश केहेछे, तेम अन्नमय शरीरथी आत्मा ढंकायछे, माटे तेने अन्नमय कोश कह्यो छे. ते अन्नमय कोश दृश्य

छे, अने हुं आत्मा ते अन्नमय कोशथी जुदो तेनो द्रष्टा छुं. तेथी अन्नमय कोशातीत छुं. एम मुमुक्षुए सद्गुरुथी समजीने निश्चय करवो.

ए रीते स्थूल देहनुं वर्णन करीने हवे तेनी अवस्था आदिकनुं वर्णन करुं छुं.

॥ चौपाई ॥

गुरु—जाग्रत अवस्था नेत्र स्थान, वैखरी वाचा स्थूल भोग जान ॥ क्रियाशक्ति रजोगुण मान; अकार मात्रा विश्व अभिमान ॥ ७ ॥

॥ टीका ॥ जाग्रत् अवस्था एटले जागीए छईये ते. अने इंद्रियोथी शब्दादि विषयोनुं प्रसिद्ध जे ज्ञान थायछे, तेने जाग्रत अवस्था कहिये. ए शास्त्रमां प्रसिद्ध छे. अने ते जाग्रत अवस्थानो व्यवहार बेतालीश तत्त्वोथी थायछे. ते ४२ तत्त्वोनां नामो नीचेना कोष्टक प्रमाणे जाणवां.

पांच ज्ञानइंद्रियोनां नाम.	तेना विषयोनां नाम	अने देवताओनां नाम
श्रोत्र	शब्द	दिशा
त्वचा	स्पर्श	वायु
चक्षु	रूप	सूर्य
जिव्हा	रस	वरुण
घ्राण	गंध	अश्विनीकुमार

पांच कर्मइंद्रियोनां नाम.	तेना विषयोनां नाम	अने देवताओनां नाम.
वाक्	वचन	अग्नि
पाणि	आदान	इंद्र
पाद	गमन	उपेंद्र
शिश्न	आनंद	प्रजापति
गुद	विसर्ग	मृत्यु

चार अंतःकरणनां नाम.	तेना विषयोनां नाम.	अने देवताओनां नाम.
मन	संकल्प	चंद्रमा
बुद्धि	निश्चय	ब्रह्मा
चित्त	चिंतन	नारायण
अहंकार	अभिमान	रुद्र

उपर कहेलां बेतालीश तत्त्वमांथी जो एक तत्त्व ओछुं होय तो, तेटलो व्यवहार जाग्रतमां ओछो था-

यछे. ते जाग्रत अवस्थामां जागी उठ्याथी ते श-
यनपर्यंत जे कांई व्यवहार थायछे, ते सर्वनो हुं जा-
णवावाळो साक्षी छुं, एम जाणवुं. जाग्रत अवस्था-
नुं नेत्र स्थान छे; केमके विशेषे करीने जाग्रत अव-
स्थानो व्यवहार नेत्रथी थायछे. जाग्रत अवस्थामां
वैखरी वाचा छे. १ कंठ, २ ताळु, ३ जिव्हामूळ, ४
दांत, ५ ओष्ठ(होठ), ६ नासिका, ७ उर(छाती),
८ शिर (माथुं), ए आठ स्थानकथी प्रसिद्ध रीते
जे सर्व मनुष्य बोलेछे तेनुं नाम वैखरी वाचा. अने
स्थूल भोग एटले प्रसिद्ध सुखदुःखादि जे भोग था
यछे ते. क्रियाशक्ति एटले क्रियारूप शरीरनो जे
व्यवहार थायछे ते. रजोगुण एटले अभिमाने करी
राग द्वेष आदिथी जे राजसी क्रिया थायछे ते.
अकार अक्षर एज मात्रा. अने विश्व अभिमान के-
हेतां जाग्रत अवस्थामां बुद्धिमां आत्मानो जे आ-
भास (हुं कर्त्ता भोक्ता ए रीते अभिमान कर-
नारो जीव) ते. ए सर्व तत्त्वोने तुं जाणेछे, माटे

ते तुं नहीं. ए सघळां जाग्रत अवस्थानां संबंधी छे तेथी तारां नहीं. तुं एनो द्रष्टा साक्षी छे.

॥ चौपाई ॥

गुरु—उपलां पच्चीश ने आ अष्ट, एवा तत्त्व तेत्रीश स्पष्ट ॥ ए दृश्य तुं द्रष्टा जाण, ए तुं केम थाइश वेद प्रमाण ॥ ८ ॥

॥ टीका ॥उपर कहेलां स्थूल देहनां पचीश कामक्रोधादि तत्त्वो, अने आ हमणां कहेलां जाग्रत अवस्था आदि आठ तत्त्वो ते मळीने सर्व तेत्रीश तत्त्वो स्पष्ट जणायछे. ए सर्वे तत्त्वोने तुं जाणेछे, तेथी ए तारां दृश्य छे, तु एओनो जाणनार द्रष्टा छे. ए तत्त्वो जे छे, ते तुं नहीं, एवुं वेदनेविषे प्रमाण छे. तेमज श्रीशंकराचार्य पण वाक्यवृत्ति नामना ग्रंथमां देहथी आत्मा भिन्न छे एम कहेछे.

॥ श्लोक ॥

घटद्रष्टा घटाद्भिन्नः सर्वथा न घटो यथा ।

देहद्रष्टा तथा देहो नाहमित्यवधारयेत् ॥

अर्थ ॥ जेम घटनो द्रष्टा (जोवावाळो) घटथी भिन्न छे अने ते कोइ प्रकारे घटरूप न थाय तेमज देहनो द्रष्टा जे हुं आत्मा, ते कदापि देहरूप नथी ए रीते निश्चय करवो ॥ १ ॥

जेम घडो पंचभूतथी थएलो छे, तथा जड अने दृश्य छे, तेमज आ तारो देह पण पंचभूतथी उत्पन्न थयोछे तथा जड अने दृश्य छे. माटे घटसरखो छे. तेनो द्रष्टा तुं चैतन्य छे.

शिष्य— हे गुरु, घडो जेवो पेदा थयो, तेवोज रहेछे, कांई वधतो नथी, तेथी जड छे, अने देह तो दररोज वधेछे, तेथी चैतन्य छे तेने घट जेवो तमे केम कह्यो?

गुरु— देह वधेछे, तेथी कांई चैतन्य न कहेवाय. जेम भीत उपर दररोज ईंटो मुकीने वधारेछे तो वधेछे. उकरडा उपर दररोज कचरो

नाखे तो ते पण वधीने मोटो थायछे तेथी कांई चैतन्य न केहेवाय. तेम देहमां पण अन्न, जळ, शाक, मेवा वगेरे दररोज कचरो पडेछे, तेथी वधेछे. वास्ते वधे तेथी चैतन्य न कहेवाय. अने जेम लोढामां अग्निना संबंधथी दाहकता देखायछे, तेम चैतन्यरूप आत्माना संबंधथी देहमां चैतन्यता प्रतीत्ति थायछे, पण पोतानी मेळे चैतन्य नथी. ए रीते देह जड छे. तुं एनो द्रष्टा तेथी जुदो, चैतन्य, अजर, अमर, आत्मा छे. ॥८॥

शिष्य--हे महाराज, हुं जन्म्यो छुं, ने मरीश पण खरो. अने तेम अजर अमर मने कहोछो ते केम थाऊं ते कहो?

गुरु—यास्क एवे नामे आचार्ये एम निरूपण कर्युं छे के, देहमां जन्मादि छ विकार छे, पण आत्मामां नथी. ते कहुंछुं, ते सांभळ.

॥ दुहो ॥

जायते अस्ति वर्द्धते, विपरिणम-

ते जोय ॥ अपक्षीयते विनश्यति षट्विकार कहि सोय ॥ ९ ॥

॥ टीका ॥ जायते (जन्मेछे),अस्ति (जन्म्या पछी छे), वर्द्धते (जन्मीने वधेछे), विपरिणमते(जुवान थायछे), अपक्षीयते (वृद्ध थायछे),अने विनश्यति (मरेछे) ए छ विकार जाणवा ॥ ९ ॥

॥ दुहो ॥

ए षट् विकार देहने कह्या, तुं पोते निर्विकार ॥ गुरुवाक्ये विश्वास करी अनुभव मनमां धार ॥ १० ॥

॥ टीका ॥ ए उपर कहेला जन्मादि छ विकार स्थूल देहने थायछे.पण तुं ते स्थूल देह नथी. तुं तो पोते निर्विकार आत्मा छे. देहविकारी छे तेणे करीने आत्मा विकारी थाय नहीं. जेम माटीमांथी घडो थयो, तेणे करीने जे घटमां आकाश (पोलाण) छे ते कांई नवुं थयुं (जन्म्युं) एम न केहे-

वाय. घट थया पछी आ घट छे, एम केहेवायछे. त्यार पछी टीपीने वधारे छे. पकव्या पछी परिणाम अवस्था थई, अने त्यारपछी तरड अथवा काणुं पडयुं, एटले वृद्ध थयो, अने फुटी गयो, एटले घडो नाश थयो; पण घटमांना आकाशने ए विकार-मांनो कोई पण विकार थतो नथी. केमके ते आकाश निरवयव, असंग, अने निर्लेप छे. तेमज देह जन्मे-छे, जन्म्यापछी छे, वधेछे, जुवान थायछे, घरडो थाकछे, अने मरेछे; पण तुं आत्मा ए छ विकारथी रहित, निर्विकार, निरवयव अने असंग छे. तेम भ-गवद्गीताना बीजा अध्यायमां पण आत्मा जन्मादि छ विकार रहित छे, एम निरूपण कर्युं छे.

॥ श्लोक ॥

न जायते म्रियते वा कदाचिन्नायं
भूत्वा भविता वा न भूयः। अजो नित्यः

शाश्वतोयं पुराणो न हन्यते हन्यमाने शरीरे ॥ १ ॥

अर्थः—आ अपरोक्षरूप आत्मा कोई दिवस जन्मतो नथी ने कोई दिवस मरतो पण नथी, अने आ आत्मा जन्मीने फरीथी अस्तित्वरूप बीजा विकारने प्राप्त थतो नथी. अज (अजन्मा छे), नित्य (विपरिणामरूप चोथा विकाररहित एकरूप) छे, शाश्वत (अपक्षयरूप पांचमा विकाररहित सर्वदा) छे. पुराण (वृद्धिलक्षण त्रीजा विकाररहित अनादि सिद्ध) छे अने शस्त्रादिके करीने शरीरनो नाश थायछे पण आ आत्मानो नाश थतो नथी ॥ १ ॥ तेथी हे शिष्य! गुरुना वचनमां विश्वास राखीने, हुं निर्विकार शुद्ध आत्मा छुं एवो अनुभव तारा मनमां दृढ धारण कर ॥ १० ॥

ए रीते गुरुए स्थूल देहथी भिन्न आत्मानो बोध करीने शिष्यने स्थूल देहमांथी अहंता-ममतारूप अध्यास मुकाव्यो, त्यारे स्थूल देहथी भिन्न सू-

क्ष्म देह छे ते मारुं आत्मानुं रूप हशे, एम भ्रांतिथी मानीने शिष्य पुछेछे.

॥ दुहो ॥

शिष्य— स्थूल देह ते हुं नहीं, सूक्ष्म देह हुं जाण। सद्गुरु कहे ते तुं नहीं, लिंग दृश्य वखाण ॥ ११ ॥

॥ टीका ॥ हे महाराज! तमारा उपदेशथी स्थूल देह ते हुं नहीं, एवो तो अनुभव थयो. पण सूक्ष्म देह हुं हईश, एम जणायछे.

गुरु—हे भाई! ते सूक्ष्म देह तुं नथी. लिंग देह केहेतां सूक्ष्म देह ते तारो दृश्य छे, ने तेनो तुं द्रष्टा छे, तेथी ते तुं नहीं ॥ ११ ॥

सद्गुरुए लिंगदेह दृश्य छे, एटलुंज कहीने शिष्यने लिंग देहमांथी अध्यास मूकवाने उपदेश कर्यो, पण लिंगदेहनां विशेष तत्त्वो वर्णन करीने तेथी भिन्न आत्मानो स्पष्ट रीते जेम अनुभव थाय तेम न कह्युं, तेथी

शिष्य फरीथी लिंगदेहनेज आत्मा मानीने पुछे छे.

॥ चोपाई ॥

शिष्य-- स्वामी स्थूल देह ते हुं नहीं, पण सूक्ष्म देह ते हूं सही ॥ गुरु कहे ते तुं केम थाइश भाई, प्रथमनी पेठे विचारो भाई ॥ १२ ॥

टीका ॥ हे स्वामी! (हे गुरु) आ स्थूल देह ते हुं नहीं, केमके पंचभूतनां पचीश तत्वोनो संघातरूप स्थूल देह भौतिक छे अने अति मलिनरूप वीर्य तथा रुधिरमांथी पेदा थयेलो छे. अने ए स्थूल देह हाडकां, मांस, रुधिर, मळ, मूत्र, कफ आदि अत्यंत अपवित्र पदार्थोये करीने भरेलो छे. अने जेना नव द्वारमांथी पण अति दुर्गंधिरूप मळ, मूत्र, कफ आदि नित्य नीकळ्या करेछे. वळी मेवा, मीठाई, अन्न विगेरे अति उत्तम खावाना पदार्थो जे स्थूल देहमां अंदर गयाथी तरत बगडीने मळरूप

थायछे. तेजम अति उत्तम शोभित वस्त्रो पण जे देहना संगथी बगडीने मलीन दुर्गंधी थायछे. ए रीते अत्यंत अशुचिरूप सर्वने प्रत्यक्ष देखायछे एवो आ स्थूल देह ते हुं केम थाऊं? अने ए दृश्य छे ने हुं तेनो द्रष्टा छुं तेथी पण स्थूल देह हुं नथी. अने ज्यारे हुं स्थूल देह नथी, त्यारे तेना ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य ने शूद्र एवा चार वर्ण तथा ब्रह्मचर्य, गृहस्थ, वानप्रस्थ ने संन्यास एवा जे चार आश्रम ते मारामां नथी. तेमज स्थूल, कृश, श्याम, गौर, बाल, युवा, वृद्धता एवा जे स्थूल देहना धर्म तेपण मारामां नथी, एमतो मने अनुभवथी जाणवामां आवेछे, पण स्थूल देहनी अंदर जे सूक्ष्म देह छे, ते तो हूं सही केहेतां छुं; केमके स्थूल देहथी जवुं, आववुं, सांभळवुं विगेरे जे व्यवहार थायछे ते सूक्ष्म देहना आधारथीज थायछे. केम जे, चक्षु इंद्रियथी जूवेछे, कान इंद्रियथी साभळेछे, वाणी इंद्रियथी बोलेछे. इ-

त्यादि सूक्ष्मदेहनी इंद्रियोथी स्थूल देहनो सर्व व्यवहार थायछे. जेमां प्राण छे एवा सूक्ष्म देहथी स्थूल देह जीवेछे. प्राण गया एटले स्थूल देहथी जीवाय नहीं. माटे स्थूल देहमां सूक्ष्म देहनुं प्राधान्य (मुख्यपणुं) छे. वळी स्थूल देहमां सूक्ष्म देह ज्यांसुधी छे त्यांसुधीज, आ मारो पिता, आ पुत्र, भाई, कुटुंब इत्यादि संबंध रहेछे. ते सूक्ष्म देह जो निकळी गयो, तो स्थूल देहमांथी आ पिता तथा भाई इत्यादि संबंध मटी जायछे एटले तेने तरत बाळी नाखेछे. माटे सूक्ष्म देह हुं छुं, एम जणायछे. तेमज हुं बोलुं छुं, देखुं छुं, सांभळुं छुं, चालुं छुं, अने हुं भुख्यो छुं, सुखी छुं, दुःखी छुं इत्यादि सूक्ष्म देहमां अहंप्रत्यय पण देखायछे. तेथी पण सूक्ष्म देह हुं छुं एम जणायछे.

गुरु—हे भाई! तुं सूक्ष्म देह पण केम थईश? ते पण भौतिक, जड अने दृश्य छे. तेनो तुं द्रष्टा छे, वास्ते ते तुं नहीं; अने ते सूक्ष्म देह पंचमहा-

भूतनो छे, माटे तारो नहीं. तुं एनो साक्षी छे. तेनो अनुभव थवासारु प्रथम जेम स्थूल देहनो विचार कर्यो अने ते स्थूल देहथी आत्माने जेम भिन्न जाण्यो तेमज सूक्ष्मदेहनो विचार करी सूक्ष्म देहथी पण भिन्न (जुदो) आत्मा द्रष्टा छे, तेने तुं ओळख अने सूक्ष्म देह हुं नथी एम जाण॥१२॥

शिष्य--हे महाराज! ते सूक्ष्म देहनां तत्त्वो केटलां छे, अने कयां कयां भूतमांथी कयां कयां तत्त्वो उत्पन्नथयां छे? ते सर्व निरूपण करी देखाडा.

गुरु--ते सूक्ष्म देहनां तत्त्वो अंतःकरणपंचक, प्राणपंचक, ज्ञानेंद्रियपंचक, कर्मेंद्रियपंचक ने विषयपंचक एरीते पचीश छे, ने ते तत्त्वो आकाश, वायु, तेज, आप ने पृथ्वी ए पंचमहाभूतथी क्रम करीने उत्पन्न थयां छे. तेना विभागने विस्तारथी भिन्न भिन्न प्रक्रियाए करीने निरूपण करवासारु आ कोष्टक लख्युं छे.

॥ सूक्ष्मदेहना विचारनुं कोष्टक ॥

पूर्व

उत्तर.

पंचमहाभूत	आकाशनां अंतःकरणपंचक. कर्ताभोक्ता	वायुनां प्राणपंचक. वाहन	तेजनां ज्ञानेंद्रियपंचक. द्वार	आपनां कर्मेंद्रियपंचक. सेवक	पृथ्वीनां विषयपंचक भोग
आकाश	अंतःकरण प्रथम स्फुरण देवता विष्णु.	व्यान सर्वांग स्थानमां रहेछे. कर्म सर्व देहनी संधिने वाळेछे.	श्रोत्र देवता दिशा तेणेकरी शब्द श्रवण थायछे. ते विना बेहेरो शब्द सांभळे नहिं	वाचा देवता अग्नि तेणेकरी शब्द बोलेछे तेविना मुंगो.	शब्द
वायु	मन संकल्पविकल्पात्मक देवता चंद्रमा तेणेकरि संकल्प करेछे.	समान नाभिस्थानमां रहेछे कर्म अन्नरसने रोमरोममां नाडीद्वारये प्रवेश करावेछे.	त्वचा देवता वायु तेणेकरी स्पर्श शीत उष्ण मृदु कठिनताआदि जणायछे	पाणि देवता इंद्र तेणेकरि पदार्थने लेवदेव करेछे ते विना न थाय.	स्पर्श

दक्षिण.

दक्षिण.

उत्तर.

तेज	बुद्धि निश्चयात्मक. देवता ब्रह्मा तेणेकरि निश्चय थायछे.	उदान कंठस्थानमां रहेछे. कर्म अन्नरसनो विभाग करेछे स्वप्न हेडकी देखाडेछे हितानाडिमां.	चक्षु देवता सूर्य तेणेकरि रूप देखेछे. तेविना अंध.	पाद देवता उपेंद्र तेणे करि जायछे आवेछे. तेविना पांगळो.	रूप
आप	चित्त चिंतनात्मक देवता नारायण तेणेकरि स्मरण करेछे.	प्राण हृदयस्थानमां रहेछे. कर्म एकवीश हजार ने छसो श्वासोच्छ्वास करेछे.	जिव्हा देवता वरुण तेणेकरि रसस्वाद जणायछे तेविना न जणाय.	शिश्न देवता प्रजापति तेणे करि मूत्र रतिभोग थायछे. तेविना नपुंसक.	रस
पृथ्वी	अहंकार अहंपण देवता रुद्र तेणेकरि अहंकार थायछे.	अपान गुदस्थानमां रहेछे कर्म मळनो उत्सर्ग करेछे.	घ्राण देवता अश्विनीकुमार तेणे करि गंध सुगंध दुर्गंध जणाय तेविना न जणाय.	गुद देवता मृत्यु यम तेणेकरी मळनो उत्सर्ग थायछे.	गंध

पश्चिम.

सूक्ष्मदेहनां कोष्टकनी टीका.

आ कोष्टकमा पेहेली, बीजी तथा त्रीजी प्रक्रियामां पूर्वथी पश्चिमतरफ क्रमथी वांचीने तत्त्वोनो विचार समजवो. ने चोथी, पांचमी, छठ्ठी तथा सातमी प्रक्रियामां उत्तरथी दक्षिण तरफ क्रमथी, वांचीने वत्त्वोनो विचार समजवो.

प्रक्रिया पेहेली.

आकाशनां--अंतःकरणपंचक एटले पाच तत्त्वो छे. ते ए के अंतःकरण, मन, बुद्धि, चित्त अने अहंकार.

वायुनां-- प्राण आदि पांच तत्त्वो छे. ते ए के व्यान, समान, उदान, प्राण अने अपान.

तेजनां--ज्ञानइंद्रियपंचक छे. ते ए के श्रोत्र, त्वचा, चक्षु, जिह्वा अने घ्राण.

आपनां--कर्मइंद्रियपंचक छे. ते ए के वाचा, पाणि, पाद, शिश्न अने गुद.

पृथ्वीनां-- विषयपंचक छे. ते ए के शब्द, स्पर्श, रूप, रस अने गंध.

ए सर्वे तत्त्वोने तुं जाणेछे माटे ते तुं नहीं. ते पंचभूतनां छे, तेथी तारां नहीं. तुं ए सर्वे तत्त्वोनो द्रष्टा छे.

प्रक्रिया बीजी.

शिष्य-- हे गुरु! ए पचीश तत्त्वोनां नाम तमे कह्यां, ते में जाण्यां, पण तेनुं स्वरूप स्पष्ट ओळखवासारु ते तत्त्वोथी जे जे ज्ञान क्रिया विगेरे थायछे, ते कहो.

अंतःकरणपंचकनुं व्याख्यान.

गुरु--अंतःकरण-- केहेतां देहनी अंदर ज्ञान सुख आदिनुं साधनरूप करण (इंद्रिय). तेनुं स्वरूप ए छे जे, काइ एक काम करवानुं प्रथम जे स्फुरण थायछे ते. अने ते अंतःकरणना देवता विष्णु, तेथी स्फुरण थायछे.

मन-- केहेतां, जे कामनुं स्फुरण थयुंछे, ते काम निश्चय करी करवुं, अथवा न करवुं, एवो जे संकल्प विकल्प थायछे ते. अने ते मनना देवता चंद्रमा. तेणे करीने संकल्प विकल्प थायछे.

बुद्धि-- केहेतां करवा धारेला कामनो निश्चय करवो ते. ते बुद्धिना देवता ब्रह्मा. तेवडे निश्चय थायछे.

चित्त-- केहेतां आ काम केम करीए तो सारुं थाय एम चिंतवन करेछे ते. अने ते चित्तना देवता नारायण. तेणेकरीने स्मरण थायछे.

अहंकार-- केहेतां आ काम हुं करीश, एवुं जे अभिमान ते. तेना देवता रुद्र. तेणेकरीने अहंकार (अभिमान) थायछे.

अंतःकरण स्वरूपे तो एकज छे. पण तेमां संकल्प विकल्प निश्चय आदि वृत्तिओ जुदी जुदी छे तेथी मन, बुद्धि आदि नाम पण जुदां जुदां पड्या

छे. जेम ब्राह्मण एक छे, ते रसोई करतो होय तो रसोईयो, भणावतो होय तो पाठक, ज्योतिष जाणतो होय तो ज्योतिषी अने नाडी जोतो होय तो वैद्य केहेवायछे. तेम एक अंतःकरणमां वृत्तिभेदथी मन, बुद्धि आदि जुदां जुदां नाम कह्यां छे. ए सर्व अंतःकरण मन आदिकनो तुं साक्षी छे. ते तुं नथी ते विचार करी जो.

प्राणपंचकनुं व्याख्यान.

व्यान--एवे नामे वायु शरिरना सर्व स्थानमां रहीने देहना सर्व सांधा वाव्वारूपी कर्म करछे.

समान--एवे नामे वायु नाभिस्थानमां रहेछे. ने मनुष्य जे अन्न-जळने खाय पीएछे, ते अन्नादिक जठराग्निमां पाकीने तेना स्थूळ, मध्यम अने सूक्ष्म एवा त्रण भाग थायछे. तेमां अन्ननो घणो सूक्ष्म भाग जे थायछे ते शरीरमां हृदय उपर आवीने मन-बुद्धिने पुष्ट करेछे. अने जळनो जे सूक्ष्म भाग थायछे ते प्राणने पुष्ट क-

रेछे. अने अन्न तथा जलनो बीजो जे स्थूल भाग, मल तथा मूत्ररूप असार थायछे, ते गुद अने लिंगद्वारायें शरीरथी बाहार निकळी जायछे. बाकी रहेला अन्न जलना मध्यम रसरूपी भागने समानवायु नाडी (नस) द्वारा आखा शरीरमां रोमे रोमे पोहोंचाडेछे के जे रसना परिणामरूप रुधिर मांस आदिथी आखुं शरीर पुष्ट थायछे. बधी तरफ जो अन्न-जलना रसनो भाग बराबर न पोहोंचतो होय तो, सर्व अवयवो पुष्ट थाय नहीं. जेम बगीचामां माळी होयछे, ते कुवामांथी पाणी काहाडीने, धोरीया (नीको) द्वाराथी ठेकाणे ठेकाणे सर्व वृक्षने सरखुं पोहोंचाडेछे, जेथी वृक्षो प्रफुल्लित थायछे, तेम समान वायुरूपी माळी, देहरूपी बगीचामां अवयव तथा रोमरूपी वृक्षने, अन्नजलना रसरूपी पाणीने, नस द्वारा पोहोंचाडीने आखा शरीरने पुष्ट करेछे.

उदान—एवे नामे वायु कंठस्थानमां रेहेछे,

ने मनुष्य जे अन्न जळ खाय पीयेछे, तेना जुदा जुदा विभाग करेछे. अने कंठमां " हिता " एवे नामे अति सूक्ष्म नाडी छे, तेमां स्वप्न तथा हेडकी देखाडेछे.

प्राण—एवे नामे वायु हृदयस्थानमां रेहेछे. ते रात्र दिवस मळीने २१६०० श्वासोच्छ्वासरूपी कर्म करेछे.

अपान—एवे नामे वायु गुदस्थानमां रहीने मळनो त्याग करेछे.

उपर कह्याप्रमाणे जुदी जुदी क्रिया पांच वायुओनी छे तेथी ते क्रिया आत्मानी नथी, तुं ए सर्वनो साक्षी छे.

ज्ञानेंद्रियपंचकनुं व्याख्यान.

श्रोत्र—(कान)इंद्रिय, तेना देवता दिशा छे, तेथी शब्द सांभळेछे, ते विना बेहेरो शब्द सांभळे नहीं.

त्वचा—इंद्रिय, तेना देवता वायु छे, तेथी

शीत, उष्ण, कोमल, अने कठिन स्पर्श जणायछे.

चक्षु—इंद्रिय, तेना देवता सूर्य छे. तेणेकरीने नाना प्रकारनां रूप जुवेछे. ते विना अंध केहेवाय.

जिव्हा-इंद्रिय,तेना देवता वरुण छे.तेथी खारा, खाटा, मीठा वगेरे स्वाद जणायछे. तेविना न जणाय.

घ्राण—इंद्रिय, तेना देवता अश्विनीकुमार छे. तेणेकरीने सुगंध दुर्गंध वगेरे गंध जणायछे. तेविना न जणाय.

ए पांच ज्ञानइंद्रियोने तुं जाणेछे, तेथी ते तुं नहीं, तूं एओनो साक्षी छे.

कर्मेंद्रियपंचकनुं व्याख्यान.

वाचा—(वाणी) इंद्रिय, तेना देवता अग्नि छे, तेणेकरीने शब्द बोलायछे, तेविना मुंगो (बोली न शके.)

पाणि—(हाथ) इंद्रिय, तेना देवता इंद्र छे. तेणेकरीने पदार्थने लेछे, देछे, तेविना न थाय.

पाद–इंद्रिय, तेना देवता उपेंद्र (विष्णु) छे. तेणेकरी जवाआववारूपी क्रिया थायछे, तेविना पांगळो.

शिश्न–(उपस्थ) इंद्रिय, तेना देवता प्रजापति छे. तेणेकरीने मूत्र अने रतिभोग थायछे. ते विना नपुंसक.

गुद–इंद्रिय, तेना देवता मृत्यु (यम) छे. तेणेकरीने मळनो त्याग थायछे.

ए पांच कर्मइंद्रियोने तुं जाणेछे तेथी तुं नहीं, तुं एओनो साक्षी छे.

विषयपंचकनुं व्याख्यान.

शब्द, **स्पर्श**, **रूप**, **रस**, अने **गंध** ए पांच विषय छे, तेथी पण आत्मा भिन्न छे, ते विषयरूप नथी एम जाणवुं. अने ए पांच विषयोमां जे पुरुष आसक्त थायछे, तो तेने बंधन थायछे. ते माटे तेओनो त्याग करवो.

केमके एक एक विषयमां आसक्त थईने एक एक जंतु नाश पामेछे. त्यारे एक मनुष्य जो ए पांचे विषयमां आसक्त थाय तो तेनो नाश केम न थाय ?

शिष्य–कया कया विषयमां आसक्त थयाथी कया कया जंतुओनो नाश थायछे? ते कृपा करीने कहो.

गुरु–शब्द–विषयमां हरिण मरण पामेछे. जेम कोई हिंसा करवावाळो पारधी वनमां गायन करतो होय तेना नादमां आसक्त थईने हरिण नजीक आवीने ते रागने सांभळेछे के, जलदीज पारधी दगाथी हरिणने मारेछे. ए रीते शब्दविषयमां आसक्तिये करीने हरिणनो नाश थायछे.

स्पर्श–विषयमां हाथी मरण पामेछे. जे देशमां हाथीओ घणा होयछे, ते देशमां ते हाथिना दांतने लेवावास्ते जंगली लोको जंगलमां मोटा खाडा करेछे, ने ते खाडा न देखाय, तेमाटे उपर लांबा वांस नाखी घास पाथरी जमीन बरो-

बर करी राखेछे. खाडानी जे तरफथी हाथीओनुं टोळुं आवतुं होय, तेनी सामी बाजु लाकडानी एक हाथणी रंग दई तैयार करी मुकेछे. ते जोई पेला दूरथी आवता हाथीओमांनो कोई हाथी, ए खरी हाथणी छे, एवुं धारीने ते हाथणीने स्पर्श करवाने जेवो दोडेछे, तेवोज ते खाडामां पडीने मृत्यु पामेछे.

रूप—विषयना सेवनथी पतंगीयानो नाश थायछे. ते प्रसिद्ध जोवामां आवेछे, के, पतंगीयो, दीवानुं रूप जोई, तेमां पडीने मरेछे.

रस—विषयथी माछलांनो नाश थायछे, ते ए रीते के, मच्छीमार माछलाने मारवानो लोढानो कांटो दोरीने छेडे बांधीने तेउपर खावानी जणस लगाडीने पाणीमां नाखेछे, त्यारे माछलुं, ते खावाना रसनी लालचे करीने जेवुं कांटामां मोढुं घालेछे, तेवुंज तेमां भराईने मरेछे, तेथी ए रसविषय पण दुःखनो हेतु छे.

गंध–विषयथी भ्रमर मरण पामेछे. ते ए रीते के, खुल्लेला दिनविकाशी कमल उपर भ्रमर सुगंधनी लालचथी बेसी रहेछे. सांज पडेछे, त्यारे कमल बीडाई जायछे, तथापि ते गंधना लोभथी बाहार निकळतो नथी. तेवामां हाथी आवी ते कमलने खाई जायछे, जेथी भ्रमर पण कमलसाथे मरण पामेछे. तेथी गंध विषय पण दुःखनो हेतु छे. माटे ए पांच विषयोमां दोषदृष्टि करी तेओनो त्याग करवो.

प्रक्रिया त्रीजी.

हवे अंतःकरणपंचकमां तथा ज्ञानेंद्रियपंचकमां तथा कर्मेंद्रियपंचकमां अध्यात्म, अधिभूत ने अधिदैव एवी त्रिपुटी छे तेथी क्रिया थायछे, तेने तुं जाणेछे, माटे ते तुं नथी, एनो साक्षी छे.

शिष्य–हे महाराज, तमे कह्युं के, अंतःकरणादिकमां अध्यात्म, अधिभूत अने अधिदैव ए

त्रिपुटीथी क्रिया थायछे, पण ते अध्यात्म आदि कोने कहीये ? ते कहो.

गुरु—अंतःकरणनी त्रिपुटी नीचेना कोष्टक प्रमाणे समजवी.

अध्यात्म	अधिभूत	अधिदैव
अंतःकरण	स्फुरण	विष्णु
मन	संकल्पविकल्प	चंद्रमा
बुद्धि	निश्चय	ब्रह्मा
चित्त	चिंतन	नारायण
अहंकार	अभिमान	रुद्र

अंतःकरण अध्यात्म, स्फुरण अधिभूत, अने विष्णु अधिदैव, ए त्रणथी क्रिया थायछे. ए त्रणमां एक पण न्यून होय तो क्रिया न थाय. तेमज मन अध्यात्म, संकल्प विकल्प अधिभूत अने चंद्रमा अधिदैव ए त्रणथी संकल्परूपी क्रिया थायछे. ए रीते बुद्धि, चित्त अने अहंकार एनी त्रिपुटी जाणवी. ते त्रिपुटीने तुं जाणेछे तेथी ते तुं नही, तुं तेनो साक्षी छे.

पांच ज्ञानेंद्रियोनी त्रिपुटी नीचेना कोष्टक प्रमाणे समजवी.

अध्यात्म	अधिभूत	अधिदैव
श्रोत्र	शब्द	दिशा
त्वचा	स्पर्श	वायु
चक्षु	रूप	सूर्य
जिह्वा	रस	वरुण
घ्राण	गंध	अश्विनीकुमार

श्रोत्र अध्यात्म, शब्द अधिभूत अने दिशा अधिदैव, ए त्रिपुटीथी (ए त्रण मळीने) सांभळवारूपी क्रिया थायछे. तेमां एक पण न्यून होय तो क्रिया न थाय. जेम के चक्षु अध्यात्म छे, रूप अधिभूत पण छे, पण अधिदैव सूर्य न होय तो देखाय नहीं. सूर्य तथा रूप होय, अने चक्षु न होय तो पण देखाय नहीं. अने सूर्य तथा चक्षु होय ने रूप न होय तो पण देखाय नहीं. ए रीते बाकी ज्ञानेंद्रियोनी त्रिपुटी जाणवी. ते त्रिपुटीने

तुं जाणेछे, तेथी ते तुं नहीं. क्रिया एनी छे माटे तारी नहीं. तुं एनो साक्षी छे.

पांच कर्मेंद्रियोनी त्रिपुटी नीचेना कोष्टक प्रमाणे समजवी.

अध्यात्म	अधिभूत	अधिदैव
वाचा	वचन (बोलवुं)	अग्नि
पाणि	आदान (लेवुं देवुं)	इंद्र
पाद	गमन (जवुं आववुं)	उपेंद्र
शिश्न	आनंद (रतिभोग)	प्रजापति
गुदा	विसर्ग (मळत्याग)	यम

वाचा इंद्रिय अध्यात्म, वचन अधिभूत अने अग्नि अधिदैव, ए त्रिपुटीथीज शब्द बोलवारूपी क्रिया थायछे. ते त्रणमध्ये एक पण न्यून होय तो क्रिया थई शके नहीं. ए रीते सर्व कर्मेंद्रियोनी त्रिपुटी जाणवी. ते त्रिपुटीने तुं जाणेछे, तेथी ते तुं नहीं. क्रिया एनाथी थायछे, माटे ते क्रिया तारी नहीं. तुं एनो साक्षी छे.

प्रक्रिया चोथी.

प्रथम जे अंतःकरण आदि पचीश तत्त्वो कह्या, ते बधां तत्त्वो पंचमहाभूतना सात्विक, राजस तथा तामस भागमांथी थयां छे, तेथी ते पंचमहाभूतनां कार्य जाणवां. तुं एनो द्रष्टा साक्षी छे.

शिष्य—हे गुरु ! ए पचीश तत्त्वो माहेलां कयां कयां तत्त्वो, कयां कयां भूतना सात्विक, राजस तथा तामस भागमांथी पेदा थयांछे ते कहो.

गुरु—पंचभूतना सात्विक भागमांथी पांच अंतःकरण तथा पांच ज्ञानेंद्रियो थयेल छे, अने ते भूतोना राजस भागमांथी पांच प्राण, तथा पांच कर्मेंद्रियो थयेल छे, तथा तामस भागमांथी पांच विषय थयाछे.

शिष्य—तमे आकाश आदि पंचभूतोना सात्विक विगेरे भागमाथी पचीश तत्त्वोनी उत्पत्ति कही; पण एक एक भूतना एक एक सात्विक,

राजस, तथा तामस भागमांथी जे जे तत्त्वो उत्पन्न थयांछे, ते ते जुदां जुदां स्पष्ट समजाय ते रीते कृपा करीने कहो.

गुरु—पंचभूतना सात्विक, राजस तथा तामस भागमांथी थयेलां जुदां जुदां तत्त्वोने समजवासारु आ कोष्टक लख्युंछे.

पंचभूत	सात्विक भागमांथी		राजसभागमांथी		तामस भागमांथी
	पांच अंतःकरण	पांच ज्ञानइंद्रियो	पांच वायु	पांच कर्मइंद्रियो	पांच विषयो
आकाशना	अंतःकरण	श्रोत्र	व्यान	वाचा	शब्द
वायुना	मन	त्वचा	समान	पाणि	स्पर्श
तेजना	बुद्धि	चक्षु	उदान	पाद	रूप
आपना	चित्त	जिव्हा	प्राण	शिश्न	रस
पृथ्वीना	अहंकार	घ्राण	अपान	गुद	गंध

आकाशना सात्विक भागमांथी अंतःकरण तथा श्रोत्र इंद्रिय थयेलछे ने आकाशना राजस भाग मांथी व्यान वायु तथा वाचा इंद्रिय थयेल छे. अने तामस भागमांथी शब्द विषय थयोछे. एजप्र-

माणे वायु आदि चार भूतोना सात्विक आदि भागमांथी मन त्वचा आदि तत्त्वो उत्पन्न थयांछे एम समजवुं.

शिष्य—पांच अंतःकरण तथा पांच ज्ञानइंद्रिय पंचभूतना सात्विक भागमांथी थयेलछे, एम तमे कह्युं तेमां हेतु शुं ? ते कहो.

गुरु—जेम गीतामां कह्युंछे के, "सत्त्वात्संजायते ज्ञानं" केहेतां सत्त्वगुणथी ज्ञान थायछे. तेम अंतःकरण मन, बुद्धि विगेरेथी सुखदुःखनुं ज्ञान थायछे, अने श्रोत्र, त्वचा, चक्षु विगेरे पांच ज्ञानइंद्रियोथी शब्द, स्पर्श, रूप विगेरेनुं ज्ञान थायछे. माटे ते सात्विक भागमांथी थयेलांछे एम जाणवुं.

शिष्य—पांच प्राण, तथा पांच कर्मेंद्रियो, पंचभूतोना राजस भागमांथी थयेलछे, तेमां हेतु शुं छे ते कहो.

गुरु—जेम रजोगुणथी क्रिया थायछे, तेमज

पाच प्राण, तथा पाच कर्मेंद्रियोथी पण प्रसिद्ध क्रिया थायछे, तेथी राजस भागमांथी थयेल छे, एम जाणवुं.

शिष्य—पांच विषयो तामस भागमांथी थयाछे, तेनुं कारण शुं ? ते कहो.

गुरु—पांच विषयोमां ज्ञान नथी. केवळ जडरूप छे. तेथी तामस भागमांथी थया एम कह्युं. ए सर्व तत्त्वोने तूं जाणेछे, तेथी ते तूं नहीं. ते सर्व पंच भूतनां छे, तेथी तारां नहीं. तूं अकर्त्ता, अभोक्ता, एओनो साक्षी आत्मा छे.

प्रक्रिया पांचमी.

शिष्य— हे महाराज ! तमे मारा आत्माने अकर्त्ता, अभोक्ता साक्षी छे, एम कह्युं, त्यारे आ देहमां कर्त्ता कोण छे, तथा सुखदुःखनो भोक्ता कोण छे अने कयां कयां साधनोथी भोगवेछे ? ते स्पष्ट समजाय, ते रीते कृपा करीने कहो.

गुरु--आ देहमां पांच अंतःकरण, कर्त्ता भोक्ता छे, पांच प्राण कर्त्ता भोक्तानां वाहन छे, पांच ज्ञानेंद्रिय तेओनां द्वार छे, पांच विषय तेओना भोग छे अने पांच कर्मेंद्रिय तेओना सेवक छे. अने तूं ए सर्वने जाणवावाळो अकर्त्ता, अभोक्ता, असंग आत्मा छे.

शिष्य—हे स्वामी! साधारण रीते तमे अंतःकरणपंचक कर्त्ता भोक्ता, तथा प्राणपंचक तेनां वाहन, ज्ञानेंद्रियपंचक तेनां द्वार, तथा विषयपंचक तेना भोग, अने कर्मेंद्रियपंचक सेवक ए रीते कह्युं; पण ते पांच तत्त्वोना कोण कोण कर्त्ता भोक्ता, कया कया वाहन उपर बेसीने, कया कया द्वारमां आवीने कया कया भोगने भोगवेछे, अने कया कया सेवक सेवा करेछे, ते भिन्न भिन्न रीते विस्तारीने मने समजाय तेम कहो.

गुरु—आकाशनुं—अंतःकरण कर्त्ता भोक्ता व्यान वाहन उपर बेसीने, श्रोत्र द्वारमां आवी,

शब्दविपयरूपी भोगने भोगवेछे. एटले काने क-र्णने अनुकूल अथवा प्रतिकूल शब्द सांभळवाथी अंतःकरणमां सुखदुःखरूपी भोग थायछे. अने वाचा सेवक तेनी सेवा करेछे. तेथी अंतःकरण कर्त्ता भोक्ता छे, अने तुं आत्मा तेनो आणवावाळो छे.

वायुनुं—मन कर्त्ता भोक्ता, समान वाहन उपर बेसीने, त्वचाद्वारमां आवी, स्पर्शविषयने भोगवेछे, अने पाणि सेवक सेवा करेछे. एटले त्वचाने टहाड लागे तो हाथ वस्त्र ओढाडेछे, परसेवा थतो होय तो पंखो चलावेछे, ए विगेरे सेवा करेछे. त्वचा उपर कोमल चंदन आदि अनुकूल स्पर्शथी तथा कठण अथवा उष्ण विगेरे प्रतिकूल स्पर्शथी सुख तथा दुःख मनमां थायछे, तेथी सुखदुःखनुं भोक्ता मन छे. तेनो तुं जाणवावाळो आत्मा सुखी दुःखी नथी.

तेजनी—बुद्धि कर्त्ता भोक्ता, उदान वाहन उपर बेसीने, चक्षुद्वारमां आवी, रूप विषयने ग्रहण

करेछे, अने पाद सेवक ते, रूप जोवा लइ जायछे. एटले चक्षुथी प्रिय अप्रिय पदार्थो देखवाथी बुद्धि सुखदुःखनी भोक्ता थायछे, पण तुं तेनो द्रष्टा अभोक्ता छे.

आपनुं—चित्त कर्त्ता भोक्ता, प्राण वाहन उपर बेसीने जिव्हा द्वारमां आवी, रस विषयने भोगवेछे, अने शिश्न सेवक रसनो त्याग करेछे. एटले जिव्हाथी मधुर आदि अनुकूळ (प्रिय) रस, तथा कटु (कडवा) आदि प्रतिकूळ रस चाखवाथी चित्त सुखदुःखनुं भोक्ता थायछे. पण तुं तेनो द्रष्टा अभोक्ता छे.

पृथ्वीनो—अहंकार कर्त्ता भोक्ता, अपान वाहन उपर बेसीने, घ्राण द्वारमां आवी, गंध विषयने भोगवेछे, अने गुदा सेवक मळनो त्याग करेछे. एटले घ्राणथी पुष्प, अत्तर आदि अनुकूळ सुगंधीना अने प्रतिकूळ दुर्गंधीना ग्रहण करवाथी अहंकार सुखदुःखनो भोक्ता छे. तुं एनो जाण:

नारो अभोक्ता छे. तारा आत्मामां सुख दुःख नथी. ए रीते कर्त्ता भोक्तानी प्रक्रिया निरूपण करीने हवे बीजा प्रकारथी आकाश आदि पांच महाभूतनां एकएकनां पांच पांच तत्त्वोने कही बतावेछे.

प्रक्रिया छठ्ठी.

गुरु—आकाशनां—अंतःकरण, व्यान श्रोत्र, वाचा अने शब्द, ए पांच तत्त्व छे.

शिष्य—ए पांच तत्त्व आकाशनां कह्यां, ते-मां हेतु शुं छे ? ते कहो.

गुरु—स्फुरणरूप अंतःकरण हृदयाकाशमांथी उत्पन्न थायछे, अने त्यांज लय थायछे, तेथी आ-काशनुं छे. व्यान—सर्व अंगमां आकाशनी पेठे व्या-पी रह्योछे माटे आकाशनो. श्रोत्र—इंद्रिय, आ-काशनो गुण शब्द छे तेने सांभळेछे, माटे आका-शनी. वाचा—इंद्रिय, आकाशनो गुण शब्द छे,

तेनो उच्चार करेछे, तेथी आकाशनी अने शब्द-तो आकाशनोज गुण छे ए प्रसिद्ध छे.

वायुना—मन, समान, त्वचा, पाणि, अने स्पर्श ए पांच तत्त्वो छे.

शिष्य—ए पांच वायुनांज छे, एमां हेतु शुं छे? ते कहो.

गुरु—मन वायुनी पेठे चंचल छे, तेथी वायुनुं जाणवुं. समान—पोते वायुरूप छे. त्वचा—इंद्रिय वायुनो गुण स्पर्श छे तेने जाणेछे, माटे वायुनी छे. पाणि—इंद्रियथी वायुनो गुण जे स्पर्श ते थायछे, माटे वायुनी छे. स्पर्श— वायुनोज गुण छे, माटे वायुनो. तुं ए सर्वनो साक्षी छे.

तेजनां—बुद्धि, उदान, चक्षु, पाद अने रूप ए पांच तत्त्वो छे.

शिष्य—ए पांच तत्त्वो तेजनां छे, तेमां हेतु शुं छे ते कहो.

गुरु–बुद्धि–प्रकाशवाळी तेजोमय छे, माटे तेजनी. उदान–वायु कंठमां अन्नजळनो विभाग करीने तेने जठराग्निमां पोहोंचाडेछे, माटे तेजनो छे. चक्षु--इंद्रिय, तेजनो गुण रूप छे तेने जुवेछे, माटे तेजनी. पाद–इंद्रियमां विशेषे करीने उष्णता रेहेछे ने तेजनो गुण रूप तेने जोवा लई जायछे, माटे तेजनी अने रूप तो तेजनो गुण छे. तेथी ए पांच तत्त्वो तेजनां छे. तूं ए सर्वनो साक्षी छे.

आपनां--चित्त, प्राण, जिव्हा, शिश्न अने रस ए पांच तत्त्वो छे.

शिष्य--ए पांच जळनां छे, एम श्या कारणथी जणाय? ते कहो.

गुरु–चित्त–जळनी पेठे द्रवीभूत थायछे, माटे जळनुं छे. प्राण–वायु जलवगर रेहेतो नथी, तेथी जळनो छे. अने श्रुतिमां पण कह्युंछे के, "जलमय प्राण छे" जिव्हा–इंद्रिय जळनो गुण रस छे

तेने ग्रहण करेछे, अने सदाकाळ भीनी रहेछे, तेथी जळनी छे. शिश्न—इंद्रिय मूत्ररूप जळनो त्याग करेछे, वास्ते जळनी छे, अने रस—जळनो गुण छे. तुं ए सर्वनो जाणवावाळो साक्षी छे.

पृथ्वीनां—अहंकार, अपान, घ्राण, गुदा, अने गंध ए पांच तत्त्व छे.

शिष्य--ए पांच तत्त्वो पृथ्वीनां छे एम केम निश्चय थाय? ते कहो.

गुरु--अहंकार--पृथ्वीनी पेठे भारी तथा जड छे, माटे पृथ्वीनो छे. अपान—वायु पृथ्वीनो भाग मळ तेने गुदद्वारथी बहार काढेछे, माटे पृथ्वीनो छे. घ्राण—इंद्रिय, पृथ्वीनो गुण गंध छे तेने जाणेछे माटे पृथ्वीनी छे. गुदा—इंद्रिय पृथ्वीनो भाग मळ छे तेने त्याग करेछे, माटे पृथ्वीनी छे. गंध—गुण पृथ्वीनो छे ए तो प्रसिद्ध छे.

ए रीते पांच भूतोनां पचीश तत्वोनो साक्षी

(जाणवावाळो) तुं आत्मा छे. तेथी ते तत्त्वो तुं नहीं, अने तारां पण नहीं, तुं तेथी जुदो छे.

प्रक्रिया सातमी.

शिष्य—हे गुरु, पेहेली प्रक्रियामां आकाशनां पांच अंतःकरण, वायुना पांच प्राण, तेजनी पांच ज्ञानइंद्रिय, आपनी पांच कर्मेंद्रिय, अने पृथ्वीना पांच विषय ए रीते कह्युं. अने हमणां उपर केहेली छठी प्रक्रियामां पेहेली प्रक्रियाथी जुदी रीते कह्युं. जेमके,

आकाशनां—अंतःकरण, व्यान, श्रोत्र, वाचा अने शब्द.

वायुनां—मन, समान, त्वचा, पाणि अने स्पर्श.

तेजनां—बुद्धि, उदान, चक्षु, पाद अने रूप.

आपनां—चित्त, प्राण, जिव्हा, शिश्न, अने रस.

पृथ्वीनां—अहंकार, अपान, घ्राण, गुदा, अने गंध. ए रीते कह्युं तेनुं शुं कारण ? ते कहो.

गुरु—जो पण मुख्यत्वे करीने अपंचीकृत पंचभूतमांथी सत्तर तत्त्वोनो सूक्ष्मदेह उत्पन्न थयोछे, एम वेदांतना प्रकरण ग्रंथोमां कह्युंछे. तथापि मुमुक्षुने स्थूलरीते भिन्न भिन्न प्रक्रियाए करीने सर्व तत्त्वोने विस्तारथी समजवासारु आ पंचीकरणना सूक्ष्मदेहना कोष्टकमां सूक्ष्मदेहनां पचीश तत्त्वो निरूपण कर्यां छे अने तेमां आकाशनां तत्त्वो वायु आदि भूतोमां मळवाथी ने वायु आदिनां तत्त्वो आकाश आदि भूतोमां मळवाथी पेहेली तथा छठी प्रक्रियामां जुदा जुदा प्रकारे निरूपण कर्युंछे. पण तेमां समजवानुं एटलुंज छे के, भिन्न भिन्न प्रकारे निरूपण करेलां ते तत्त्वो सर्व भौतिक होवाथी अनात्मरूप दृश्य छे ने आत्मा तेथी भिन्न छे.

प्रक्रिया आठमी.

शिष्य—सूक्ष्मदेहनां जे आ पचीश तत्त्वो तमे

कह्या तेटलांज छे, के तेथी वधारे छे के ओछां छे? ते कहो.

गुरु—वेदांतशास्त्रमां घणे ठेकाणे पांच ज्ञानेंद्रिय, पांच कर्मेंद्रिय, पांच प्राण, मन अने बुद्धि मळीने सत्तर तत्त्वोनो सूक्ष्मदेह कह्योछे. कोई ठेकाणे मन अने बुद्धि एकठां कह्याथी सोळ तत्त्वो कह्यां छे. कोई ठेकाणे उपलां सत्तर तत्त्वो अने चित्त तथा अहंकार ए बे वधारे कहीने ओगणीश तत्वो कह्यां छे. अने कोई ठेकाणे अष्टपुरीमां सत्तावीश तत्त्वोनो सूक्ष्मदेह वर्णन करयोछे.

शिष्य—अष्टपुरीमां सत्तावीश तत्त्वोनो सूक्ष्म देह तमे कह्यो पण ते अष्टपुरी कोने कहीए? ते कहो.

गुरु—पांच ज्ञानेंद्रियनुं एक पुर, पांच कर्मेंद्रियनु बीजु पुर, चार अंतःकरणनु त्रीजु पुर, पांच प्राणनुं चोथुं पुर, पंचमहाभूतनुं पांचमु पुर, अविद्या छठुं पुर, काम सातमुं पुर, अने कर्म ए

आठमुं पुर, छे. ए आठ पुर, मळीने सर्व सत्तावीश तत्त्वो थायछे. ते सर्व तत्त्वोनो तुं द्रष्टा छे, ने ते तत्त्वो दृश्य, जड, विकारी, अनात्मा छे.

शिष्य--हे महाराज? ए रीते जुदां जुदां तत्त्वो निरूपण कर्यांछे, त्यारे मारे केटलां मानवां? वळी देह एक ने तेनां तत्त्वोनी गणतरी जुदी जुदी कही तेनुं कारण शुं?

गुरु--हे भाई, तुने जे प्रक्रियाथी आत्मा असंग, अजर, अमर अक्रिय, सच्चिदानंदस्वरूप, समजवामां आवे, ते सर्व प्रक्रिया मानवी. कोई ठेकाणे कार्यकारणनी एकताथी थोडां तत्त्वो कह्यांछे अने कोई जगोपर कार्य तथा कारणने जुदां जुदां वर्णन करी वधारे तत्त्वो कह्यांछे. पण ते बधां तत्त्वो दृश्य, अनात्मा, परिणामी, अने जड छे. तेथी तेनो त्याग करवो ने तेनाथी जुदो जे आत्मा ते द्रष्टा परिणामरहित चैतन्यस्वरूप छे, तेनो अपरोक्ष रीते दृढ निश्चय करवो.

गुरु—हे शिष्य, जेम स्थूलदेह अन्नमय कोशरूप छे; अने तेनाथी तुं आत्मा जुदो छे. तेमज आ सूक्ष्म देहमां पण प्राणमय, मनोमय अनेविज्ञानमय एवा त्रण कोश छे. ए त्रण कोशथी पण तुं जुदो, अर्थात् कोशातीत छे.

शिष्य--हे गुरु, ए त्रण कोशनां रूप भिन्न भिन्न करीन बतावो.

गुरु--पांच प्राण, तथा पांच कर्मेंद्रियो ए दश मळिने प्राणमय कोश समजवो. अथवा पांच प्राण, अने पांच उपप्राण मळीने पण प्राणमय कोश समजवो.

शिष्य--पांच प्राणने तो हुं जाणुंछुं, पण पांच उपप्राण तमे कह्या तेने हुं जाणतो नथी, माटे तेनां नाम कहो. अने तेनाथी शी शी क्रिया थायछे, ते कहो.

गुरु—नाग, कूर्म, कृकल, देवदत्त अने धनंजय

ए पांच उपप्राण छे. अने दरेकथी जुदी जुदी क्रिया थायछे. ते ए रीते के,

नागथी—उद्गार ? ओडकार) थायछे.

कूर्मथी—आंख मीचायछे अने उघडायछे.

कृकलथी—छींक थायछे.

देवदत्तथी—बगासुं आवेछे.

धनंजय—वायु आत्मा शरीरमां रहीने शरीरने पुष्ट करेछे. अने शबमां (मुडदामां) रहीने तेने फुलावेछे. ए दश वायु प्राणरूप छे, माटे तेनुं प्राणमय एवुं नाम कह्युं. अने ए प्राणमय आत्माने ढांकेछे, माटे तेनी कोश एवी संज्ञा कही. जेम म्यान तरवारने ढांकेछे, तेथी ते म्याननुं नाम कोश केहेवायछे. उपर कहेला ते प्राणमय कोशनो तुं द्रष्टा ते कोशथी जुदो छे. ते प्राणमय कोशनी अंदर मनोमय कोश छे. पांच ज्ञानेंद्रियो अने एक

मन ए छ मळीने मनोमय कोश केहेवायछे. तेनाथी पण तुं जुदो साक्षी आत्मा छे. ते माटे ते दृष्यरूप एवो मनोमय कोश ते तुं नहीं. तुं एनो द्रष्टा छे. तेमज ते मनोमय कोशनी अंदर विज्ञानमय कोश छे. ते पांच ज्ञानेंद्रियो अने एक बुद्धि ए छ मळीनें विज्ञानमयकोश एम कह्योछे. तेने पण तुं जाणवावाळो आत्मा छे. ए रीते सूक्ष्मदेहमां त्रण कोश रह्याछे, ते तुं नहीं. तुं कोशत्रयथी भिन्न छे. ए प्रमाणे कोशत्रयरूप सूक्ष्मदेह ज्यारे तुं नहीं, त्यारे तुं कर्त्ता भोक्ता नहीं ने सुखदुःख पण तारामां नथी, अंतःकरणमां छे. सांभळवुं, जोवुं आदि पांच ज्ञानेंद्रियोना धर्म छे; बोलवुं, लेवुं, देवुं इत्यादि कर्मेंद्रियोना धर्म छे; क्षुधा, तृषा आदि प्राणना धर्म छे; ए सर्वे तारामां नथी. ने तुं ए त्रण कोशथां जुदो असंग साक्षी आत्मा छे.

ए रीते सूक्ष्मदेहना कोष्टकमां जे नव प्रक्रिया निरूपण करी, ते प्रक्रियानुं विवेचन ब्रह्मनिष्ठ स-

गुरुना उपदेशथी समजीने ते सूक्ष्मदेहथी विलक्षण हुं सद्रूप, चिद्रूप, आनंदरूप, अकर्त्ता, अभोक्ता, असंग आत्मा छुं. एम निश्चय करीने भौतिक तथा अनात्मा जे सूक्ष्मदेह, तेमांथी अहंता-ममतानो त्याग करवो.

ए रीते सूक्ष्मदेहना कोष्टकनुं निरूपण संपूर्ण थयुं.

हवे तेरमी चोपाइमां सूक्ष्मदेहनां स्वप्नअवस्था आदि बीजां आठ तत्त्वोने निरूपण करेछे.

स्वप्नअवस्था कंठस्थान, मध्यमा वाचा प्रविविक्त भोग जाण; ज्ञानशक्ति सत्वगुण मान, उकारमात्रा तैजस अभिमान ॥ १२ ॥

॥ अर्थ ॥ उपर कहेलो जे सूक्ष्मदेह तेनी स्वप्नावस्था छे.

शिष्य--महाराज ? स्वप्नावस्था कोने कहीए ?

गुरु– जाग्रत अवस्थामां जे विषय दीठा होय अथवा सांभळ्या होय, तेनो जे संस्कार अंतःकरणमां रह्योछे, तेणे करीने निद्रावखते गाडी, घोडा, रस्ता, नदी, पर्वत, समुद्र, तथा स्त्रीपुत्रादि कुटुंब, व्यहवार, हानि, लाभ, सुखदुःख विगेरे जे प्रपंच देखायछे ते कांई पण छे नहीं. एम छतां प्रत्यक्षनी पेठे छे, एम देखायछे, तेनुं नाम स्वप्नावस्था कहीए. तेने तुं जाणेछे माटे स्वप्न अवस्था तुं नहीं, ने ते सूक्ष्मदेहनी छे, माटे तारी नहीं; तुं एनो साक्षी छे. ए स्वप्न अवस्थानुं कंठस्थान छे. एटले कंठमां 'हिता' नामनी नाडी छे, तेमां स्वप्न अवस्था थायछे. अने ते अवस्थामां 'मध्यमा' नामे वाणी छे. अने 'प्रविविक्त' भोग छे, एटले सूक्ष्मवासनामय भोग छे. जेम कपुर, केसर आदि सुगंधी वस्तु राखवाना डब्बामांथी ते वस्तुओ कहाडी नाख्यापछी ते डब्बामां सूक्ष्म सुगंधनो संस्कार जाणवामां आवेछे, तेम स्वप्न अवस्थामां जाग्रतना स्थूल भोग

सर्व निवृत्त थायछे, तथापि जाग्रतना स्थूल भोगना संस्काररूप सूक्ष्मभोग स्वप्नमां अनुभवथी जाणवामां आवेछे. अने जाग्रतमां जेम अन्नभक्षणथी सुखपूर्वक शरीरमां पुष्टि थायछे, अने हथीयार विगेरेना वागवाथी शरीरमां लोही नीकळेछे, तेम स्वप्न अवस्थामां अन्नभक्षणथी पुष्टि थती नथी तथा हथीयार वागवाथी लोही नीकळतुं नथी. पण केवळ सुखदुःखनो भोग थायछे, तेथी ते भोगने सूक्ष्मभोग छे एम कह्युं. स्वप्नमां 'ज्ञानशक्ति' केहतां स्वप्न पदार्थोने जाणवा एज शक्ति छे. अने स्वप्न अवस्थामां सत्वगुण छे.

शिष्य– शास्त्रमां घणे ठेकाणे जाग्रतमां सत्त्वगुण अने स्वप्नमां रजोगुण कह्योछे, अने तमे स्वप्नमां सत्त्वगुण अने जाग्रतमां रजोगुण कह्यो तेनुं शुं कारण?

गुरु– जे ठेकाणे जाग्रतमां सत्त्वगुण कह्योछे, तेनुं कारण एज छे के, जाग्रत अवस्थामां विषयोनुं

ज्ञान थायछे; तथा शांति, दांति आदि शुभ साधनोनी उत्पत्ति थायछे, तथा अंतःकरणमां मोक्ष थवानी इच्छाथी ब्रह्मनिष्ठ गुरुने शरणे जईने श्रवण मनन करे तो आत्मानुं ज्ञान पण थायछे, माटे त्यां सत्त्वगुण कह्योछे. अने अमे तेमां रजोगुण कह्यो तेनु कारण ए छ के, जाग्रतमां विशेषे करीने क्रिया थायछे ते रजोगुणनुं कार्य छे, तेथी जाग्रतमां रजोगुण कह्यो, अने स्वप्नमां सत्त्वगुण कह्यो, एनो अभिप्राय एम छे के, स्वप्नमां केवळ विषयोनुं ज्ञानज थायछे, क्रिया कांई थती नथी, तेथी सत्त्वगुण कह्यो. अने सत्वगुणथी ज्ञान थायछे, एवुं गीतामां पण कहेलुं छे. ते स्वप्नमां प्रणव (ओंकार) नी बीजी ' उकार ' एवी मात्रा छे, अने ' तैजस' नामे अभिमानी छे, जे स्वप्न अवस्थामां सुखदुःखने भोगवेछे. उपर कहेलां स्वप्न आदि आठ तत्त्वोनो तुं द्रष्टा छे; माटे ते तत्त्वो तुं नहीं; अने स्वप्न अ-

वस्था आदिक तत्वो तारां पण नहीं. तुं तेओनो साक्षी (जाणवावाळो) आत्मा छे ॥ १३ ॥

ए मळीने तेत्रीश तत्त्व जाण, तुं एनो द्रष्टा छो सुजाण ॥ तुं ए दृश्य तत्त्व नहीं होइ, भिन्न भिन्न विचारी जोई॥ १४ ॥

॥टीका॥ पेहेलां सूक्ष्मदेहनां अंतःकरण आदि जे पचीश तत्त्वो कह्यां, अने आठ आ स्वप्न अवस्था आदि जे तत्त्वो कह्यां, ते सर्व मळीने सूक्ष्मदेहनां तेत्रीश तत्त्वो छे एम जाण. अने हे सुजाण, केहेतां हे सुबुद्धिमान्, एनो (तेत्रीश तत्त्वोना) तुं आत्मा द्रष्टा छे. ए दृश्य तत्व तुं नथी. ए सर्वने जुदां जुदां करीने विचारीने जोईश तो तुं ए सघळां तत्त्वोथी भिन्न ज्ञानरूप छे, ए दृश्य जडरूप छे, अने ते तत्त्वो तुं नथी, एवो तने स्पष्ट अनुभव थशे॥१४॥

पंदरमा दोहामां दृष्टांते करीने सूक्ष्मदेहथी आत्मा जुदो छे ते केहेछे.

॥ दोहो ॥

घटद्रष्टा ज्यों घट नहीं, प्रगट हि न्यारो देख ॥ त्यों देहद्रष्टा तुं आत्मा, न्यारो भिन्न विशेष ॥ १५ ॥

॥ अर्थ ॥ जेम घडानो जोवावाळो जे पुरुष ते घडारूप नथी, अने घडाथी जुदो छे एम देखायछे; तेम ते घडानी पेठे दृश्य, जड तथा भौतिक जे सूक्ष्मदेह तेनो जाणवावाळो तुं आत्मा ते सूक्ष्मदेहथी विशेषे करीने जुदो छे ॥ १५ ॥

ए रीते स्थूल तथा सूक्ष्म ए बे देहथी आत्मा भिन्न छे एम स्पष्ट अनुभव करावीने हवे त्रीजा कारणदेहथी पण आत्मा जुदो छे एम अनुभवे करीने निरूपण करेछे.

॥ चोपाई ॥

त्रीजो कारण देह अज्ञान, तेनो तुं द्रष्टा पोते स्वरूप ज्ञान ॥ तेथी विलक्षण

तुं आत्मा जाण, ते तुं नहीं अनुभव प्रमाण ॥ १८ ॥

॥ टीका ॥ एक स्थूलदेह छे, अने बीजो सूक्ष्मदेह छे. ए बे देहनी अपेक्षाथी कारणदेह त्रीजो एम केहवायो. अज्ञाननुं नाम कारणदेह छे.

शिष्य— अज्ञाननुं नाम कारणदेह केम केहवायुं?

गुरु—अज्ञानमाथी स्थूल अने सूक्ष्म ए बे देहरूपी कार्य थयांछे, तेमाटे अज्ञान ते बे देहनुं कारण थयुं. तेथी ते अज्ञाननुं कारणदेह एवुं नाम पडयुंछे. अने जेम स्थूल अने सूक्ष्म ए बे देहनो तुं द्रष्टा छे, तेमज कारणदेहनो पण तुं द्रष्टा छे. तुं पोते ज्ञानरूप छे, माटे ते अज्ञानरूप त्रीजो कारणदेह तुं नथी.

शिष्य— हे महाराज! स्थूलदेहनां सर्व तत्त्वो प्रसिद्ध देखवामां आवेछे, तेमज सूक्ष्मदेहनां तत्त्वो

पण अनुमानथी प्रसिद्ध रीते जाणवामां आवेछे, अने ए सर्व दृश्य छे, हुं ते स्थूल तथा सूक्ष्म ए बे देहनो द्रष्टा छुं, एम प्रसिद्ध अनुभव थायछे; पण तमे त्रीजा कारणदेहरूप जे अज्ञान कह्युं, ते प्रत्यक्ष देखातुं नथी, अने अनुमानथी, पण जणातुं नथी. त्यारे ए अज्ञान दृश्य छे अने हुं तेनो द्रष्टा छुं, एवो मने केम अनुभव थाय? ते कृपा करी कहो.

गुरु– हे भाई, त्रीजा कारणदेहरूप अज्ञानना त्रण प्रकारे तुं द्रष्टा छे.

शिष्य–कया त्रण प्रकारथी हुं अज्ञानने जाणुंछुं, ते कहो ?

गुरु–प्रथम तुं एम केहेछे जे, " स्थूल तथा सूक्ष्मदेहने हुं जाणुंछुं, पण हुं मने जाणतो नथी जे हुं कोण छुं. " एनुं नामज अज्ञान. ते अज्ञाननो तुं द्रष्टा छे, केम जे " हुं मने नथी जाणतो " एवुं केहेवुं ते ज्ञानविना बने नहीं. अने हुं मने नथी जाणतो एवुं जेणे जाण्युं, तेज तुं ज्ञानरूप छे.

ज्ञानविना एवुं जणावुं तथा केहेवुं संभवेज नहीं. अने जो तुं ज्ञानरूप न होय ने अज्ञानी जडरूप होय तो " हुं मने नथी जाणतो " एवुं केहेवुं ताराथी केम बने ? जेम माटीनो घडो जड तथा ज्ञानहीन छे, तेथी 'हुं मने जाणतो नथी' एम कोई वखते केहेतो नथी, अने तुं तो तेम कहेछे. वास्ते 'हुं मने जाणतो नथी,' एवुं तारुं केहेवुं एज अज्ञान छे. ने ए अज्ञान तारुं दृश्य छे अने तुं एनो द्रष्टा छे. बीजो प्रकार ए छे जे, तुं एम कहेछे के, " हुं अज्ञानी छुं. " ते केहेवाथी एम सिद्ध थायछे जे अज्ञानने प्रथम दृश्यरूपे तें पोतें जाण्युंछे, त्यारपछी तेनो पोतामां अध्यारोप करी हुं अज्ञानी छुं एम केहछे तेथीपण अज्ञानने जाणवावाळो ज्ञानरूप तुं आत्मा अज्ञानथी जुदो छे. ने जो अज्ञानथी तुं जुदो न होय तो " हुं अज्ञानी छुं " एवुं केहेवुं बने नहीं. जेम स्थूलदेहना जाडा, पातळा, काळा, गोरा धर्मोने तुं जाणेछे, के आ मारो देह जाडो,

पातळो, काळो, अने गोरो छे. अने ते स्थूलदेह तथा तेना धर्मोने जाणनार तुं पोते आत्मा तेनाथी जुदो छे एम सिद्ध थायछे. तो पण भूलथी हुं जाडो, पातळो, काळो, गोरो छुं एम मानी लेछे. तेमज अज्ञानने दृश्यरूप जाणीने भूलथी "हुं अज्ञानी छुं" एम अध्यारोप करेछे वास्ते विचार करीने अनुभवथी जोईश तो ए अज्ञानने जाणवावाळो तुं तेनाथी जुदो छे. अने जो तुं ज्ञानरूप आत्मा अज्ञानने जाणवावाळो अज्ञानथी जुदो न होय तो "हूं अज्ञानी छुं" एम केहेवुं तथा जाणवुं कदी सिद्ध न थाय. त्रीजो प्रकार ए जे, अज्ञाननां कार्य जे बे असत्‌रूप तथा अभानरूप आवरण छे तेने तुं जाणेछे.

शिष्य—असत्‌आवरण तथा अभान आवरण कोने कहीए? ते कृपा करीने कहो.

गुरु— हे शिष्य, तने कोई पुछे जे "तुं आत्माने जाणेछे," त्यारे तुं एम केहेछे जे, "आत्मा छे क्यां,

जे हुं आत्माने जाणुं" एटले आत्मा छे पण नही, अने आत्मा देखतो पण नथी एवुं तारुं केहेवुंछे. तेमां आत्मा छे नहीं, एनुं नाम "अ-सदावरण," अने आत्मा देखतो नथी एम जे केहेछे, एनुंज नाम "अभानावरण" जाणवुं. हवे आत्मा छे नहीं, अने भासतो पण नथी एवुं जेणे जाण्युं, तेज तुं आत्मा छे. वळी एम कहेछे के हुं "आत्मा नथी" हुं मनुष्य कर्त्ता भोक्ता छुं, मने कांई प्रश्न उत्तर आवडतो नथी, इत्यादि जे अ-ज्ञाननां कार्यो ते बधांने तुं जाणवावाळो छे, वास्ते अज्ञान जे त्रीजो कारणदेह तेथी विलक्षण तुं जुदो आत्मा ज्ञानरूप छे माटे ते अज्ञानरूप कारणदेह तुं नथी एम जाण.

शिष्य— अज्ञानरूप कारणदेह हुं नथी, तेमां प्रमाण शुं ? ते कहो.

गुरु— त्रण प्रकारे करीने कारणदेहथी आत्मा जुदो छे एवो जे विद्वाननो अनुभव तने बताव्यो,

तेज अनुभव प्रमाण छे. श्रुतिमा पण आत्मा सूर्यनी पेटे स्वप्रकाश छे ने अज्ञानथी भिन्न छे एम निरूपण कर्युंछे, वास्ते विचार करीने हुं त्रीजा कारणदेहथी जुदो छुं एम निश्चय करवो ॥ १६ ॥

ए रीते कारणदेहनुं निरूपण करीने ते कारणदेहनां आठ तत्त्व केहेछे.

सुषुप्ति अवस्था हृदयस्थान, पश्यंती वाचा आनंदभोग जाण ॥ द्रव्य शक्ति तमोगुण मान, मकारमात्रा प्राज्ञअभिमान ॥ १७ ॥

टीका ॥ कारणदेहनी सुषुप्ति अवस्था छे.

शिष्य— सुषुप्ति अवस्था ते कोने कहीए ?

गुरु— इंद्रिय आदि सर्व वृत्तिसंयुक्त बुद्धि जे वखत कारण अज्ञानमां लयनी पेठे रेहेछे ते वखते जाग्रतनो तथा स्वप्ननो भिन्न भिन्न व्यवहार जरा पण प्रतीत थतो नथी एवी जे गाढ निद्रा छे तेनुं

नाम सुषुप्ति अवस्था कहीए. तेम श्रुतिमां पण सुषुप्ति अवस्थानुं स्वरूप कह्युं छे. जे वखते निद्रामां सुतोछे ते वखते कांई पण शब्दादिक विषयोनी कामना करतो नथी. अने कांई स्वप्नने पण देखतो नथी. तेनुं नाम सुषुप्तिअवस्था. ते सुषुप्तिनो तुं द्रष्टा छे. केमजे सुषुप्तिथी ज्यारे तुं जागेछे त्यारे एम केहेछे के "सुखमहमस्वाप्सं न किंचिदवेदिषं" केहेतां "हुं सुखे सुतो हतो अने कांई जाणतो न हतो" एवी रीते स्मृति थायछे, तेथी एम जणायछे के, सुषुप्ति अवस्थामां सुख छे अने बीजुं कांई नथी, तेनो ते सुषुप्ति वखते अनुभव करवावाळो तुं आत्मा छे तोज जागीने एम कहेछे. पण सुषुप्ति वखंते सुखनो तथा प्रपंचना अभावनो अनुभव न कर्‍यो होय, तो जागीने "हुं आजे सुखे सुतो हतो, में कांई बीजुं न जाण्युं" एम केहेवात नहीं. अने शास्त्रमां एवो नियम कह्योछे के, जेनो अनुभव कर्‍यो होय, तेनीज स्मृति थायछे. जेम कोई

पुरुष काशी गयो होय, अने त्यां काशीमां विश्वनाथनुं मंदिर, तथा मणिकर्णिकानो गंगानो घाट जोईने अनुभव कर्यो होय तोज ते पुरुषने कोई वखते देशमां आव्या पछी जे काशीमां अनुभव करेलुं विश्वनाथनुं मंदिर, तथा मणिकर्णिकानो घाट, ते स्मरणमां आवेछे. तेमज सुषुप्तिमां सुख छे, अने बिजुं कांई नथी, तेनो अनुभव कर्योछे तोज जागीने केहेछे.

॥ **दृष्टांत बीजुं** ॥ जेम रात्रिने समये चोकिदार सिपाई रस्ताउपर उभो होय, तेने सवारे कोई मनुष्ये पुछ्युं, के हे शिपाई! रात्रिना बारउपर बे वागवाने समये रस्ताउपरथी कोण जतुं हतुं? त्यारे ते सिपाई एम केहेछे के, ते वखते कोई हतुं नहीं. ते केहेवाथी एम जणायछे जे, कोई न हतुं, तेने जाणवावाळो सिपाई हतो तोज ते कहेछे, अने जो सिपाई पोते ते वखते न होय तो कोई न हतुं एम केहेवाय नहीं. तेम निद्रावखते में कांई न जाण्युं

एम जागीने केहेछे तेथी निद्रावखते कांई द्वैत प्र-
पंच नथी, पण ते प्रपंचना अभावने जाणवावाळो
पोते आत्मा छे, एम सिद्ध थायछे.

शिष्य—हे गुरु, सुषुप्ति अवस्थाने जाणवावाळो आत्मा छे, त्यारे निद्रामांज हुं सुषुप्ति अवस्थाने जाणुंछुं. एम केम केहेतो नथी, अने जागीनेज केहेछे तेनुं शुं कारण ?

गुरु—जे वखते सुषुप्ति अवस्था छे, ते वखते सर्व इंद्रियो तथा मन, बुद्धि आदि अंतःकरण अज्ञानमां लय थयांछे तेथी ते वखते थतो अनुभव केहेवाने वाणीआदि कारण (साधन) नथी माटे केहेवाने बनतुं नथी. तेम जेनीपासे केहेवुं ते सांभळवावाळो बीजो कोई पण पुरुष सुषुप्तिमां छे नहीं. तेथी ते वखते केहेवुं बनतुं नथी. जागीनेज केहेवायछे.

॥ **दृष्टांत** ॥ जेम एक स्त्री कुवाउपर पाणी भरवा गई हती, तेने कुवामांथी पाणी काहाडतां पोताना नाकनी वाळीउपर दोरी लाग्याथी ते

वाळी कुवाना जळमां पडी गई. त्यारे ते वाळी काढवानी फीकरमां ते स्त्री विचार करती हती. ते वेळाए दैवयोगे तेना घरनो जाणीतो एक पुरुष आवी निकळ्यो. तेने ते स्त्रीए कह्युं के, मारी वाळी कुवामां पाणी कहाडतां पडी गईछे ते कहाडी आपीश तो तारी मेहेनतना पैसा हुं घेर जईने तने अपावीश. ते सांभळी पेलो पुरुष कुवामां उतर्यो, अने डुबकी मारीने ऊंडा पाणीमां घणे नीचे जईने तळे हाथ फेरव्यो के तुरत ते वाळी हाथमां आवी. तेथी तेने ते वखते वाळीना लाभथी ज्ञानपूर्वक आनंद थयो पण ते वाळी जडी, एम केहेवाने वास्ते पाणीमां वाणीथी बोलवारूपी साधन नथी. केमजे पाणीमां बाकी बधी इंद्रियोनो व्यवहार बनी शकेछे पण केवळ वाणी इंद्रियथी बोलातुं नथी. तेनुं कारण ए छे जे, वाणी इंद्रियना देवता अग्नि छे, तेने जळसाथे प्रसिद्ध विरोध छे. माटे देवताविना इंद्रिय बोली शकती नथी.

पण ते जळमां वाळी मळीछे तेना आनंदनो अनुभव पोते करेछे. अने जळमांथी बाहार आवीने वाणीरूप करणथी केहेछे, जे वाळी मळीछे.

॥ सिद्धांत ॥ तेम सुषुप्तिवखते सुखना अनुभवने केहेवानुं मन वाणीरूप साधन न होवाथी केहेवातुं नथी पण सुषुप्तिमां प्रपंचना अभावने अनुभव करवावाळो स्वप्रकाश ज्ञानानंदरूप आत्मा छे तोज जागीने मन वाणी आदि साधने करीने "हुं सुखे सुतो हतो, में कांई बीजुं न जाण्युं" एम केहेछे. वास्ते हे शिष्य, सुषुप्ति अवस्थानो द्रष्टा तुं आत्मा ते अवस्थाथी भिन्न छे एम सिद्ध थयुं. ते पूर्वे निरूपण करेली सुषुप्ति अवस्थानुं हृदयस्थान छे. तेमां पश्यंती[1] वाचा छे. आनंदभोग[2] छे, द्रव्यशक्ति[3] छे, तमोगुण छे अने प्रणवनी त्रीजी मकारमात्रा[4] छे.

---

१ सूक्ष्म विचारना संस्काररूप वाचा. २ निर्विषय सुखनो भोग. ३ जाग्रत् आदि व्यवहारने अनुकूल पदार्थो उत्पन्न थवाना कारणरूप शक्ति. ४ " मकार " अक्षर एज मात्रा.

अने प्राज्ञ अभिमानी छे. ए सुषुप्ति आदिक आठ तत्वोने तुं जाणेछे तेथी ते तत्व तुं नहीं. कारणदेहनां छे, माटे तारां नहीं. तुं एनो साक्षी छे ॥ १७ ॥

ए कारणदेहनां आठ तत्त्व कही, बीजा तत्त्व एमां नहीं ॥ तुं एनो साक्षी सच्चिदानंद, नित्य निरंतर परमानंद ॥ १८ ॥

॥ **अर्थ** ॥ पूर्वे कह्यो ए कारणदेह तेमां आठज तत्वो छे ते कही आव्या. जेवां के, १ सुषुप्ति अवस्था, २ हृदयस्थान, ३ पश्यंतीवाचा, ४आनंदभोग, ५ द्रव्यशक्ति, ६ तमोगुण, ७ मकारमात्रा, अने ८ प्राज्ञअभिमान. ए विना बीजां तत्वो एमां (कारणदेहमां) नथी. अने ए जे त्रीजो कारणदेह निरूपण कर्यो, ते कारणदेहमां "आनंदमय" एवे नामे पांचमो कोश छे.

---

५ सुषुप्ति अवस्थानुं अभिमान करनारुं चैतन्य

शिष्य– आनंदमयकोश कोने कहीए ते कहो?

गुरु– कारणशरीररूप अविद्यामां जे मलिन सत्व छे तेमां प्रिय, मोद अने प्रमोद ए त्रण प्रकारनी वृत्तिथी जे आनंद थायछे, तेनु नाम आनंदमयकोश केहेवायछे.

शिष्य– हे महाराज! प्रिय, मोद अने प्रमोद ए त्रण पदनो अर्थ कहो?

गुरु– पोताने इष्ट (गमता) जे पदार्थो तेने देखीने जे आनंद थायछे तेने प्रिय एम कहीयें; तथा ते गमता पदार्थोना लाभ थयाथी जे आनंद थायछे तेने मोद एम कहीयें; अने गमता पदार्थोने भोगव्याथी जे आनंद थायछे तेने प्रमोद एम कहीये. एरीते विषयना संबंधथी प्रिय, मोद अने प्रमोदरूप त्रण प्रकारनी जे वृत्ति थायछे तेने आनंदमय केहेवाय. अने तेविषयजन्य आनंदे करीने शुद्ध निर्विकार आनंदरूप आत्मा जणातो नथी, अने ढं-

कायो छे तेथी ते प्रिय आदि त्रण प्रकारना आनंदसंयुक्त जे अविद्यामां मलिन सत्त्व छे तेनी आनंदमयकोश एवी संज्ञा छे. ते आनंदमयकोशनो प्रकाशक सर्व आनंदनो मूलभूत आनंदरूप तु आत्मा छे. ते कोशरूप नथी, अने तु आत्मा ए कारणदेहनो, ने कारणदेहनां तत्त्वनो तथा आनंदमयकोशनो साक्षी छे अने तुं सच्चिदानंद छे, नित्य निरंतर (भेदरहित) निरतिशय (जेथीकोई अधिक नथी) एवो परमआनंदरूप छे.

शिष्य— हे महाराज ! हुं सच्चिदानंद केवी रीते छुं ते जेम मने स्पष्ट अनुभवथी समजवामां आवे ते रीते सत्, चित्, आनंद ए त्रण पदनो अर्थ कहो?

गुरु— जाग्रत्, स्वप्न अने सुषुप्ति ए त्रण अवस्थामां तथा भूत, भविष्य अने वर्त्तमान् ए त्रणे काळमां तु आत्मा छे वास्ते सत्, अने जाग्रत्आदि त्रण अवस्थाने जाणेछे माटे चित् अने सदाकाळ आत्मा परमप्रेमास्पदरूप छे माटे आनंद छे.

शिष्य– त्रणे अवस्थामां हुं सच्चिदानंदरूप छुं तेनो अनुभव जेम स्पष्ट समजवामां आवे ते रीते कहो ?

गुरु– जाग्रत्अवस्थामां जाग्याथी ते सुता- सुधी जे कांई व्यवहार थायछे ते सर्वने तुं जाणेछे अने जाग्रतमां जे शब्दस्पर्शादिकनुं ज्ञान थायछे ने गमनादिक जे क्रिया थायछे, ते सर्व व्यवहारने ज्ञानपूर्वक तुं कही देखाडेछे माटे जाग्रत्मां जाण- वावाळो तुं सद्रूप आत्मा छे. ने जो तुं सद्रूप आत्मा नहोय तो जाग्रतनो व्यवहार कांई पण ताराथी के- हेवाय नहीं, अने जणायपण नहीं माटे सद्रूप छे. अने जाग्रत्अवस्थाने तुं जाणेछे, तेथी चिद्रूप छे. अने जाग्रत्अवस्थामां स्त्री, पुत्र, देह, इंद्रियो तथा प्रा- णथी पण आत्मा अधिक प्रिय लागेछे, एटला- वास्ते आनंदरूप छे. पंचदशीमां पण कह्यूं छे के,

॥ श्लोक ॥

वित्तात्पुत्रः प्रियः पुत्रात् पिंडः पिं-

डातथेंद्रियम् ॥ इंद्रियाच्च प्रियः प्राणः प्राणादात्मा परः प्रियः ॥ १ ॥

॥ अर्थ ॥ वित्त एटले धन तेथी पुत्र प्रिय छे. केमके पुत्र थवासारु, तथा पुत्र थया पछी तेनी रक्षासारु, तथा चोरी अथवा जुगार आदि पुत्रनो अपराध थयो होय तो, तेथी तेने बचाववासारु पिता धननो खर्च करेछे, वास्ते धनथी पुत्र प्रिय छे. अने पुत्रथी पोतानो देह प्रिय छे. केमके दुकालमां पुत्र वेचाथी आपी दईने पोताना देहनी रक्षा करेछे. माटे पुत्रथी पोतानो देह प्रिय छे. अने पोताना देहथी पोतानी इंद्रियो प्रिय छे. केमके कोई मारवा आवे त्यारे पोतानी इंद्रियोनो बचाव करवासारु पोतानां देहनां वांसो, माथुं विगेरे अवयवोमां वागवा देछे, तेथी इंद्रियो प्रिय छे, एम अनुभव थायछे. अने इंद्रियोथी पण पोताना प्राण अधिक प्रिय छे. जेमके, कोईने प्राणांत शिक्षा करवानी होय तो ते एम केहेछे के, मारा हाथ, पग विगेरे

इंद्रियो कापो, पण मारा प्राण बचावो. माटे इं-द्रियोथी प्राण प्रिय छे एम जणायछे. अने प्राणथी परम श्रेष्ठ पोतानो आत्मा अतिशय प्रिय छे. केमके, कोई पुरुष कोई निमित्तथी केहेछे के " मारा प्राण जाय तो हुं घणो सुखी थाउं " एम केहेवाथी देह, इंद्रियो, प्राणथी पण जुदो सुखरूप आत्मा छे एवुं जाणवामां आवेछे.

तेमज याज्ञवल्क्य मुनिए पोतानी स्त्री मैत्रेयीने बृहदारण्य उपनिषदना मैत्रेयी ब्राह्मणमां उपदेश कर्योछे. तेमा स्त्री, पति, पुत्र, धन, पशु, देवता, लोक इत्यादि जे प्रिय लागेछे, ते पोताना आत्माने सुखनां साधनो छे वास्तेज प्रिय लागेछे. पण ते जो पोताथी प्रतिकूळ होय तो ते स्त्रीपुत्रादिक प्रिय लागतां नथी. एम कह्युं छे. तेथी पोतानो आत्मज सर्वथी अधिक प्रिय छे. स्त्रीपुत्रादिक मुख्य प्रियरूप नथी. ते कारणथी आत्मा आनंदरूप छे एम प्रसिद्ध अनुभवथी जणायछे. तेमज स्वप्न अ-

वस्थामां पण आत्मा छे तेथी सत्य छे. स्वप्नने जाणे-छे अने जागीने स्वप्नमां दीठुं होय ते सर्व कही देखाडेछे, तेथी चैतन्यरूप छे. स्वप्नमां पण पोतानो आत्मा सर्वथी प्रिय छे, माटे स्वप्न अवस्थामां पण सत्, चित्, आनंदरूप, तुं आत्मा छे. तेमज सुषुप्ति अवस्थामां काई प्रपंच नथी, तेने पण जाणवावाळो सुखरूप सच्चिदानंद तुं आत्मा छे, एम सिद्ध थायछे. अने ए रीते विचार करवाथी स्थूल, सूक्ष्म अने कारण ए त्रण देहनो तुं द्रष्टा छे. जाग्रत, स्वप्न अने सुषुप्ति ए त्रण अवस्थानो तुं साक्षी छे. अन्नमय, प्राणमय, मनोमय, विज्ञानमय अने आनंदमय ए पांच कोशथी पण जुदो तुं आत्मा सच्चिदानंदरूप छे. तेथी हे शिष्य, एवा ज्ञानथीज तने मोक्ष थशे. तेमां संदेह नथी ॥ ८ ॥

आत्माना अपरोक्ष ज्ञानथीज मोक्ष थायछे, तेमां ब्रह्मनामावलिनुं प्रमाण कहेछे.

॥ श्लोक ॥

अहं साक्षीति यो विद्याद्विविच्यैवं पुनः पुनः ॥ स एव मुक्तः सो विद्वानिति वेदांतडिंडिमः ॥ १ ॥

॥ अर्थ ॥ उपर कही आव्या ए रीते त्रण देह, तथा त्रण अवस्था, पंचकोश, भोक्ता, भोग्य, आदि सर्वनुं वारंवार विवेचन करीने ते सर्व देहादिक दृश्य छे, अने हुं तेनो द्रष्टा साक्षी आत्मां छुं एम जे पुरुष निश्चयथी जाणेछे, तेज पुरुष मुक्त छे, अने तेनेज विद्वान छे एम कहीए; एवुं वेदांतशास्त्रनुं नगारुं छे, एटले खुल्ली रीते केहेछे ॥ १ ॥

पूर्वे जे देहत्रय, अवस्थात्रय, पांच कोश आदिनुं वर्णन कर्युं, अने ते देहादिकनो हुं द्रष्टा छुं एवुं विशेष ज्ञान कह्युं, पण ते विशेष ज्ञान वृत्तिजन्य छे, एटले मननी वृत्तिमां पेदा थयुंछे, तेथी परिच्छिन्न अने मटी जायछे, वास्ते ते विशेष

ज्ञाने करीने अज्ञानने निवृत्त करवुं. तथा अज्ञाननुं कार्य जे देहाध्यास छे तेने पण निवृत्त करवो. त्यारपछी ते विशेष ज्ञानने पण कल्पित छे एम समजीने, वास्तविक परिपूर्ण सामान्य ज्ञानरूप ब्रह्मस्वरूपमां स्थिति करवी एज मोक्षनुं साधन छे. तेसारु विशेष ज्ञानरूपनेज चोथा देहरूपे कल्पना करीने तेनुं निरूपण करेछे.

चोथो महाकारण देह ज्ञानस्वरूप, तेनो तुं प्रकाशक शुद्ध स्वरूप ॥ तेहनां तत्त्व कहुं सुजाण, ते तुं श्रवण कर विन कान ॥ १९ ॥

॥ अर्थ ॥ त्रण देहनी अपेक्षाथी चोथो केहेवायो. अज्ञान तथा तेनो कार्यरूप जे देहादि प्रपंच तेनी अत्यंत निवृत्तिनुं मोटुं कारण माटे महाकारणदेह केहेवायो, ने ते महाकारणदेहनुं रूप ज्ञानस्वरूप छे. एटले ब्रह्मनिष्ठ गुरुद्वारा वेदांतशास्त्रना

श्रवणथी हुं द्रष्टा साक्षी छुं, एवुं जे विशेषज्ञान मननी वृत्तिमां थयुंछे, तेनुं नामज चोथो महाकारण देह. तेनो पण प्रकाशक तुं आत्मा शुद्ध स्वरूप छे केहेतां निर्मल, सामान्य, नित्य, ज्ञानरूप छे. अने ते विशेषज्ञान जाग्रतमांज रेहेछे पण, सुषुप्तिमां रेहेतुं नथी, तेथी अनित्य ने परिच्छिन्न छे. तूं ते विशेषज्ञाननो प्रकाशक सामान्यरूप आत्मा अस्ति, भाति अने प्रिय ए त्रण रूपे करीने आकाशनी पेठे सर्वत्र जगतमां व्यापक छे, वास्ते ए सामान्य, पूर्ण स्वरूपनो अनुभव करवो, अने ते पूर्ण ज्ञाननो अनुभव करीने वृत्तिजन्य जे विशेष ज्ञान छे, तनज अज्ञाननी निवृत्तिनुं साधन छे, एम जाणवुं.

शिष्य– हे महाराज, तमे कह्युं के, अस्ति, भाति, अने प्रियरूपें तुं सामान्य ज्ञानरूप आत्मा जगतमां व्यापक छे. पण अस्ति, भाति अने प्रिय ते कोने कहीये ते कृपा करीने कहो, अने जगत् कोने कहीये ते पण कहो?

गुरु— भूत, भौतिक जेटला पदार्थो छे, ते सर्व पदार्थोमां १ अस्ति, २ भाति, ३ प्रिय, ४ नाम अने ५ रूप ए पांच अंश प्रतीति थायछे. ते तने स्पष्ट रीते जेम समजवामां आवे ते रीते घटमां ए पांच अंशनो अनुभव कहुंछु, ते स्थिर चित्तथी धारण कऱ्य. जेम " घटोस्ति " (घट छे) एम कह्याथी घटमां अस्तिता (सत्ता) देखायछे, अने "अयं घटो भाति " (आ घट भासेछे) केहेतां घट जणायछे अने " घटः प्रियोस्ति " (घट प्रियछे) एम केहेवाथी घटमां प्रियता जणायछे, अने घट एवुं नाम छे, मोढुं साकडुं, पेट मोटुं एवुं घटनुं रूप छे. ए प्रमाणे पट तथा पृथ्वी, जल, तेज आदि भूत भौतिक सर्व जगतमां अस्ति, भाति आदि पांच अंश जणायछे, तेमां पेहेला जे त्रण अंश अस्ति, भाति अने प्रिय ए ब्रह्मरूप छे, अने बाकी जे नाम ने रूप ए बे अंश छे तेने कल्पित जगतनुं स्वरूप जाणवुं, एटले मिथ्यारूप छे.

तेमां पेहेला त्रण अंशो अस्ति, भाति अने प्रिय ए घट, पट आदि सर्व पदार्थोमां एकज छे, अने नाम तथा रूप ए बे अंश घट, पट आदि सर्व पदार्थोमां जुदा जुदा छे. एकनां नाम रूप बीजा पदार्थमां नथी. जेम घटनुं नाम अने रूप पट आदि पदार्थोमां नथी, तेमज पट आदिनां नामरूप घट आदि पदार्थोमां नथी, तेथी नाम रूप सर्व कल्पित छे. पण अस्ति, भाति अने प्रिय ए त्रण अंश सर्वे पदार्थोमां एकज रीते रह्याछे. एवो कोई पण पदार्थ ब्रह्मांडमां नथी के जेमां ए त्रण अंशो होता नथी. तेथी अस्ति, भाति अने प्रिय रूपे करीने ब्रह्मनुं सर्वात्मापनुं निश्चय थायछे. जेम देहनी अंदर आत्मानो अनुभव सत्, चित् अने आनंद रूपे करीने थायछे, तेमज सर्व ब्रह्मांडमां अस्ति भाति अने प्रिय रूपे करीने ब्रह्मनो अनुभव सिद्ध थायछे. अने अस्ति केहेतां सत्, भाति केहेतां चित्, प्रिय केहेतां आनंद ए रीते ब्रह्म आ-

त्मानो अभेद पण अनुभवथी जणायछे, वास्ते सामान्य ज्ञानस्वरूप तुं आत्मा ब्रह्मस्वरूप छे. ते ब्रह्मरूप तारा आत्माना अज्ञाने करीने नाम ने रूप ए बे अंशरूप जगत् भासेछे तेथी कल्पित छे, एम जाणवुं.

शिष्य— हे महाराज, जेम सूर्य अंधकारनो विरोधी छे, तेम ज्ञान अज्ञाननुं विरोधी छे. ते हेतुथी ज्यारे मारुं स्वरूप ज्ञानरूप छे त्यारे ते मारा स्वरूपमां अज्ञान केहवुं संभवतुं नथी, अने तमे तो कह्युं के आत्माना अज्ञाने करीने नाम रूप कल्पित भासे छे. एम केहवुं केम संभवे ?

गुरु— हे शिष्य, ज्ञान बे प्रकारनुं छे. एक सामान्यज्ञान अने बीजुं विशेषज्ञान. तेमां सामान्यज्ञान अज्ञाननुं विरोधी नथी, पण उलटुं अज्ञानने प्रकाश करेछे, केहेतां अज्ञानने देखाडी आपेछे. जेम सूर्यनो प्रकाश (तडको) काष्ठ, तृण, तूल विगेरे सर्व पदार्थो उपर पडेछे. ते तडकामां सामा-

न्यरूपे अग्नि छे, तथापि काष्ठ, तृण आदिकने बाळतो नथी, ने उलटो काष्ठ, तृण आदिकने देखाडी आपेछे अने ज्यारे, एज तडकामां आगीओ काच धरेथी विशेष अग्नि उत्पन्न थायछे त्यारे, ते अग्नि, काष्ठ, तृण आदिने बाळेछे. तेमज सामान्यज्ञान सर्व मनुष्योमां छे, पण हुं अज्ञानी छुं, हुं मने जाणतो नथी, हुं मनुष्य छुं, कर्त्ता भोक्ता सुखी दुःखी छुं इत्यादि अज्ञान तथा तेनो कार्यभूत देहाध्यास तेनुं विरोधि नथी, एटले अज्ञान तथा तेना कार्यने मटाडतुं नथी. पण उलटुं अज्ञानने तथा तेना कार्योने ते सामान्यज्ञान देखाडी आपेछे, अने जो ते अज्ञाननुं विरोधि होत तो अज्ञान तथा तेना कार्योनी कदापि प्रतीति थात नहीं, अने थाय तो छे, वास्ते सामान्यज्ञान अज्ञाननुं विरोधि नथी. अने तुं आत्मा पण सामान्यज्ञानरूप छे, तेमां अज्ञाने करीने कल्पित नाम रूप भासेछे, एम केहेवुं संभवेछे. अने ज्यारे ब्रह्मनिष्ठ सद्गुरुद्वारा

वेदांतशास्त्रना उपदेशथी हुं सच्चिदानंदरूप आत्मा ब्रह्म छुं, एवुं बुद्धिनी अंदर विशेषज्ञान उत्पन्न थायछे, तेज वखत हुं अज्ञानी छुं एवुं जे अज्ञान तथा तेनुं कार्य, जे हुं कर्त्ता, भोक्ता, मनुष्य, वर्णाश्रमी सुखी, दुःखी इत्यादि विपरीत अध्यास ते सर्वनी निवृत्ति थायछे. बीजुं द्रष्टांत जेम, काष्ठमां सामान्यरूपे अग्नि छे, पण ते अग्नि कोईने देखातो नथी, अने काष्ठनो विरोधी नथी एटले बाळतो नथी, पण ज्यारे बीजुं काष्ठ तेनीसाथे मथन करे तो, तेज वखत ते काष्ठमां विशेष अग्नि उत्पन्न थईने काष्ठने बाळेछे. तेमज सामान्यज्ञान प्राणिमात्रमां छे, तथापि कोइना अज्ञानने निवृत्त करतुं नथी; पण ज्यारे गुरुशास्त्रना उपदेशे करीने विचाररूपी मथनथी हुं सच्चिदानंद ब्रह्मरूप छुं, एवुं विशेषज्ञान उत्पन्न थायछे, त्यारेज अज्ञान तथा तेनो कार्यभूत जे देहाध्यास तेनी निवृत्ति थायछे.

शिष्य— सामान्यज्ञान अने विशेषज्ञान ए बे

ज्ञान कह्याथी द्वैत थशे. अने सिद्धांतमां तो अ-
द्वितीय ज्ञानरूप एक आत्मा छे एम कह्युंछे, तेमां
बाध आवशे तेनुं समाधान कहो ?

गुरु— अद्वितीय सामान्यज्ञानरूप आत्मा एक
सत्य छे. अने ए विशेषज्ञान जे गुरुशास्त्रना उप-
देशथी वृत्तिद्वाराए थायछे, ते अज्ञानने अने तेनों
कार्य जे देहादिकमां अध्यास छे तेने मटाडीने
पाछुं पोते पण निवृत्त थई जायछे. तेथी जुदं नथी
रेहेतुं, माटे द्वैत न केहेवाय. केवळ एक सामान्य
ज्ञानरूप पूर्ण आत्मा रेहेछे. ते उपर दृष्टांत कहुं-
छुं ते सांभळ.

जेम नदीनुं पाणी चोमासाना दिवसमां मा-
टीथी मलिन थायछे ते पाणीने निर्मल करवासारु
वासणमां लईने तेमां निर्मली फल (कतक) नो
भुको करी नांखेछे, त्यारे ते कतकरेणु पाणीना
मळने नीचे बेसाडीने पोते पण तेनी साथेज नीचे
बेसी जायछे, ने पाणीने निमळ करेछे. तेम गुरुशा-

ह्नना उपदेशथी उत्पन्न थयेलुं विशेष ज्ञान, अज्ञानेने मटाडीने पोते पण निवृत्त थायछे. एटले एक सामान्य ज्ञानरूप आत्मा अवशेष रेहेछे. वळी जेम काष्ठनां मथनथी तेमां विशेष अग्नि उत्पन्न थईने रसोई आदि जे कार्यों तेने सिद्ध करी, काष्ठने बाळी भस्म करीने ते विशेष अग्नि सामान्य अग्निमां लय थायछे. तेज प्रमाणे विशेष ज्ञान, अज्ञानने निवृत्त करवारूपी कार्य करीने, सामान्य ज्ञानमां लय थायछे. वास्ते द्वैत थतुं नथी. ए रीते विशेष ज्ञानरूप चोथा महाकारणदेहनो प्रकाशक तुं आत्मा शुद्धस्वरूप छे एम सिद्ध थयुं. हवे ते महाकारणदेहनां जे तत्त्वो छे ते हुं तने कहुं छुं, ते तुं कानविना श्रवण कर.

शिष्य– हे महाराज! कान विना शी रीते संभळाय?

गुरु–वगरसमजवे कानथी सांभळ्युं ते न सांभळ्या बराबर छे. महाकारणदेहनां तुरीय अवस्था

आदि आठ तत्त्वो निरूपण कर्‍यांछे. तेनां नाम केवल काने करी सांभळे, पण ते तुरीया आदि नामोनो अर्थ अनुभवपूर्वक एकाग्रचित्तथी धारण कर्‍याविना समजातो नथी, माटे अनुभवसहित विचारपूर्वक एकाग्रचित्तथी सांभळवुं तेज कानविना सांभळवुं एम जाणवुं. पण कानविना शब्द सांभळवो, एम कांइ केहेवानो अभिप्राय नथी ॥ १९ ॥

विशमी चोपाईमां महाकारणदेहनां आठ तत्त्वोनुं वर्णन करेछे.

तुर्या अवस्था मूर्द्धनि स्थान, परा वाचा आनंदावभास भोग जाण ॥ इच्छा शक्ति शुद्ध सत्व गुण मान, अर्द्ध मात्रा प्रत्यगात्मा अभिमान ॥ २० ॥

॥ अर्थ ॥ तुर्या अवस्था एटले चोथी अवस्था केहेवाय. तुं तेनो प्रकाशक तुर्यातीत छे.

शिष्य–तुरीय एवुं शुद्ध आत्मानुं नाम छे अने तमे मने तुर्यातीत कह्यो त्यारे शुद्ध आत्माथी जुदो हुं कोण छुं ?

गुरु–तुरीय जे शुद्ध आत्मा छे तेनेज में तुर्यातीत कह्योछे केमजे जाग्रत, स्वप्न तथा सुषुप्ति ए त्रण अवस्थाने जाणवावाळो एकरस आत्मा ते त्रण अवस्थाथी जुदो छे, तथा ते त्रण अवस्थानी अपेक्षाथी तुरीय एटले चोथो एम केहेवामां आवेछे. पण ते अवस्थानो नाश थयाथी तुरीय (चोथो) एवुं नाम केहेवाय नहीं. माटे तुर्यातीत छे एटले तुरीय एवा नामथी रहित छे एम कह्युं तेथी तुरीयरूप जे आत्मा तेज तुर्यातीत छे अने त्रण अवस्थानी अपेक्षाथी आत्मानुं तुरीय एवुं नाम केहेवायुंछे. एम तोटक वृत्तनो वेदांतनो ग्रंथ छे, तेमां पण कह्युंछे.

॥ श्लोक ॥

यदि जागरितप्रभृति त्रितयं, परिक-

लिप्तमात्मनि मूढधिया ॥ अभिधान-
मिदं तदपेक्ष्य भवेत्, परमात्मपदस्य
तुरीयमिति ॥ १ ॥

॥ अर्थ ॥ जाग्रत, स्वप्न, सुषुप्ति एवी जे त्रण अवस्था ते मूढबुद्धिवाळा पुरुषे आत्मामां कल्पी छे. एटले ए त्रण अवस्था आत्मानी छे. ते त्रण अवस्थानी अपेक्षाथी परमात्मपदनुं तुरीय (चोथुं) एवूं नाम पड्युंछे ॥ १ ॥

वास्ते त्रण अवस्थाविना आत्मानुं तुरीय एवुं नाम केहेवातुं नथी. तेथी तुरीय तेनेज तुर्यातीत कह्यो केहेतां तुरीय नाम रहित कह्यो. पण तुर्यातीत केहेतां तुरीयथी जुदो पांचमो आत्मा छे, एम केहेवानो अभिप्राय नथी. जेम कोइ पुरुषनुं पुत्रनी अपेक्षाथी पिता एवुं नाम पड्युं पण पुत्रनो अभाव थवाथी पछी पिता एवुं नाम केहेवातुं नथी, पण पुरुष तो छेज. तेमज तुर्यातीत छे. ते

तुर्या अवस्थानुं मूर्धनि स्थान छे. जो के तुरीय आत्मा नखथी शिखापर्यंत आखा शरीरमां व्यापी रह्योछे, तेथी मूर्धनि स्थानमांज छे एम नथी, पण " तुर्या अवस्था मूर्धनि स्थान" एवुं कह्युं तेनुं कारण ए जे, मूर्धनिस्थान सहुथी उत्तम छे, अने तुरीय आत्मानुं स्थान पण उत्तम केहेवुं जोइए, माटे मूर्धनि स्थान छे एम कह्युंछे. अने ते महाकारणदेहनी परा (शब्द उच्चारनी पेहेली अवस्था) एवे नामे वाचा छे. अने गुरुशास्त्रथी आत्मानुं यथार्थ ज्ञान थयेथी हुं कृतार्थ छुं, हुं धन्य छुं, मारुं जन्ममरण आदि दुःख निवृत्त थयुं, ए रीते जे विशेष आनंदनो अनुभव थायछे, तेनुं नाम आनंदावभास भोग एम जाणवुं. अने ज्ञान थया पछी निर्विकल्पक सुखनो अनुभव करवानी इच्छा थायछे, तेनुं नाम इच्छाशक्ति, अने रजोगुण तमोगुणना संबंधरहित जे सत्त्वगुण तेनुं नाम शुद्ध सत्त्वगुण जाणवो. आ अवस्थामां प्रणवनी अर्धमा-

त्रा छे. ने हुं द्रष्टा छुं, एवुं जे अभिमान तेने प्रत्यगात्म अभिमान कहीये. ए रीते तुरीय अवस्था आदि जे महाकारणदेहनां आठ तत्त्वो कह्यां, ते विशेष ज्ञानरूप सर्व तत्त्वनो प्रकाशक तुं सामान्य पूर्ण ज्ञानस्वरूप आत्मा छे ॥ २० ॥

एवां सर्व मळीने ब्याशी तत्त्व कही, तुं एनो जाणनार स्वप्रकाश सही ॥ अ-हं ब्रह्मास्मि यह दृढ होई, एज साक्षात्कार कहीए सोई ॥ २१ ॥

॥ अर्थ ॥ उपर कही आव्या एवां सर्व मळीने स्थूल, सूक्ष्म, कारण तथा महाकारण ए चारे देहनां ब्याशी तत्त्व कह्यां जेवां के, स्थूलदेहनां तेत्रीश, सूक्ष्मदेहनां तेत्रीश, कारणदेहनां आठ तथा महाकारणदेहनां आठ. ए सर्व तत्त्वोने जाणवावाळो तुं प्रत्यक् आत्मा स्वयंप्रकाश छे, तेमां संदेह नथी. वास्ते हे शिष्य, एम विचार करीने हुं उपाधिर-

हित शुद्धब्रह्म छुं एवो ज्यारे दृढ निश्चय थाय, त्यारे तेनुं नामज साक्षात्कार केहेतां अपरोक्ष ज्ञान कहीए ॥ २१ ॥

ज्ञान बे प्रकारनुं छे; एक परोक्षज्ञान अने बीजुं अपरोक्षज्ञान. तेमां अपरोक्षज्ञाननुं नाम साक्षात्कार केहेवाय. त्यां पंचदशीनुं प्रमाण केहेछे.

॥ श्लोक ॥

अस्ति ब्रह्मेति चेद्वेद परोक्षज्ञानमेव तत् ॥ अहं ब्रह्मेति चेद्वेद साक्षात्कारः स उच्यते ॥ १ ॥

॥ अर्थ ॥ ज्ञान बे प्रकारनुं छे. एक परोक्ष अने बीजुं अपरोक्ष. तेमां परब्रह्म सत्यरूप छे ए रीते ब्रह्मने आत्माथी भिन्नरूप जाणेछे ते ज्ञानने परोक्षज्ञान कहीये, अने ते निर्विकल्प ब्रह्म हुं छुं, एम अनुभवथी अभेदरूप जे जाणेछे तेनुं नाम साक्षात्कार कहिये केहेतां अपरोक्षज्ञान कहिये ॥ १ ॥

जेम साकर मीठी छे, एम कोईना केहेवाथी साकरने मीठी छे एम जाणेछे, ते साकरनुं परोक्ष ज्ञान केहेवाय. अने ज्यारे ते साकरने खाईने तेना स्वादनो प्रत्यक्ष अनुभव करेछे, ते साकरनुं अपरोक्ष ज्ञान केहेवाय. तेमज शास्त्रद्वाराथी परमात्मा सत्, चित् अने आनंदरूप छे, एम जाणवुं, ते परोक्षज्ञान केहेवाय, अने गुरुशास्त्रना अनुग्रहथी विचारपूर्वक ब्रह्मने सत् चित् अने आनंदना अनुभवपूर्वक पोतारूप जाणवुं, तेनुं नाम अपरोक्षज्ञान केहेवाय.

हवे नीचेनी बावीशमी चोपाईमां चार देहथी भिन्नरूप आत्माना अपरोक्ष ज्ञाननुं फल केहेछे.

॥ चोपाई ॥

एवा चार देहथी न्यारो होय, तो हमणां मुक्तिसुख पामे सोय ॥ सर्वव्या-

**पक सहुथी न्यारो, विवेकदृष्टि करी वि-
चारो ॥ २२ ॥**

॥ टीका ॥ पूर्वे निरूपण कर्या एवा जे स्थूल, सूक्ष्म, कारण अने महाकारण ए चार देह तेथी न्यारो होय केहतां चार देहथी भिन्न प्रकाशक शुद्ध सामान्य चैतन्य आत्मा मारूं स्वरूप छे, एवा दृढ बोधथी देहाध्यासनो त्याग करे, तो ते हमणां जीवतांज एटले आ देहमांज मोक्षसुखने प्राप्त थायछे.

शिष्य— हे गुरु ! भेददृष्टि केवळ दुःखनुं हेतु छे, ने ते दुःखनी निवृत्ति वेदांतशास्त्रमां प्रतिपादन करेलुं जे अभेदरूप आत्मज्ञान तेथी थायछे, अने मोक्ष पण तेथीज थायछे, एवुं में शास्त्रमां साभाळ्युं छे. तथापि तमे तो, आत्माने चार देहथी भिन्न छे एम निरूपण करोछो, त्यारे आत्माथी देह जुदो अने देहथी आत्मा जुदो, तेमज आत्माथी भूतभौतिक प्रपंच जुदो, अने ते प्रपंचथी

आत्मा जुदो, एम परस्पर भेदथी द्वैत सिद्ध थायछे, तेथी अद्वैतसिद्धांतमां विरोध आवेछे, माटे तेनुं समाधान संक्षेपथी कृपा करीने कहो.

गुरु— हे शिष्य, जेवुं ब्रह्मस्वरूप सत्य छे, तेमज ब्रह्मथी जुदा चार देह तथा भूतभौतिक प्रपंच जो सत्य होय, तो द्वैत सिद्ध थाय, पण ते देहादिक सर्व प्रपंच ब्रह्मनेविषे कल्पित छे, जेम रज्जु (दोरडी) विषे सर्प, भूछिद्र, मूत्रधारा आदि कल्पित भासेछे, पण ते कल्पित सर्पादिकनी दोरीथी भिन्न सत्ता नथी. जेम शुक्तिमां (छीपमां) कल्पित रजत (रुपुं) आदिनी शुक्तिथी भिन्न सत्ता नथी, तंतुथी पटनी भिन्न सत्ता नथी, सुवर्णथी आभूषणनी भिन्न सत्ता नथी, मृत्तिकाथी घटशरावादिकनी भिन्न सत्ता नथी, आकाशमां कल्पित श्यामतानी आकाशथी भिन्न सत्ता नथी, जेम मरुभूमिमां कल्पित मृगजलनी मरुभूमीथी भिन्न सत्ता नथी, तेम देहादि सर्व प्रपंचनी आत्मसत्ताथी भि-

न सत्ता नथी. आत्मामां कल्पित असद्रूप भासे-छे ते असद्रूप देहादि प्रपंचथी द्वैतसिद्ध थतुं नथी. एक अद्वितीय आत्मा सत्य छे तेथी अद्वैत सिद्धांतमां कांइ विरोध आवतो नथी. देहादि जगत् सर्व असत्य छे ने आत्मा एक सत्य छे एम श्रीकृष्ण भगवाने अर्जुनने भगवद्गीताना बीजा अध्यायमां कह्युंछे.

नासतो विद्यते भावो नाभावो विद्यते-सतः ॥ उभयोरपि दृष्टोंतस्त्वनयोस्तत्त्व-दर्शिभिः ॥ १ ॥

॥ टीका ॥असद्रूप एवुं जे आ भूतभौतिक नामरूपात्मक देहादि सर्व जगत् तेनो कोइ काले सद्भाव नथी, सर्वदा असद्रूप छे, ने एक अद्वितीय अज अजर अमर सद्घन चिद्घन आनंदघन परिपूर्ण निरवयव निष्क्रिय एवो जे सद्रूप आत्मा तेनो कोइ काले अभाव नथी, सर्वकाल सद्रूप छे. ए रीते असत्य एवुं

जगत् अने सत्यरूप एवो आत्मा ए बन्नेनो परमात्म तत्त्वने सत्य जाणनार एवा ज्ञानी पुरुषोए अंत जोयोछे. (निर्णय करेलो छे.) एटले जगत् सर्व खोटुं छे ने आत्मा एक साचो छे एम निश्चय कर्योछे १

शिष्य– हे महाराज ! ज्यारे आ जगत् असत्य छे त्यारे ते देखावुं न जोइए ने ते असत्यथी सुख दुःख पण थवुं न जोईए. पण तेम नथी. आ जगत् देखायछे ने तेनाथी सुख दुःख पण थायछे, त्यारे तेने असत्य केम केहवाय ? ते कहो.

गुरु– साचुं होय तेज देखवामां आवे ने साचाथीज सुखदुःख थाय एवो कांई नियम नथी. असत्य पण देखवामां आवेछे ने असत्यथी सुखदुःख पण थायछे. जेम स्वप्न असत्य छे ने देखाय छे तथा तेनाथी सुखदुःख पण थायछे. जेम शुक्तिमां कल्पित रुपुं ने रज्जुमां कल्पित सर्प असत्य छे, तोपण देखायछे अने तेनाथी सुखदुःख पण थायछे. जेम मृगजल तथा आकाशमां नीलता अस-

त्य छे अने देखायछे, तेम जगत् असत्य छे तोपण देखयाछे, तेथी साचूंज देखाय एम कांई नथी.

अने ईश्वरे मायाए करीने कल्पितरूप रचेलुं एवुं आ भूतभौतिक जगत् असद्रूप भले देखवामां आवो. तेने निवृत्त करवानुं कांइ प्रयोजन नथी. केमके, ते ईश्वरे रचेलुं जगत् कोइने बंधन करतुं नथी पण ते ईश्वरना रचेल जगतमां सत्यबुद्धि करीने जीवे जे पोताना मनथी द्वैत रचेलुं छे, ते बंधन करेछे तेथी तेनी निवृत्ति करवी.

शिष्य—ईश्वरें रचेलुं जगत् आ प्रसिद्ध देहादिरूप देखवामां आवेछे पण तेमां जीवें रचेलुं द्वैत कयुं छे? जेथी बंधन थायछे. ते कहो.

गुरु—ईश्वरनां रचेलां देहस्त्रीपुत्रधनादिकमां जे अहंता-ममतारूप दृढ अध्यास देखायछे ते जीवनो करेलोछे. ते अध्यास बंधननो तथा दुःखनो हेतु छे. आदेह कोईने बंधन करतो नथी पण तेमां अहंता-ममतारूप जीवसृष्टि छे ते बंधननुं कारण

छे. ईश्वरनी रचेली मांसमयी स्त्री मरी जवाथी ते स्त्रीमां जो ममत्व न होय तो कोईने दुःख थतुं नथी पण तेमां आ मारी मा छे, आ मारी पुत्री छे, आ मारी स्त्री छे, आ मारी बेहेन छे, इत्यादि ममत्वरूप भिन्नभिन्न जीवनी रचेली मनोमयी स्त्री-नो नाश थवाथी दुःख थायछे. जेम कोईनो पुत्र अति दूर देश गयो होय ने ते त्यां जीवेछे पण कोई दुष्ट ठगारे माणसे आवीने तेना पिताने कह्युं जे " तारो पुत्र ते देशमां मरी गयो. " त्यारे ते पिता मारो पुत्र मरी गयो एम मनमां मानीने अति क्लेशसहित रुदन करेछे. अने तेज पुत्र दूर देशमां मरी गयोछे पण तेना पिताने " तारो पुत्र ते दे-शमां मरी गयोछे " एम ज्यांसूधी कोइए कह्युं नथी त्यांसूधी ते पिताना मनमां जरामात्र पण दुःख नथी. हवे जुवो ईश्वरनो रचेल पुत्र बहार जीवेछे पण मनमां मरी गयो एम जाणीने केटलुं दुःख था-यछे? ने ईश्वरनो रचेलो बहार मरी गयो होय ने

मनमां मारो पुत्र जीवेछे एम मान्युं छे तो कांइ दुःख थातुं नथी. एरीते सर्वत्र मननुं रचेलुं द्वैत, बंधनने आपेछे तेसारु आत्मज्ञाने करीने तेनी निवृत्ति करवी.

शिष्य— ज्यारे मननुं रचेलुं द्वैत बंधन करनारुं छे त्यारे ते मानस द्वैतनी निवृत्ति मनना निरोधरूपी योगे करीने थाशे तेसारु योगाभ्यास करवो. आत्मज्ञाननुं शुं प्रयोजन छे? ते कहो.

गुरु— ज्ञानविना केवल योगाभ्यासे करीने तात्कालिक द्वैतनी निवृत्ति थायछे एटले योगे करीने जेटली वखत मन एकाग्र छे तेटली वखत द्वैतनी प्रतीति थती नथी, परंतु आत्मज्ञानविना केवल योगाभ्यासथी फरी जन्म न थाय एवी रीते अत्यंत द्वैतनी निवृत्ति थती नथी. श्रुतिमां पण ज्ञान थयाविना जन्ममरणादि दुःखनी निवृत्ति थतीज नथी, एवो नियम करेलोछे ते एम के, "ज्ञानथीज कैवल्य (मोक्ष) थायछे" "ज्ञानविना मु-

क्ति थती नथी." अने श्वेताश्वतर उपनिषद्मां पण एम कह्युं के, "ज्यारे मनुष्यो आकाशने चर्मनी पेठे वेष्टन करशे. एटले मृगचर्म लांबु होयछे तेने हाथे करीने जेम विटो करेछे तेम आकाशरूपी पोलाणनो विटो करशे त्यारे देवने (स्वयंप्रकाश आत्माने) जाण्याविना दुःखनो अंत थाशे." हवे एनो अभिप्राय ए छे के, आकाशनो वीटो जेम कोई काले थवानो नथी तेम आत्मज्ञान थयाविना केवल योगाभ्यासे करीने जन्मादि दुःखनुं कारण-रूप जे मनोमय द्वैत तेनी अत्यंत निवृत्ति कोई काले थवानी नथी.

शिष्य— आ बहार देखायछे एवुं जे ईश्वरें करेलुं द्वैत तेने निवारण कर्‍याविना अद्वैत आ-त्मानुं ज्ञानज पेदा नहि थाय त्यारे ते ज्ञान मानस द्वैतने केम निवृत्त करशे? ते कहो.

गुरु— असद्रूप बहारना द्वैतने निवारण कर्‍या-विना केवल गुरुशास्त्रना उपदेशे करीने ते द्वैतने मि-

थ्यारूप जाण्येथीज अद्वैतरूप आत्मानुं ज्ञान थायछे.

शिष्य– बाह्य द्वैतने मिथ्यारूप जाणवाथीज अद्वैत ज्ञान थतुं नथी. द्वैतना निवारणथीज एटले बहारनुं द्वैत (जगत्) देखवामां न आवे एम करवाथीज अद्वैत ज्ञान थायछे ते विना नथी थतुं. तेसारु बाह्य द्वैतनुं निवारण करवुं?

गुरु– बाह्य द्वैतना निवारणमात्रथीज जो अद्वैत ज्ञान थतुं होय तो सुषुप्ति अवस्थामां तथा प्रलयकालमां सर्व प्राणीओने प्रयत्न कर्या विना पण समग्र बाह्य द्वैतनी निवृत्ति थायछे तेथी अद्वैत आत्मानुं ज्ञान थवुं जोईए. पण ते वखते ज्ञान थवानां साधनरूप-गुरु शास्त्रादिकनो अभाव होवाथी अद्वैत ज्ञान थतुं नथी, अने ज्ञानविना आत्यंतिक दुःखनी निवृत्तिपूर्वक मोक्ष पण थतो नथी, वास्ते द्वैत न देखाय तोज अद्वैत ज्ञान थाय एवुं केहवुं व्यर्थ छे. अने ईश्वरनुं रचेलुं जे बाह्य द्वैत देखायछे ते कांई अद्वैतज्ञानने बाध करे एम नथी, उलटुं गुरु-

शास्त्रद्वाराए करीने अद्वैत ज्ञान थवानुं सहायक छे. अने तेने मिथ्या जाण्याविना बीजा प्रकारे करीने कोईथी मटाडी शकाय एम पण नथी. तेसारु ईश्वरकृत द्वैत भले रह्युं, शासारु तेनो द्वेष करेछे? जीवकृत द्वैत बंधन करेछे तेथी तेने निवृत्त करवाने प्रयत्न करवो.

शिष्य— जीवकृत द्वैत पूर्वे तमे संक्षेपथी कह्युं तेज छे के बीजुं पण छे? जो केहेशो के बीजुं पण छे तो ते केटला प्रकारनुं छे? ते कृपा करीने कहो.

गुरु— विद्यारण्यमुनिये जीवकृत द्वैत बे प्रकारनुं कह्युंछे, एक शास्त्रिय ने बीजुं अशास्त्रीय. तेमां प्रत्यक् ब्रह्मनुं एकत्व विचाररूप जे वेदांतशास्त्रनुं श्रवण-मननादि करवुं, तेनुं नाम शास्त्रीय मनोमय द्वैत केहेवाय. ते शास्त्रीय द्वैतनो ज्यांसुधी सच्चिदानंद ब्रह्मरूप प्रत्यगात्मानो अपरोक्ष दृढ बोध सिद्ध थयो नथी त्यांसुधी त्याग करवो नहीं. कामादिकनी निःशेष निवृत्तिपूर्वक अद्वैत तत्त्वनो दृढ

बोध सिद्ध थया पछीज त्याग करवो. जो के सदसद्विचारमां कुशल एवो बुद्धिमान् पुरुष, वेदांतशास्त्रनो अभ्यास करीने ते द्वारा परोक्ष तथा अपरोक्ष ज्ञानमां तत्पर थइने, जेम व्रीही (डांगर)मांथी तांदुलने काढी लइने तुषनो त्याग करेछे तेम समग्र शास्त्रनो त्याग करे. ए रीते श्रुतिमां दृढ बोध सिद्ध थया पछी शास्त्रीय द्वैतने त्याग करवानुं कह्युंछे, तथापि ते श्रुतिमां विचारनी अवधि कहीछे पण बोध थया पछी सद्विचार न करवो एम निषेध कर्यो नथी. तेथी दृढ बोध थया पछी पण पूर्व प्रवाहथी प्राप्त थयेल शास्त्रविचारादि शास्त्रीय द्वैतने कल्पितरूप जाणीने ते द्वारा सद्विचारमां कालक्षेप करवाथी कांई बाध देखातो नथी.

शिष्य—हे महाराज! ज्यारे शास्त्रविचारादिकने पण तमे कल्पित कहोछो त्यारे तेथी सांसारिक बंधननी निवृत्ति केम थशे? ते कहो.

गुरु— जेने निवृत्त करवो छे एवो संसार क्या

साचो छे? तेथी " जेवो यक्ष तेवूं बलिदान " एवा न्याये करीने जेम स्वप्नकल्पित सिंहना दर्शने करीने कल्पित स्वप्ननी निवृत्ति थायछे, तेम कल्पित शास्त्रादिकथी कल्पित संसारनी निवृत्ति थायछे. हवे अशास्त्रीय द्वैत बे प्रकारनुं छे. एक तीव्र ने बीजुं मंद. ते बेमां कामक्रोधादिकने तीव्र एम कह्युं छे, अने मनोराज्यने मंद एम कह्युंछे. ते बन्नेनो अद्वैत तत्त्वबोध थयानी प्रथमज त्याग करवो. केमके तत्त्वबोध थवासारु तत्त्वबोधनां चार साधन कह्यांछे तेमां एक तो विवेक (आत्मा सत्य छे ने तेविना सर्व असत्य छे), बीजुं वैराग्य (आ लोकना तथा परलोकना भोगनी अनिच्छा), त्रीजुं षट् संपत्ति तेमां १ शम (वासनानो त्याग) ,२ दम (बाह्येंद्रियोनो निग्रह), ३ उपरति (प्रपंचथी निवृत्ति), ४ तितिक्षा (शीतोष्णादि द्वंद्व धर्मोनी सहनता), ५ श्रद्धा (ब्रह्मनिष्ठ गुरुनां तथा वेदांतशास्त्रनां वाक्योमां भक्ति), ६ समाधान (चित्तनी एकाग्रता),

ए छ मळीने त्रीजुं साधन, अने चोथुं मोक्षेच्छा (हुं संसारना बंधनथी मुक्त थाउं एवी इच्छा). ए रीते आत्मज्ञाननां चार साधनमां त्रीजुं साधन षट्संपत्ति कहीछे. तेमां प्रथम शमरूप साधन कह्युं तेणे करीने कामक्रोधादिकना त्यागरूप वासनानो त्याग कह्योछे ने समाधानरूप छठुं साधन कह्युं तेणेकरीने मनोराज्यना त्यागरूप चित्तनी एकाग्रता कहीछे. तेसारु प्रथम साधनअवस्थामां कामक्रोधादिकनो त्याग करीने बोध संपादन करवो.

शिष्य— बोध सिद्ध थवासारु बोध थवाना पेहेलां कामादि अशास्त्रीय द्वैतनो त्याग करवो एम तमे कह्युं ते ठीक छे पण 'तत्त्वबोध थया पछी तेने ग्रहण करे तो तेमां शुं बाध छे' एम शंका पेदा थाय तो तेनुं शुं समाधान छे? ते कहो.

गुरु— बोध थया पछी पण जीवन्मुक्तता सिद्ध थवासारु तेनो त्याग करवो. केमके, काम क्रो-

धादिरूप क्लेशे करीने जे बंधनवान् छे तेने जीवन्मुक्ति सिद्ध थती नथी ए बाध छे.

शिष्य– हे महाराज! जन्ममरणादि दुःख जेमां छे एवा संसारथी हुं घणो खेद पामेलो छुं तेथी जन्मादिक दुःख जेमां नथी एवी अत्यंत मोक्षसुखरूप विदेहमुक्ति मने प्राप्त थशे तेथी हुं कृतार्थ थइश ! आंही जीवे त्यांसुधी रहे एवी जीवन्मुक्ति मारे जोइती नथी.

गुरु– कामक्रोधादिकना त्यागे करीने जो हुं जीवन्मुक्तिने संपादन करीश तो आ लोकाना भोग मारा जाता रेशे एवा भये करीने ज्यारे जीवन्मुक्तिने तुं मुकी देछे त्यारे हुं विदेहमुक्त थईश तो मारा स्वर्गना भोग जाता रेशे एवा भये करीने विदेहमुक्तिने पण तुं मुकी दइश. जेथी स्वर्गमात्र तुने प्राप्त थशे पण जन्मादि दुःखरहित विदेहमुक्ति प्राप्त नहि थाय.

शिष्य– स्वर्गना भोग सर्व नाशवान् छे, साति-

शय छे ने भोगने अंते स्वर्गथी अधःपात थायछे. इत्यादि स्वर्गमां अनेक दोष रह्याछे तेथी हुं तेनो त्याग करीश. स्वर्गनी मने अपेक्षा नथी.

गुरु— ज्यारे स्वर्गमां क्षय अने सातिशयादि दोष छे तेथी स्वर्गनो त्याग करेछे त्यारे पोते स्वाभाविक दोषरूप धर्मादि सर्व पुरुषार्थने नाश करनारा ने अत्यंत दुःख देनारा जे कामक्रोधादिक तेनो त्याग केम नथी करतो?

शिष्य— वैराग्यादिसाधने करीने अति अनर्थना कारणरूप कामादिकनो में त्याग करेलो छे, त्यारे आ लोकमां भोगमात्रने उपयोगी कामादिकना ग्रहण करवाथी कयो दोष छे? ते कहो.

गुरु— हे शिष्य, आत्मतत्त्वने जाणीने पण जो निःशेष (समग्र) कामक्रोधादिकनो त्याग नही करीश अने कामादिकने वश थईने “ हुं तत्त्ववेत्ता छुं, मारा उपर विधिनिषेधशास्त्रनो उपदेश नथी” एवा अभिमाने करीने धर्मशास्त्रने तथा तेमां निरूपण

करेलां पुण्यकर्मोने पण मुकी देवाथी यथेष्टाचरणमां (शास्त्रे कहेल वर्णाश्रमना धर्मनी मर्यादा मुकीने स्वेच्छाथी वर्तवामां) तारी प्रवृत्ती थशे. ने हे शिष्य, तुं कदाचित् एम कहीश जे भले थाओ तो तेम थवुं योग्य नथी. ए रीते नैष्कर्म्यसिद्धि नामना ग्रंथमां श्रीसुरेश्वराचार्ये विस्तारथी निरूपण कर्युं- छे. तेनो अभिप्राय ए छे के, जे पुरुषे अद्वैत पर- मात्मतत्त्व जाण्युं छे ने तेनी जो यथेष्टाचरणमां प्रवृत्ति थाशे तो अभक्ष्यनुं भक्षण करवा आदि अधर्ममां पण प्रवृत्ति थवाथी श्वानना ने तत्त्वज्ञा- नीनो सरखो व्यवहार थशे. पण जेने तत्त्वज्ञान थयुंछे तेने यथेष्टाचरण थवुंज संभवतु नथी. केम के जेणे पूर्व जन्ममां अधर्माचरण करेलुं होय छे तेने आ जन्ममां पण अधर्ममां रुचि थईने यथेष्टाचरण- मां प्रवृत्ति थायछे; पण जेने तत्त्वज्ञान थायछे ते तो पुण्यकर्मोए करीने थायछे अने अनेक जन्मोमा अनेक यज्ञदानादिक पुण्यकर्मोए करीने सर्व पाप-

नी निवृत्तिपूर्वक जेनुं अंतःकरण शुद्ध थयुंछे तेने तत्त्वज्ञान उत्पन्न थईने मोक्षनी प्राप्ति थायछे एम भगवद्गीतामां श्रीकृष्णे कह्युंछे. अने यज्ञे करीने, अन्न-धन आदिना दाने करीने, मन तथा इंद्रियोना निग्रहरूपी तपे करीने अथवा कृच्छ्रचांद्रायणादिरूप तपे करीने ब्राह्मणो आत्मतत्त्वने जाणवानी इच्छा करेछे; ए रीते श्रुतिमां पण कह्युंछे; तेथी अनेक पुण्यकर्मनुं फलरूप जे तत्त्वज्ञान तेने प्राप्त थइने पापकर्मनुं फलरूप जे यथेष्टाचरण तेमां प्रवृत्ति थती नथी. जेम कोय पुरुष अतिशे करीने क्षुधाथी पीडित होय तोपण आ विषवाळुं अन्न छे एम जाणे तो ते अन्नने खावाने प्रवृत्त थाय नहीं, त्यारे ते पुरुष मिष्टान्न खाईने तृप्त थया पछी ते विषवाळा अन्नने खावाने केम प्रवृत्त थशे? अर्थात् नही थाय, तेम जे समये मुमुक्षु अवस्था हती ते समये पण शास्त्रना कहेला पोताना वर्णाश्रमोना धर्म अनुसार प्रवृत्ति हती पण यथेष्टाचरणमां प्रवृत्ति न

हती, त्यारे जेने पुण्यकर्मना अनुष्ठानपूर्वक ईश्वरना अनुग्रहे करीने सर्व लोकना भोगोनेविषे वैराग्य-वान् थईने आत्मानुं ज्ञान थयुंछे ने ते ज्ञाने करीने तृप्त छे, तेनी यथेष्टाचरणमां प्रवृत्ति केम थशे? अ-र्थात् नहींज थाय. तेसारु हे मुमुक्षो, तुं तत्त्वज्ञा-नवान् छो. जे ज्ञानने प्राप्त थईने सनकादिक तथा शुकादिक उत्तम पदवीने प्राप्त थायछे, ते ज्ञानने प्राप्त थईने सर्वथी अधम पशु सूकर सरखा थवा-नी इच्छा न कर. ने बंधन देनारा तीव्र (जोरा-ता) मनोमय द्वैतरूप काम, क्रोध, लोभ, मोह, इत्यादि सर्व दोषोमां दोषदृष्टि करी त्याग करीने तथा सर्व अनर्थनुं मूलभूत मनोमय द्वैतरूप मनो-राज्यने (मनना रचेला अनेक प्रकारना विंषयोना संकल्पोने) पण त्याग करीने सच्चिदानंद परिपूर्ण परमात्मामां अभेदस्थितिरूप जीवन्मुक्तिनां सुखने संपादन कर. अने मनोमय द्वैतरूप कामक्रोधा-दि आसुरी संपत्ति, बंधन देनारी छे तेथी तेनो

त्याग करवो. एम भगवद्गीतामां श्रीभगवाने पण कह्युंछे.

॥ श्लोक ॥

त्रिविधं नरकस्येदं द्वारं नाशनमात्मनः ॥ कामः क्रोधस्तथा लोभस्तस्मादेतत्त्रयं त्यजेत् ॥ १ ॥

अर्थ– श्वानसूकरादि नीच योनिरूपी नरकमां जवाने काम, क्रोध ने लोभ ए त्रण प्रकारनु द्वार (मार्ग) छे ने ते कामादिक मोक्षमार्गमां प्रवृत्त थएला मुमुक्षु पुरुषना मोक्षरूपी पुरुषार्थने नाश करेछे ते सारु काम क्रोध ने लोभ ए त्रणेनो विवकपूर्वक आत्मविचारथी त्याग करवो ॥ १ ॥ अने कामक्रोधादिनी निवृत्ति थयाविना जीवन्मुक्तिनुं सुख सिद्ध थतुं नथी ते सारु तेनी निवृत्ति करीने कल्पितरूप देहादि प्रपंचथी भिन्नरूप अद्वितीय आत्मानो गुरुशास्त्रना उपदेशथी अनुभव करी-

श तो हमणां (तत्काळ आज देहमां) मोक्षसुखने विस्मृत कंठाभरणनीपेठे प्राप्त थईश.

ए रीते चोपाईना पूर्वार्द्धमां कल्पितरूप सर्व देहादि प्रपंचथी भिन्नरूप अद्वितीय आत्माना ज्ञाने करीने मोक्षरूप आत्मसुखनी प्राप्ति आज देहमां थायछे एम निरूपण कर्‍युं. हवे चोपाईना उत्तरार्धमां सर्वत्र जगत्‌मां अधिष्ठानरूपे करीने आत्मा व्यापक छे ने ते कल्पित जगत्‌थी जुदो छे एम निरूपण करेछे. " सर्वव्यापक सहुथी न्यारो इति" ते आत्मा सर्वव्यापक केहेतां नामरूपात्मक सर्व ब्रह्मांडमां अस्ति भाति प्रियरूपे करीने व्यापक छे. जेम दागीनामां सुवर्ण व्यापक छे. अने सहुथी न्यारो, केहेतां कल्पितरूप सर्व ब्रह्मांडथी जुदो छे. जेम कल्पित सर्पथी रज्जु जुदी छे. अने स्थूल, सूक्ष्म ने कारण ए त्रण देहमां द्रष्टारूपे करीने जाग्रत् स्वप्न सुषुप्ति ए त्रण अवस्थामां साक्षीरूपे करीने अन्नमयादि पंचकोशमां प्रकाशकरू-

पे करीन सच्चिदानंदरूप आत्मा व्यापक छे ने तेज आत्मा असद्रूप देहोथी तथा अवस्थाओथी तथा पंचकोशथी जुदो छे एम विवेकदृष्टिए करीने विचारो केहेतां एक अद्वितीय सजातिय विजातीय स्वगतभेदरहित आत्मानो अनुभव करो ॥ २२ ॥

ए रीते ज्यारे गुरुए बिचार करवानुं कह्युं, त्यारे शिष्ये जे जे सांभाळ्युं हतुं ते सर्वनुं मनन करी निदिध्यासनपूर्वक पोताना स्वरूपनो साक्षात्काररूप अनुभव कर्‍यो. ते अनुभवने त्रण दोहाए करी शिष्य कही बतावेछे तेमां पण प्रथम दुहामां चार देहथी तथा त्रण अवस्थाथी आत्मानुं भिन्न रूप छे एम कहेछे.

॥ दुहो ॥

शिष्य– हुं स्थूल सूक्ष्म कारण नहीं, नहीं महाकारणरूप ॥ नहीं जाग्रत् स्वप्न सुषुप्ति हुं, पोते शुद्धस्वरूप ॥ २३ ॥

॥ टीका ॥ स्थूल, सूक्ष्म ने कारण एवा जे देहत्रय ते हुं नहीं, अने विशेषज्ञानरूप जे महाकारणदेह ते पण हुं नहीं, अने जाग्रत्, स्वप्न, सुषुप्ति ए त्रय अवस्था ते पण मारा आत्मामां नथी, ते अवस्था बुद्धिनी छे. तेमज भागवतमां पण सप्तमस्कंधना सातमा अध्यायमां प्रऱ्हादे कह्यूंछे.

॥ श्लोक ॥

बुद्धेर्जागरणं स्वप्नः सुषुप्तिरिति वृत्तयः ॥ ता येनैवानुभूयंते सोध्यक्षः पुरुषः परः ॥ १ ॥

॥ अर्थ ॥ जाग्रत्, स्वप्न अने सुषुप्ति ए त्रण अवस्था बुद्धिनी छे. ते त्रण अवस्थाओ जेणेकरीने जणायछे, ते त्रण अवस्थानो साक्षी अवस्थाथी भिन्न सच्चिदानंदरूप उत्तम पुरुष छे ॥ १ ॥

वास्ते त्रण अवस्थानो प्रकाशक हुं पोते केवळ शुद्ध निर्मल स्वयंप्रकाश सामान्यस्वरूप छुं ॥२३॥

हवे शिष्य बे दुहाथी निष्प्रपंचरूप एवो जे निर्विकल्प आत्मा तेनो अनुभव कहेछे.

तुर्या साक्षी तो कोय कहे, जो साक्ष्य पदारथ होय ॥ उपाधिरहित स्वरूप हुं, नहीं साक्ष्य साक्षी दोय ॥ २४ ॥

॥ टीका ॥जो साक्ष्य (साक्षथी जणाय) एवी जाग्रत् अवस्था आदि वृत्तियो तथा स्थूलसूक्ष्म देदादि पदार्थो आत्माथी भिन्न सत्य होय तो तुरीय अने साक्षी एवां आत्मानां बे नाम कोइथी केहेवाय, पण जाग्रदादि अवस्था तथा स्थूलादि पदार्थो पारमार्थिक साचा नथी, त्यारे तुरीय तथा साक्षी एं नाम केम केहेवाय? जेम एक पुरुषना जुदा जुदा संबंधियोनी अपेक्षाथी जुदां जुदां नाम केहेवामां आवेछे, भाणेज होय तो मामो केहेवाय भत्रीजो होय तो काको, जमाई होय तो ससरो, पुत्र होय तो पिता केहेवाय, पण ते संबंधियोनो

अभाव थएथी ते पुरुषनां मामो, काको इत्यादि नाम केहेवातां नथी. ए सर्व नाम कल्पित छे, पुरुष मात्र साचो छे, तेम तुरीय साक्षी आदि नाम पण मारा स्वरूपमां उपाधिनी अपेक्षाथी छे वास्तविक नथी. अने हुं ते जाग्रतआदि उपाधिरहित निरुपाधिस्वरूप हुं तेथी मारा शुद्ध स्वरूपमां साक्ष्य अने साक्षी एवां बन्ने नाम नथी ॥ २४ ॥

हुं विश्व तैजस प्राज्ञ नहीं, नहीं तुर्या मुजमांय ॥ नहीं द्रष्टा साक्षी नहीं, केवळ शुद्ध हुं भाय ॥ २५ ॥

॥ टीका ॥जाग्रतनो अभिमानी विश्व, स्वप्ननो अभिमानी तैजस अने सुषुप्तिनो अभिमानी प्राज्ञ ए त्रणे हुं नथी अने तुर्या अवस्था एवुं जे नाम ते तथा द्रष्टा, साक्षी, एवां नाम पण मारामां वास्तविक नथी. केम जे, दृश्य तथा साक्ष्यनी अपेक्षाथीज द्रष्टा अने साक्षी एवां नाम केहेवा-

यछे. पण जो दृश्य तथा साक्ष्य पदार्थो न होय तो कोनो द्रष्टा तथा कोनो साक्षी केहेवाय? माटे दृश्य तथा साक्ष्य जे पदार्थो छे, ते पारमार्थिक सत्य रेहेता नथी, तेथी ए नामो पण केहेवातां नथी, तथापि जे ठेकाणे कह्यांछे, ते मात्र दृश्यादिकनी अपेक्षाथीज कह्यां छे. वास्तव विचारीने अनुभव करवाथी एम सिद्ध थायछे के केवळ निष्प्रपंच, स्वयंप्रकाश, स्वतःसिद्ध, निरुपाधिक, शुद्धरूप, मन-वाणीने अगोचर, हुं छुं ॥ २५ ॥

ए प्रमाणे शिष्यनो अनुभव सांभळीने, गुरु तेने थएलो अनुभव दृढ थवासारु, मन-वाणीने अगोचर एवुं जे निःष्प्रपंच अद्वैत ब्रह्मनुं स्वरूप तेने बे दुहाथी निरूपण करेछे.

ज्यां नहीं पिंड ब्रह्मांड नहि, नहीं एक त्यां दोय ॥ प्रकृति पुरुष ज्यां नहीं, स्वयंप्रकाश सत सोय ॥ २६ ॥

॥टीका॥ ज्यां (जे अद्वैत स्वरूपमां) नहीं पिंड केहेतां शरीरनो संबंध नथी, तेमज ब्रह्मांडनो पण संबंध नथी, त्यां केहेतां ते अद्वैत स्वरूपमां एक बे इत्यादि गणना (गणतरी) पण नथी, अने जेमां प्रकृति एटले माया, अने पुरुष एटले अविद्या-उपाधिमान् जीव ए बन्ने नथी, तेवुं स्वयंप्रकाश, सत्य, अद्वितीय स्वरूप छे एम जाणवुं ॥ २६ ॥

वृत्तिव्याप्ति फलव्याप्ति विना, जेमनुं तेम स्वरूप ॥ सदा उदित स्वप्रकाश छे, मन वाणी बिन रूप ॥ २७ ॥

टीका ॥ वळी ते आत्मस्वरूप वृत्तिव्याप्ति तथा फलव्याप्ति ए बन्नेना संबंधविना जेमनुं तेम केहतां जेवुं छे तेवुंज स्वाभाविक स्वरूप छे.

शिष्य— वृत्तिव्याप्ति अने फलव्याप्ति कोने कहिये ते कहो.

गुरु— अंतःकरणनी वृत्ति घटादि पदार्थोमां

व्यापीने ते पदार्थ आकारे जे फुरेछे तेनुं नाम वृत्तिव्याप्ति कहीए. अने चिदाभासनी पदार्थमां जे व्याप्ति एटले आ घट छे एवुं जे ज्ञान थवुं एनुं नाम फलव्याप्ति कहीए. अज्ञाननी निवृत्तिपूर्वक आत्मानुं जे विशेष ज्ञान तेनी उत्पत्ति थवासारु मात्र, वृत्तिव्याप्तिनी अपेक्षा छे, फलव्याप्तिनी अपेक्षा नथी. जेम पोतेज प्रकाशरूप एवा सूर्यने जोवासारु केवळ निरोगी नेत्रनी अपेक्षा छे, पण बीजा दीपादिकनी अपेक्षा नथी; तेम स्वयंप्रकाशरूप आत्माने जाणवासारु वृत्तिव्याप्तिनी अपेक्षा छे, फलव्याप्तिनी अपेक्षा नथी. अने बाह्य जे घटपटादिक पदार्थो छे, तेने जोवासारु, वृत्तिव्याप्ति तथा फलव्याप्ति ए बन्नेनी अपेक्षा छे. जेम अंधकारमां घट छे, तेने जोवाने नेत्र तथा दीपक ए बन्नेनी अपेक्षा छे. केवळ नेत्रथी घट देखाय नही, तेम जड पदार्थों चिदाभासविना, केवळ जड जे अंतःकरणनी वृत्ति, तेथी देखाता नथी; कारण के, एकली

वृत्ति जड छे, अने जे पदार्थो जोवाना छे ते पण जड छे माटे जडथी जड भासे नहीं तेथी ते पदार्थोने जाणवाने फलव्याप्तिनी अपेक्षा छे, पण अज्ञाननी निवृत्तिपूर्वक आत्मस्वरूपनो जे अनुभव करवो तेमां तेनी अपेक्षा नथी. केवळ वृत्तिव्याप्तिनीज अपेक्षा छे.

शिष्य— हे महाराज! ज्यारे वृत्तिथी आत्मा जणायछे, त्यारे वृत्ति द्रष्टा थई, अने आत्मा वृत्तिनो दृश्य थयो. तेथी आत्मा मनवाणीने अगोचर छे, एम श्रुति कहेछे ते अप्रमाण थशे. माटे तेनुं समाधान कहो.

गुरु— हे भाई, मन कांई आत्माने दृश्य पदार्थनी पेठे विषय करीने जोतुं नथी, पण, मनद्वाराए विचार करीने अविद्या तथा देहाध्यासने निवृत्त करीने, आत्मा पाते पोताना स्वरूपेज प्रकाशेछे. जेम पुरुष दर्पणे करीने पोतानु मुख पोते जुवेछे, पण कांई दर्पण मुखने जोतुं नथी. दर्पण मु-

ख जोवानुं मात्र साधन छे, मुख जोया पछी द-र्पणने पण मुकीदेछे, तेमज मुमुक्षु पुरुष मननी वृत्तिथी विचार द्वाराए अज्ञानननी निवृत्तिपूर्वक स्व-प्रकाश आत्मानो अनुभव करीने, वृत्तिने पण त्याग करेछे, तेथी वृत्तिव्याप्ति फलव्याप्ति विना आत्मानुं स्वाभाविक जेवुं स्वरूप छे, तेवुंज कह्युं. वळी ते आत्मस्वरूप सदा उदित स्वयंप्रकाश छे.

शिष्य– हे दयालो! स्वयंप्रकाश कोने कहीए? ते मने स्पष्ट समजाय तेम कहो.

गुरु– जगतमां जे घट, पट आदि पदार्थो छे, ते सूर्य दीपक आदिना प्रकाशे करीने देखायछे; ते माटे ते पदार्थो परप्रकाश्य छे एम जाणवुं. अने जे वस्तुं पोते प्रकाशरूप छे, अने बीजाने प्रकाश करेछे, ने जेने प्रकाश करनारो बीजो कोई पण पदार्थ नथी तेने स्वयंप्रकाश कहीए. तेवो स्वयं-प्रकाशरूप तो एक आत्माज छे, ते विना जे कांई नाम, रूप, भूत, भौतिक प्रपंच छे, ते सर्व परप्र-

काश्य छे. जोपण सूर्य, चंद्र, तारा, वीजळी, अग्नि आदि पदार्थों पोते प्रकाशरूप छे, ने बीजा घटादि पदार्थोंने प्रकाश पण करेछे, तथापि तेओ आत्माने प्रकाश करवाने समर्थ नथी; अने आत्माना प्रकाशथीज ते सूर्य, चंद्र, तारा आदि सर्व प्रकाशो देखायछे, तेथी ते बधा जड परप्रकाश्य छे ने आत्मा स्वयंप्रकाश छे, एम जाणवुं. स्वप्नावस्थामां पण ते सूर्य, चंद्र आदि कोई पण प्रकाश नथी, अने आत्मा पोते स्वयंप्रकाश छे, तेथीज अंतःकरणनो परिणामरूप सर्व स्वप्नप्रपंच देखायछे तेनो अनुभव सर्व कोईने छे. तेमज बृहदारण्य उपनिषदमां याज्ञवल्क्य मुनिए जनक राजा प्रत्ये सूर्य, चंद्र, अग्नि आदिनुं निराकरण करीने आत्मा स्वयंज्योति, स्वयंप्रकाश छे एवो उपदेश कर्योछे. तेम भगवद्गीताना तेरमा अध्यायमां श्रीकृष्णे पण कह्युंछे.

॥ श्लोक ॥

ज्योतिषामपि तज्ज्योतिस्तमसः प-

रमुच्यते ॥ ज्ञानं ज्ञेयं ज्ञानगम्यं हृदि सर्वस्य धिष्ठितं ॥ १ ॥

॥ अर्थ ॥ जाणवा योग्य जे ते परमात्मानुं स्वरूप, ते सूर्य-चंद्रादि ज्योतिओने पण प्रकाश करनारुं स्वयंज्योतिरूप छे, ने तमरूप अज्ञानथी भिन्न छे, ने ज्ञानस्वरूप स्वयंप्रकाश छे, ने ते स्वरूप मुमुक्षुने अमानित्वादि साधनपूर्वक आत्मज्ञाने करीने जाणवामां आवेछे, ने ते स्वरूप सर्व प्राणीमात्रना हृदयनेविषे बुद्धिने तथा बुद्धिना धर्मो तथा अवस्थाने प्रकाशकरूपे रहेलुं छे ॥ १ ॥ ए रीते अनुभवथी तथा श्रुतिस्मृतिना प्रमाणथी पण आत्मा स्वयंप्रकाश छे, एम निश्चय थायछे. “ अने मन वाणी बिनरूप ” केहेतां मनआदि चार अंतःकरण अने वाणी आदि दश इंद्रियो तेथी रहित आत्मानुं स्वरूप छे एटले मन-इंद्रियोरूप आत्मा नथी, अथवा मन वाणी बिनरूप केहेतां, मनवाणीथी अगोचर, आत्मानुं स्वरूप छे. आत्मामां, मनवाणीनी प्रवृत्ति थती नथी.

शिष्य— हे महाराज! आत्मामां मनवाणीनी प्रवृत्ति थती नथी तेनुं कारण शुं?

गुरु— हे भाई, जे वस्तुमां जाति, क्रिया, गुण, नाम, रूप आदि शब्दप्रवृत्तिनां कारणोनो संबंध होयछे तेमांज वाणी प्रवृत्त थायछे. आत्मा असंग अगुण अक्रिय छे माटे एमां जाति क्रिया गुण आदिकनो संबंध नथी; तेथी तेमां वाणी तथा मन आदि प्रवृत्त थई शकतां नथी. माटे "मन वाणी बिन रूप" कह्युं ॥ २७ ॥

ए रीते बे दुहाए करीने निःष्प्रपंचस्वरूपनुं वर्णन कर्युं ने हवे महावाक्यना अर्थने निरूपण करवासारु प्रथम एक दुहाए करीने लक्ष्यस्वरूपमां तद्रूपताए स्थिति करवाना प्रकारने कहेछे.

॥ दुहो ॥

एम अभेद लक्ष्य जाणी करी, रही-

ये सुखस्वरूप ॥ निरंतर महदाकाश-
वत्, पोते स्वयंस्वरूप ॥ ॥ २८ ॥

टीका- एम (पूर्व कही आव्या ए रीते) मनवाणीने अगोचर अभेद लक्ष्य (जीव ईश्वर भेद रहित लक्ष्यार्थरूप आत्मा) तेने अनुभवथी जाणीने, "रहीये सुखस्वरूप" केहेतां अद्वैत सुखस्वरूपमां तद्रूपताए स्थिति करी रेहेवुं. अने जेम महदाकाश निरंतर भेदरहित असंग सर्वत्र व्यापक छे, तेमज पोतानुं आत्मस्वरूप जीव, ईश्वर आदि भेदरहित व्यापक छे. तथा स्वयंप्रकाश असंग छे. माटे हे शिष्य, हुं निर्विकल्प, असंग, सुखरूप ब्रह्म छुं एवो निश्चय दृढ राखवो ॥ २८ ॥

शिष्य– हे महाराज ! तमे जीव-ईश्वरने एक कहोछो, तेमां प्रसिद्ध विरोध देखवामां आवेछे. केमके, जीव सुखी, दुःखी, कर्त्ता, भोक्ता, जन्म-मरणवान्, असमर्थ, पराधीन, अभिमानवान् , तथा

अल्पज्ञ छे; अने ईश्वर अहंकाररहित, सुखदुःखरहित, समर्थ, स्वतंत्र, जगतनी उत्पत्ति स्थिति अने प्रलयनो कर्त्ता, तथा सर्वज्ञ छे; माटे ए बन्नेनी एकता केम घटे ते कहो, तथा तेना एकत्वनेविषे प्रमाण कहो.

गुरु—हेशिष्य ! ए तारी शंका, तत्पद ईश्वर अने त्वंपद जीव ए बे पदोनो वाच्यार्थ तथा लक्ष्यार्थ समजवावगरनी छे; कारण के जीवमां कर्तृत्व, भोक्तृत्व, सुख, दुःख, आदि संसारनी जे प्रतीति थायछे, ते केवळ अविद्याकल्पित अंतःकरणादि उपाधिना अध्यासथीज थायछे. पण जीवनुं वास्तविक स्वरूप शुद्ध, सच्चिदानंद छे. अने कर्तृत्व भोक्तृत्व आदिक अंतःकरणना धर्म छे. जन्ममरण देहनेज छे. लक्ष्यरूप आत्मामां ए कांई नथी. तेमज ईश्वरमां जगतनी उत्पत्ति स्थिति प्रलय करवापणुं मात्र माया उपाधि लईनेज छे. ईश्वरनुं वास्तविक स्वरूप तो शुद्ध, अद्वितीय, पूर्ण सच्चिदा-

नंदरूप लक्ष्य छे. माटे उपाधिना भेदथी विचार-विना जीवईश्वरनो वाच्यार्थथी भेद प्रतीत थायछे पण बेन्नेनो लक्ष्यार्थ विचारतां अनुभवथी अभेद सिद्ध थायछे. तेम सामवेदनां छांदोग्य उपनिषद-ना महावाक्यमां पण अभेद निरूपण कऱ्योछे. ते महावाक्यनेज अभेदनेविषे प्रमाणरूप जाणवुं. ते महावाक्यमां तत् त्वं अने असि ए त्रण पद छे तेनो अभेद अर्थ दृष्टांतपूर्वक ओगणत्रीशमा दोहामां कहुंछुं, ते श्रवण करी धारण कर.

तत्त्वं मठ-घटाकाशवत्, असि पद महदाकाश ॥ बे उपाधिभाग त्याग करी, पोते स्वयंप्रकाश ॥ २९ ॥

टीका– हे शिष्य! जेम एकज आकाशनुं, मठ उपाधिथी मठाकाश एवुं नाम केहेवायछे, अने घट उपाधिथी घटाकाश एवुं नाम केहेवायछे, तथापि ते मठ तथा घट ए बे उपाधिविना जे पूर्ण आ-

काश छे, तेनुं नाम महदाकाश केहेवायछे. तेमज एक अद्वितीय तत्त्वमां माया उपाधिथी तत्पदनो अर्थ ईश्वर एम केहेवायछे अने अविद्या उपाधिथी त्वंपदनो अर्थ जीव केहेवायछे, तथापि ए बे उपाधि मुकीने लक्ष्यमां "ते तुं छे" एम असिपदथी बन्नेनी एकता जाणवाथी एक अद्वितीय ब्रह्मस्वरूप सिद्ध थायछे. अने ईश्वरमां समर्थपणुं ने जीवमां असमर्थपणुं ए मात्र मोटी तथा नानी उपाधिथी छे, पण स्वरूपमां नथी. जेम मठमां घणां माणसो बेसी शके, तथा हजारो मण अनाज पण भराय अने घटमां तो एक पण माणस बेसी शके नहीं ने एक मण अनाज पण न माय, तेथी ते मठ तथा घटमां मोटी तथा नानी उपाधिना भेदथी मोटुं नानुं सामर्थ्य भासेछे, पण ते मध्येना आकाशमां मोटा नानापणुं अने सामर्थ्य असामर्थ्य एवो भेद नथी. घटमां तथा मठमां महदाकाश भेदरहित एकज छे, जुदो नथी, तेम तत्पद तथा त्वंपदनो

लक्ष्यार्थरूप शुद्ध सच्चिदानंद ब्रह्म एकज छे, तेमा भेद नथी. वास्ते कल्पित एवी जीव तथा ईश्वरनी वाच्यार्थरूप जे बे उपाधि (अविद्या तथा माया) तेने भागत्याग लक्षणाथी त्याग करीने, हे मुमुक्षु, तुं पोते (प्रत्यगात्मा) जीव-ईश्वरनो शुद्ध लक्ष्य स्वयंप्रकाशरूप छे तेमां निष्ठा कर.

शिष्य—हे महाराज! भागत्याग लक्षणा कोने कहीए अने लक्षणा केटला प्रकारनी छे ते कृपा करीने कहो.

गुरु—१ जहती २ अजहती अने ३ जहदजहती ए त्रण प्रकारनी लक्षणा छे. तेमां ज्यां वाक्यना पदोनो समग्र अर्थ त्याग थाय, तेनुं नाम जहती लक्षणाछे. तेनुं उदाहरण. जेमके " गंगायां घोषः प्रतिवसति" ए वाक्यनो मुख्य अर्थ ए छे जे "गंगानेविषे घोष (गायोनो गोठो) रेछे." हवे ए अर्थ जोतां गंगा नदीना प्रवाहमां गायोना गोठानुं रेहेवुं संभवतुं नथी, तेथी ए गंगापदना अर्थने मुकीने गं-

गा नदीने किनारे गायोनो गोठो छे, एम लक्षणा थायछे. ते लक्षणा महावाक्यनेविषे करवी संभवती नथी; केमके, ते जहती लक्षणाथी महावाक्यना पदनो समग्र वाच्य अर्थनो त्याग थशे तेथी महावाक्यवडे जाणवा योग्य शुद्ध चैतन्यनो पण त्याग थशे ए महान् अनर्थ थायछे. अने सिद्धांतमां तो पदना वाच्यार्थरूप एक अंशने मुकीने लक्ष्यार्थरूपी एक अंशने ग्रहण करवोछे, ते जहती लक्षणाथी बनतो नथी, माटे जहतीलक्षणा ग्रहण न करवी. तेमज बीजी अजहती लक्षणा छे. तेमां सर्व अर्थनुं ग्रहण थायछे, कांई त्याग थतो नथी. तेनुं उदाहरण. जेमके, " शोणो धावति " एटले " लाल दोडेछे " त्यां जेम केवळ लाल गुणने दोडवुं घटे नहीं, त्यारे लाल गुण जेमां छे एवो घोडोदोडे छे; तेथी लाल गुण तथा लालगुण जेमां छे एवो घोडो आदि सर्वनुं ग्रहण थायछे. ते दृष्टांते निरूपण करेली अजहती लक्षणा महावाक्यमां संभवे नहीं;

केमके, तेथी पदनो वाच्यार्थ, तथा बीजो कांई अधिक अर्थ ए बन्ने अंशनुं ग्रहण थायछे अने महावाक्यमां तो तत्त्वं पदना वाच्यार्थनो त्याग करीने केवळ लक्ष्यार्थने ग्रहण करवोछे, माटे महावाक्यमां जहदजहती लक्षणा केहेतां भागत्यागलक्षणा ग्रहण करवी. तेनुं उदाहरण, जेमके "सोयं देवदत्तः" "ते देवदत्त आ छे." हवे ए उदाहरणनो अर्थ स्पष्ट समजवामां आवे ते सारु इतिहासनी रीते कहुंछुं ते श्रवण करी धारण कर.

कोई गांमडानो रेहेनार एक शिवदत्त नामनो पुरुष काशीयात्रा करवा गयो हतो, तेने त्यां काशीना राजा साथे मित्रता थई, अने घणा दिवस त्यां रहीने पाछो पोताना गाममां आव्यो, त्यारपछी घणा वर्षे ते काशीनो राजा तीव्र वैराग्यथी समग्र राज्य, मुकीने विरक्तनो वेश धारण करी तीर्थाटन करतां करतां पूर्वे काशी जनारा शिवदत्तना निवासना गाममां दैवयोगथी आवीने कोई देवा-

लयमां बेठो हतो. त्यां प्रथम काशी जई आवेलो शिवदत्त देवालयमां दर्शनसारु गयो त्यां ते काशीथी आवेला विरक्त राजाने जोइने विचार कर्यो के, 'काशीमां में जोएलो जे राजा ते आ छे एम देखायछे.' पण पाछो मनमां संदेह थयो के 'ते राजा तो घणो समर्थ, हुकमनी सत्तावाळो छे, अने अपराधीने शिक्षा करवी अने योग्यने जागीर धन इत्यादि आपवामां स्वतंत्र छे. वळी ते पवित्र देशनो निवासी अने ते काळमां जोएलो छे, पण आ पुरुषमां तो तेमाहेलां एके लक्षण नजर आवतां नथी. आ तो भिक्षुक छे, असमर्थ, पराधीन, आ देश अने आ काळमां देखायछे, तेथी ते राजा आ पुरुष छे एम केम केहेवाय'? एवो मनमां भ्रम थयो पण वळी विचारीने पाछां राजाना शरीरनां चिन्ह तपासतां तेज राजा आ छे एम मनमां धारीने ते विरक्त पुरुष साथे वातचित करतां तथा तरत काशी जई आवेलां गामनां बीजां माणसोना कह्याथी

मालम पडयुं के, जे काशीना राजाने में दीठो हतो, तेज आ पुरुष छे एम निश्चय थयो. हवे एनुं तात्पर्य ए छे के, ते काशी देश, ते राज्यनी समृद्धि, ते सामर्थ्य, ते काळ विगेरे उपाधिसंयुक्त राजानी आ देश तथा असमृद्धि, असमर्थता अने आ काळसंयुक्त पुरुष साथे " ते राजा आ छे " एम एकता करीए तो बनी शके एम नथी. माटे ते काशी देश तथा राज्यसमृद्ध्यादिने तथा आ देश आ काल अने असमर्थतादिकने मुकीने ते काशीमां जोएलो राजा आ पुरुष छे, एम केवळ तेना पिंड (शरीर) मात्रनी एकता करीए तो तेमां कांई विरोध आवतो नथी. तेमज महावाक्यमां " तत्, त्वं, असि " (ते तुं छे) ए ठेकाणे तत्पद ईश्वर तेनुं सामर्थ्य, सर्वज्ञपणुं, परोक्षपणुं, जगत्कर्त्तापणुं, इत्यादि वाच्यार्थ उपाधिनो त्याग करीने तथा त्वंपदवाच्य जे जीव तेनुं असमर्थपणुं, अल्पज्ञता, परिच्छिन्नता, इत्यादि वाच्यार्थरूप उपाधिनो त्याग करी त-

त्पदनो लक्ष्य, अद्वितीय, पूर्णानंद, सर्वात्मा, अने त्वंपदनो लक्ष्य कूटस्थ, साक्षी, असंग, सच्चिदानंद; ए बन्नेनी एकता " असि " पदे करीने करीए तो कांई बाध आवतो नथी. पण वाच्यार्थ उपाधिने लइने एकता करीए तोज बाध आवेछे. वास्ते ते वाच्यार्थने मुकी दईने लक्ष्यार्थमां ब्रह्म-आत्मानो अभेद समजवो अने महावाक्य पण ते लक्ष्यार्थ-मांज एकता निरूपण करेछे.

॥ **दृष्टांत बीजुं** ॥ जेम व्रीहिने (डांगरने) खां-डणीमां खांडीने तेमांथी तेना तुषने (फोतरांने) जुदा करीने तेनो त्याग करे, अने तेमध्येना शुद्ध जे तंदुल (चोखा) छे, तेने ग्रहण करे तो तेथीज तृप्ति थायछे; पण ते तुष तथा चोखाने जुदा क-र्याविना समग्र डांगरनोज त्याग करेतो तेथी क्षुधा निवृत्त न थाय अने फोतरांने चोखाथी जुदा क-र्याविना व्रीहिने खावा इच्छे तो ते गळे उतरे नही तेथी तेम करवुं बनतुं नथी; तेसारु तुष तथा

चोखाने जुदा करीने तुषनो त्याग करी चोखामात्रने ग्रहण करवाथीज तृप्ति थायछे. तेम जीव-ईश्वरमांथी भागत्यागलक्षणाए करीने उपाधिरूप वाच्यार्थनो त्याग करीने निरुपाधिक एक लक्ष्यार्थ ग्रहण करवो तेथीज मोक्षसुख प्राप्त थायछे ॥ २९ ॥

शिष्य— हे महाराज ! तत्पद ईश्वरमां तथा त्वंपद जीवमां वाच्यरूप उपाधि शुं छे ? तथा लक्ष्यरूप केवुं छे ? ते किंचित् विस्तारथी कहो.

गुरु— **तत्पद उपाधि माया कही, त्वं पद अविद्या जान ॥ बे उपाधि दृश्य त्याग करी, पोतें शुद्ध भगवान ॥ ३० ॥**

॥ **टीका** ॥ तत्पद ईश्वर तेनी वाच्य उपाधिमाया कहीछे, एटले मायारूप विराट्, हिरण्यगर्भ अने अव्याकृत,ए त्रण ईश्वरना देह; अने वैश्वानर, सूत्रात्मा, अने ईश्वर, ए त्रण तत्पद वाच्यार्थमां अभिमानी; अने उत्पत्ति, स्थिति ने प्रलय ए त्रण

अवस्था; ए सर्व माया उपाधि तत्पदनो वाच्य अर्थ केहेवायछे. त्वंपद जीवनी अविद्या उपाधि जाणवी. ते अविद्या स्थूल, सूक्ष्म, ने कारण ए त्रण देहरूप परिणाम थईछे; ने ते त्रण देहना विश्व, तैजस, ने प्राज्ञ ए त्रण अभिमानी छे; अने जाग्रत्, स्वप्न ने सुषुप्ति ए त्रण त्वंपदवाच्य जीवनी अवस्था छे. ए सर्व अविद्याकल्पित त्वंपद जीवनो वाच्यार्थ जाणवो. ए रीते ते माया तथा अविद्या ए बे वाच्यार्थरूप उपाधि दृश्य छे तेनो त्याग करीने तुं पोते आत्मा तत्पद अने त्वंपद ए बे पदोमां एक लक्ष्यार्थरूप शुद्ध भगवान छे केहेतां उपाधिरहित सच्चिदानंद ब्रह्मरूप छे. भगवद्गीताना तेरमा अध्यायमा "क्षेत्रज्ञं चापि मां विद्धि" ए श्लोकमां 'हे अर्जुन, सर्व क्षेत्रोने (सर्व शरीरोने) विषे देह, प्राण, इंद्रियो, मन, बुद्धि विगेरेने जाणनारो जे क्षेत्रज्ञ (शुद्ध जीव) तेने मारारूप जाण.' ए रीते अर्जुन प्रत्ये भगवाने पोता साथे क्षेत्रज्ञनुं एकपणुं निरूपण कर्युंछे. ते-

जरीते श्रीमद्भागवतमा चतुर्थस्कंधना २८ मा अध्यायमां पुरंजनोपाख्यानमां जीवने ईश्वरसाथे पोतानुं एकत्वज्ञान दृढ थवासारु ईश्वरे जीवने पोतासाथे एकतानो उपदेश कर्योछे.

॥ श्लोक ॥

अहं भवान्न चान्यस्त्वं त्वमेवाहं विचक्ष्व भो ॥ न नौ पश्यंति कवयश्छिद्रं जातु मनागपि ॥ १ ॥

॥ अर्थ ॥ हे जीव, हुं छुं ते तुं छे; माराथी तुं जुदो नथी; तुं छे तेज हुं छुं; एम मारूं तथा तारूं एकपणुं विचारीजो. ने, जे ज्ञानवान पुरुषो छे, ते आपणा बेमां कोई समये किंचित् मात्र पण भेद देखता नथी. एटले जीवईश्वरने एकरूप जाणे छे॥ १॥

इत्यादि श्रुतिस्मृति पुराण विगेरेमा प्रत्यगात्मानो परमात्मासाथे अभेद निरूपण कर्यो छे. तेसारु हे शिष्य, तारा आत्माने तुं ब्रह्मरूप जाण ॥ ३०॥

शिष्य– हे गुरु! ब्रह्म तो जन्म, मरण, क्षुधा, पिपासा, शोक अने मोह, ए छ ऊर्मियोथी रहित छे एवुं में शास्त्रमां सांभळ्युं छे, अने मारामां तो ए उपर कहेली छ ऊर्मियो देखायछे, त्यारे हुं ब्रह्मरूप केम थाऊं? ते कहो.

गुरु– ए छ ऊर्मिथी रहित ब्रह्म छे एम जे तें शास्त्रमां सांभळ्युं छे ते सत्य छे, अने ते ब्रह्मरूप तारो प्रत्यगात्मा छे, ते प्रत्यगात्माने देहथी, प्राणथी तथा मनथी जुदो न जाणीने देहादिकना धर्म आत्मामां आरोपण करीने मने जन्ममरणादिक छे एम तें मानेलुं छे पण ते तारा आत्मामां नथी, ते हुं तने विवेचन करीने कहुंछुं ते सांभळ.

॥ दुहो ॥

जन्म मरण देहने कही, क्षुधा पिपासा प्राण ॥ शोक मोह मनना धर्म, पोते ब्रह्म प्रमाण ॥ ३१ ॥

॥ टीका ॥ हे भाई, जन्म अने मरण ए बे ऊर्मि स्थूल देहमां कहीछे, एटले स्थूल देह जन्मेछे अने मरेछे, तेनो द्रष्टा आत्मा तुं जनमतो मरतो नथी. अने क्षुधा पिपासा केहेतां भूख लागवी ने तृषा लागवी ए बे ऊर्मि प्राणनी छे. केमके, क्षुधापिपासाथी प्राण घणा व्याकुल थायछे, अने अन्न-जळविना प्राण रेहेता पण नथी माटे ए बे ऊर्मि प्राणनी छे, अने ते प्राणनो तुं द्रष्टा छे तेथी ते क्षुधा-पिपासा तारामां नथी. शोक अने मोह ए बे ऊर्मि मननी छे. केमके जाग्रदवस्थामां तथा स्वप्नावस्थामां मन छे तो ते मनमां शोक ने मोह ए बे ऊर्मि पेदा थायछे ने सुषुप्ति अवस्थामां मननो लय छे तो तेमां शोक तथा मोह ए बे ऊर्मि नथी देखाती; कारण के, ते मनमांज थायछे, तेथी मन अने तेना धर्म शोक मोह तेनो द्रष्टा तुं छे. वास्ते ते ऊर्मि तारामां नथी. तुं शोकमोहरहित छे. ए रीते छ ऊर्मि रहित " पोते

ब्रह्म प्रमाण” केहेता तुं पोते आत्मा छ ऊर्मिरहित ब्रह्मरूप छे. अने छ ऊर्मिरहित आत्मा ब्रह्मरूप छे एवो उपदेश श्रुतिप्रमाणथी पण सिद्ध छे. यजुर्वेदना बृहदारण्य उपनिषदमां याज्ञवल्क्य मुनिप्रत्ये कहोल ब्राह्मणे प्रश्न कर्‍युंछे, जे “ हे याज्ञवल्क्य! साक्षात् अपरोक्षब्रह्मरूप जे सर्वांतर आत्मा छे ते तमे मने बतावो?” त्यारे ते याज्ञवल्क्य मुनिए उत्तर दीधो के, “ आ अपरोक्ष (अंतःकरणनी वृत्तिओनो प्रकाशक) तारो आत्मा ते सर्वांतर छे.” त्यारे फरीथी कहोले पुछ्युं के, “ हे याज्ञवल्क्य! कयो सर्वांतर आत्मा? ” त्यारे याज्ञवल्क्य मुनिए उत्तर दीधो जे, “ क्षुधा, तृषा, शोक, मोह, जरा, अने मृत्यु ए छ ऊर्मिथी रहित सर्वांतर आंत्मा ते तुं छे. ” वास्ते हे शिष्य, तुं आत्मा ब्रह्मरूप छे, शुद्ध छे, ने कर्मनां फलरूप जे सुखदुःख तेनो तुं भोक्ता नथी, तेथी तुं जीवन्मुक्त (जीवतांज मुक्त)छे ३१

शिष्य— हे महाराज! कर्म केटला प्रकारनां

छे? अने ते कर्मनो भोक्ता कोण छे? अने ते कर्मनी निःशेष निवृत्ति केम थाय? अने जीवन्मुक्त कोने कहीये? ते कहो.

गुरु— कर्म त्रण प्रकारनां छे. (१) संचित, (२) क्रीयमाण अने (३) प्रारब्ध. तेमा, प्रथम अनेक जन्मोमां करेलां ज पुण्यपापादिक कर्मो भोगव्याविना संस्काररूप अज्ञानसहित सूक्ष्म शरीरमां रह्यांछे तेने संचित कर्म कहिये अने आ वर्त्तमान देह करीने जे कांई नित्यनैमित्तिक विगेरे कर्म थायछे, तेने क्रियामाण कहीए अने पूर्वे अनेक जन्मोमां करेलां जे संचित कर्मोछे तेओमांथी फल देवाने प्रवृत्त थयेलां जे कर्मोमांथी आ वर्तमान देह थयोछे ने आज देहमां जे कर्मथी सुखदुःख आदिनो भोग थायछे, तेने प्रारब्ध कर्म कहीए. ए रीते त्रण प्रकारनां कर्मो छे, तेमां संचित कर्मनो आत्माना अपरोक्ष ज्ञानाग्निए करीने नाश थायछे अने कमळना पत्रने जेम जळनो लेप थतो नथी

तेम अपरोक्ष ज्ञानवानने क्रियमाण कर्मनो लेप थतो नथी, केमके कायिक, वाचिक, अने मानसिक जे कर्म थायछे तेमां हुं कर्त्ता एवुं अभिमान ज्ञानवानने नथी, तेथी ते क्रियमाण कर्मनो पण ज्ञानाग्निथी नाश थायछे अने श्रुतिमां पण कह्युं छे जे"जेम ईषिकाना (मुंजना वचमां रहेलां तृणना) तूलने (रूने) अग्निमां नांखे तो तुरत बली जायछे तेम आ ज्ञानवान् पुरुषनां संचित क्रियमाण पुण्यपाप मिश्ररूप सर्व कर्म बलि जायछे." " आ ज्ञानवान् पुरुषनां सर्व कर्मो क्षीण थायछे. " तेमज गीतामां पण श्रीकृष्ण परमात्माए कह्युंछे.

॥ श्लोक ॥

यथैधांसि समिद्धोऽग्निर्भस्मसात्कुरुतेऽर्जुन ॥ ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि भस्मसात्कुरुते तथा ॥ १ ॥

॥ **अर्थ** ॥ हे अर्जुन, जेम सूक्ष्म काष्ठादिकथी प्रज्वलित थएलो जे अग्नि ते सर्व काष्ठोने बालीने

भस्मरूप करेछे,तेम श्रवणमनननना अभ्यासथी उत्पन्न थएलो जे ज्ञानाग्नि ते संचित तथा क्रियमाण पुण्य पाप मिश्ररूप सर्व कर्मोने बाळी भस्म करेछे १

ए रीते परमात्माना ज्ञाने करीने संचित तथा क्रियमाण ए बन्ने कर्मनी निवृत्ति थायछे. हवे बाकी रह्युं जे त्रीजुं प्रारब्ध कर्म, ते देहने माथे छे एटले प्रारब्धे करीने देह ज्यांसुधी जीवेछ त्यांसुधी प्रारब्ध कर्मना फलरूप जे सुखदुःख तेने स्थूल देहद्वारा सूक्ष्म देहरूप जे अंतःकरण छे ते भोगवेछे ने ते देहनो द्रष्टा हुं अभोक्ता, परब्रह्मरूप छुं एवा अनुभवे करीने ज्ञानी पुरुष जीवन्मुक्त थायछे. ते सर्व प्रकार नीचेनी चोपाईथी निरूपण कर्योछे, तेथी समजवो.

॥ चोपाई ॥

देहने माथे प्रारब्ध कर्म, हुं पोते अभोक्ता परब्रह्म ॥ एम जे जाणे अनुभवयुक्त, तेने कहिए जीवन्मुक्त ॥ ३२ ॥

॥ टीका ॥ संचित, क्रियमाण, अने प्रारब्ध ए त्रण प्रकारनां कर्म छे तेमां संचित तथा क्रियमाण ए बे प्रकारनां कर्मनो ज्ञानथी नाश थायछे, अने बाकी रह्युं जे सुखदुःखभोगरूप प्रारब्ध कर्म ते देहने माथे छे, केहेतां देहथी भोगवायछे. तेमां स्थूल देह छे ते भोगायतन छे, इंद्रियो छे ते भोग भोगववानुं साधन छे ने चिदाभाससंयुक्त जे अंतःकरण छे ते सुखदुःख भोगरूप जे प्रारब्धकर्म तेनुं भोक्ता छे ते प्रारब्ध कर्म भोगव्याविना निवृत्त थतुं नथी. अने " प्रारब्धकर्मनो भोगथीज नाश थायछे " एवुं शास्त्रनुं पण वाक्य छे. ज्ञानी अथवा अज्ञानीनो जे देह उत्पन्न थयो छे; ते अवश्य भोग देवावाळां जे प्रारब्धकर्म छे तेथीज थयो छे, माटे तेना फलरूप भोग अवश्य भोगवेथीज निवृत्त थायछे. जो के ज्ञानी देहनी तथा तेना भोगनी अपेक्षा करतो नथी तो पण ज्यांसुधी प्रारब्धना भोगनो वेग छे त्यांसुधी देहसहित सुखदुःखादिक

भोग अवश्य थवानो छे ते नहीं टळे. केमके ते प्रारब्ध कर्म फल देवाने प्रवृत्त थई चूक्युं छे, तेथी फळ आप्याविना निवृत्त थतुं नथी.

॥ **दृष्टांत** ॥ जेम कोई एक पुरुषे पोतानी चालाकी जोवाने कोई वृक्षना धारेलां पांदडामां छिद्र पाडवासारु धनुष्यने खेंचीने जोरथी एक बाण मार्युं तेथी पोतानुं धारेलुं पांदडुं वींधायुं पण ते पत्रमां छिद्र पड्यापछी ते पुरुषना मनमां एम थयुं जे ए बाण हवे लांबुं आगळ न जाय तो ठीक, तथापि तेम थतुं नथी, कारण के बाणनो ज्यांसुधी वेग छे त्यांसुधी ते अवश्य जावानुं छे. वेग थई रह्या पछीज पडवानुं ते विना पडवानुं नथी. वळी तेज पुरुष पोता पासे भाथामां तथा हाथमां जे बीजां बाण छे, तेने कोईना उपदेशथी प्रतिकूळ जाणीने फेकी देवाने अथवा अग्निमां बाळिनाखवाने स्वतंत्र छे, तथापि हातथी छुटेला बाणने रोकवाने समर्थ नथी, तेजप्रमाणे ज्ञानी पोतानां

संचित तथा क्रियमाण कर्मोने ज्ञानाग्निथी नाश करवाने समर्थ छे, पण भोग आपवाने प्रवृत्त थयेलां जे प्रारब्ध कर्म तेने रोकवाने हातथी छुटेला बाणनी पेठे शक्तिमान् नथी.

शिष्य—ज्यारे ज्ञानथी संचित क्रियमाण पुण्यपापादिक सर्वकर्मोनी निवृत्ति थायछे, त्यारे प्रारब्ध कर्मनी निवृत्ति केम थती नथी? ए संदेह उत्पन्न थायछे तेनुं समाधान कृपा करीने कहो.

गुरु—ज्ञान छे ते अज्ञाननुं तथा संचित क्रियमाण कर्मोनुं विरोधी छे पण प्रारब्ध कर्मनुं विरोधी नथी. अने प्रारब्ध कर्मनुं विरोधी जो ज्ञान होय तो जे वखते ज्ञान उदय थाय तेज वखते प्रारब्धकर्मना नाशे करीने प्रारब्धथी रहेला ज्ञानीना देहनो पण नाश थवो जोइए, पण तेतो कांई थतो नथी, तेथी प्रारब्धकर्मनुं ज्ञान विरोधि नथी, एम प्रसिद्ध देखायछे. अने युक्तिविचारथी पण एमज निश्चय थायछे, ते युक्ति कहुंछुं तेने एकाग्रचित्त-

थी श्रवण करीने विचारपूर्वक संदेहने निवृत्त कऱ्य. हे शिष्य! ज्ञानना उपदेशकर्त्ता जे गुरु छे ते ज्ञानी छे अथवा अज्ञानी छे? जो कहिये अज्ञानी छे तो ते गुरुने ज्यारे पोताने ज्ञान नथी, त्यारे बीजा जिज्ञासुने ज्ञाननो उपदेश केम करी शके; अर्थात् नहीं करी शके. अने जो कहिये के ज्ञानी गुरु छे ते ज्ञाननो उपदेश करेछे तो ते ज्ञानी गुरुने जे ज्ञाननो उपदेश करवो ते तो देहविना संभवतो नथी, ने देहनी स्थिति प्रारब्धकर्मविना संभवती नथी तेथी जो ज्ञानी गुरुनो देह प्रारब्धकर्मसहित रह्योछे तोज ज्ञाननो उपदेश करेछे, तेथी एम सिद्ध थायछे के ज्ञान प्रारब्धकर्मनुं विरोधी नथी, अने जो ज्ञान प्रारब्धकर्मनुं विरोधी छे एम कहिये तो जे काळे गुरुने ज्ञान थयुं तेज काळे गुरुना प्रारब्ध कर्मनो नाश थवाथी गुरुना देहनो पण नाश थवो जोइए, अने ज्यारे गुरुना देहनो नाश थाय, त्यारे ज्ञानना उपदेश करवावाळा गुरुना अभावे

करीने ज्ञाननो संप्रदाय उच्छिन्न थशे, अने कोई पण उपदेशकर्त्ता ज्ञानी छे एम, केहेवुंज नही संभवे, ए मोहोटो विरोध आवशे. वास्ते ज्ञान प्रारब्धकर्मने नाश करतुं नथी एमज मानवुं योग्य छे. अने याज्ञवल्क्य तथा उद्दालक, वसिष्ठ, पराशर, वीतहव्य, वेदव्यास, शुकदेव आदि अद्वैतज्ञाननिष्ठ ज्ञानी पुरुषो ज्ञानना संप्रदायने प्रवृत्त करनारा घणा थया छे, ए वार्ता, श्रुतिशास्त्रमां प्रसिद्ध छे. तेमज जनक, भगीरथ, शिखरध्वजादि महान् राजाओ पण अद्वैत ज्ञाननिष्ठाए करीने जीवन्मुक्त थया छे, ते पण महाभारत योगवासिष्ठ आदि ग्रंथोमां प्रसिद्ध छे, ते जो ज्ञाने करीने प्रारब्धकर्मनो नाश थतो होत तो ते याज्ञवल्क्यादिक ऋषिओने तथा जनकादि राजाओने जीवन्मुक्त केहेवा न संभवत, केमके जे पुरुष प्रारब्धकर्मे करीने जीवेछे, अने आत्माने, नित्य, शुद्ध बुद्ध, मुक्त, एक, अद्वैत, अकर्ता, अभोक्ता, सच्चिदानंदरूप

जाणीने मुक्त छे तेने जीवन्मुक्त कहिये. तेथी स्पष्ट जणायछे के, ज्ञान, प्रारब्धकर्मने निवृत्त करतुं नथी. अने श्रीरामचंद्र युधिष्ठिरादि समर्थोने पण ज्ञान छतां प्रारब्ध कर्मनुं फल अवश्य भोगववुं पड्युं छे ते वाल्मीकीय रामायण तथा महाभारत आदि इतिहासोथी प्रसिद्ध छे.

॥ श्लोक ॥

अवश्यं भाविभावानां प्रतीकारो भवेद्यदि ॥ तदा दुःखैर्न लिप्येरन् नलरामयुधिष्ठिराः ॥ १ ॥

॥ अर्थ ॥ अवश्य थवाना जे प्रारब्धकर्मना फलभोग तेने मटाडवाने कोई पण जो उपाय होत तो नल राजा, तथा युधिष्ठिर राजा तथा रामचंद्र एओ सर्व, राज्यथी रहित थईने वनवास आदि दुःख भोगवत नहीं ॥ १ ॥ माटे ज्ञानी अथवा अज्ञानी गमे ते होय, तोपण तेने देहनुं

प्रारब्धकर्म, भोगव्यावगर निवृत्त थतुं नथी, अने ज्ञानीनां बाकी संचित आदिक कर्मो छे ते ज्ञान थयेथीज निवृत्त थायछे, ते उपर श्रुतिना अर्थरूप प्रमाणिक पुरुषनुं वाक्य केहेछे.

॥ श्लोक ॥

प्रारब्धं भोगतो नश्येत् शेषं ज्ञानेन दह्यते ॥ शरीरं त्वितरत् कर्म तद्द्वेषि-प्रियवादिनोः ॥

॥ अर्थ ॥ प्रारब्धकर्म भोगववाथीज निवृत्त थायछे, अने बाकी जे संचितकर्म छे ते, ज्ञानथी नाश थायछे, अने ज्ञानीनां बीजां जे शरीरसंबंधी शुभाशुभ क्रियमाण कर्म थायछे, ते ज्ञानीसाथे द्वेष करवावाळा तथा स्नेह करवावाळाओने जायछे. एटले जे ज्ञानवान् ब्रह्मनिष्ठनी भक्तिथी स्तुति तथा पूजन सेवन करेछे, ते तेनां पुण्यकर्मने ग्रहण करेछे, अने जे तेनी निंदा तथा द्वेष

करेछे, ते तेनां अशुभ कर्मोनो ग्रहण करेछे. एवुं श्रुतिमां पण कह्युंछे ॥ १ ॥ माटे प्रारब्धकर्मनो फलरूप सुखदुःखादिक भोग देह भोगवेछे, तेनो प्रकाशक हुं अभोक्ता परब्रह्म छुं. ए रीते जे पुरुष अनुभवथी निश्चय करीने जाणेछे तेने जीवन्मुक्त कहीए, एटले ते देह छतांज मुक्त छे, माटे हुं देह छु ए बुद्धि मुकीने हुं आत्मा ब्रह्मरूप छुं, एवो निश्चय करवो ॥ ३२ ॥

हवे देह हुं छुं, एवुं जे मानवुं ते दोषरूप छे, अने आत्मानो जे बोध छे, ते महापुण्यरूप छे ए प्रकारनुं वर्णन करेछे.

॥ चौपाई ॥

देहने हुं माने जे कोई, महादोषी कहीए सोई ॥ आत्मबुद्धि जेने भाई, महापुण्य जाणीए ताई ॥ ३३ ॥

॥ टीका ॥ जे कोई मनुष्य, आ देह छे तेज

हुं छुं,एवुं मानेछे तेने महादोषी (महापापी) कहीए. स्मृतिमां पण कह्युंछे जे, "नानृतात्पातकं परं" (असत्य भाषणथी बीजुं कांई मोटुं पाप नथी) एटले असत्य बोलवुं ए मोटुं पाप छे, ए न्याये करीने देहनेज आत्मा छे एमजे कहेछे ते असत्य बोलेछे; केमके देह छे तेपंचभूतनुं कार्य छे अने आत्मा छे ते पंचभूतनुं कारण छे. देह दृश्य, विकारी, अनित्य, जड, परिच्छिन्न, सावयव, छे अने आत्मा द्रष्टा, अविकारी, नित्य, ज्ञानस्वरूप, परिपूर्ण, निरवयव, छे. देह, अशुचि, दुर्गंध, मल,मांस,मूत्र, रुधिरादिके करीने भरेलो छे अने आत्मा सर्वदा शुद्ध, निर्मल, आनंदघन छे. ए रीते देह तथा आत्मानां लक्षण परस्पर जुदां होवाथी आत्मा देहथी भिन्न छे एम अनुभवथी जणायछे, तथापि देहथी आत्माने जुदो न जाणीने देह छे तेज हुं छुं एम असत्य बोलेछे तेथी तेने महादोषी कहीए. अथवा जेम वात, पित्त, अने कफ ए त्रण एकठा थायछे, तेनुं नाम

महादोष (त्रिदोष) अथवा सन्निपात केहेवायछे, ते जेने थयो, तो ते पुरुष मृत्युने वश थायछे. तेम देहनुं अभिमान करवावाळाने पण महादोषी कहीए एटले तेने सन्निपात थयोछे एम जाणवुं. अने भागवतमां पण श्रीकृष्ण भगवाने उद्धवजीने कह्युं छे के, "हे उद्धव, अहंता ने ममतारूप जे बुद्धि छे तेने सन्निपात जाणवो." एटले सत्वगुण, रजोगुण अने तमोगुण ए त्रण गुणोमां तथा तेनां कार्योमां जे अहंता, ममता छे, तेने सन्निपात समजवो. अने ते सन्निपात जेने छे, ते पण जन्ममरणने वश थायछे. तेनुं जन्ममृत्युरूपी दुःख निवृत्त थतुं नथी. अने जे पुरुषने ब्रह्मनिष्ठ सद्गुरुना अनुग्रहथी हुं सच्चिदानंद आत्मा छुं, एवी बुद्धि थईछे तेनां मोटां पुण्य जाणवां. ब्रह्मविचार अतिपुण्यनो हेतु छे एम सिद्धांतमुक्तावलीमां आप्त पुरुषनुं वाक्य छे.

॥ श्लोक ॥

स्नातं तेन समस्ततीर्थसलिले दत्ता-

पि सर्वावनिर्यज्ञानां च कृतं सहस्त्रमखिला देवाश्च संपूजिताः । संसाराच्च समुद्धृताः स्वपितरस्त्रैलोक्यपूज्योप्यसौ यस्य ब्रह्मविचारणे क्षणमपि स्थैर्यं मनः प्राप्नुयात् ॥ १ ॥

॥ अर्थ ॥ ब्रह्मविचारनेविषे जे पुरुषनुं मन क्षणमात्र पण स्थिरताने प्राप्त थायछे तो ते पुरुषे गंगादि सर्व तीर्थना जलनेविषे स्नान कर्‍युं एम जाणवुं, अने समग्र पृथ्वीनुं दान कर्‍युं तथा हजारो यज्ञ कर्‍या अने जेटला देवताओ छे ते सर्वनी पूजा करी तथा पोताना सर्व पितृनो संसारथी उद्धार कर्‍यो एटले सारी गतीने प्राप्त कर्‍या। अने ए पोते पण त्रिलोकीमां पूज्य थायछे ॥ १ ॥

क्षणमात्र ब्रह्मविचारथी ज्यारे एवुं पुण्य थायछे त्यारे देहाध्यास मुकीने सर्वदा हुं ब्रह्मरूप आत्मा छुं एम जेनी बुद्धि ब्रह्माकार थईछे तेनां मोटां

पुण्य छे एम जाणवुं तेमा आश्चर्य शुं ? ॥ ३३ ॥
उपर कहेला अर्थविषे पुराणनुं प्रमाण केहेछे.

॥ श्लोक ॥

देहाऽत्मबुद्धिजं पापं न तद्गोवधकोटिभिः ॥ आत्माऽहंबुद्धिजं पुण्णं न भूतं न भविष्यति ॥ १ ॥

॥ अर्थ ॥ देहात्मबुद्धिजं पापं एटले हुं देह छुं एम मानवाथी थयुं जे पाप ते करोडो गायो मार्याथी जे पाप थायछे तेनाथी पण वधारेछे, (वळी श्रुतिमां पण एम कह्युं छे, जे "देहाभिमानीने सर्वे दोष उत्पन्न थायछे, अने ते पापी थायछे तथा आत्महत्यारो थायछे"). अने सच्चिदानंद आत्मा हुं छुं, एवी बुद्धिथी थयुं जे पुण्य तेवुं पुण्य कोई दिवस थयुं पण नथी अने थाशे पण नहीं ॥ १ ॥

ए रीते आत्मबुद्धि महापुण्यरूप छे, एवुं निरूपण करीने, हवे शुद्ध ज्ञानरूप एक देव सर्व मनु-

ष्योमां मनना साक्षीरूपे रहेलो छे, एम जाणीने बंधननुं कारणरूप जे भेदबुद्धि तेनो त्याग करवो, तेसारु भेदबुद्धिज बंधननुं कारण छे एम निरूपण करेछे.

॥ चोपाई ॥

जेने तुं कहेछे देव, ते तुं चैतन्य स्वयमेव ॥ बीजो देव माने जे कोई, एज बंधन तेने होई ॥ ३४ ॥

॥ टीका ॥ हे शिष्य, जेने तुं देव चैतन्य स्वयंप्रकाश एम कहेछे, ते देव तुं चैतन्यरूप स्वयमेव (पोतेज) छे, अने ते चैतन्यरूप स्वयंप्रकाश देव सर्व प्राणीमात्रमा एकज आत्मरूप छे. माटें चैतन्यरूप देव आत्मा हुं छुं, एम जाणवुं. अने अज्ञाने करीने चैतन्यरूप आत्मदेवने भुलीने हुं देह छुं, एम मानीने ते चैतन्य देव माराथी बीजो भिन्न छे, एम जे कोई मानेछे ते भेद माननार अज्ञानीने

आ भेद मानवो एज बंधनो हेतु थायछे. श्रुतिमा पण कह्युं छे के, " जे पुरुष हुं अन्य छुं,अने देवता माराथी भिन्न छे, एम जाणीने अन्य देवतानी उपासना करेछे, ते पुरुष, अद्वितीय ब्रह्मतत्त्वने जाणतो नथी, माटे ते पुरुष, देवोनो पशुतुल्य छे." जेम पशु गाडीए जोडवा, तथा खेतर खेडवा, भार ताणवा इत्यादि काममां आवेछे, तेम मनुष्यरूपी पशु, यज्ञादिके करीने देवताओने भाग आपेछे ते द्वाराए करीने देवताओने ते पुरुष काममां आवेछे, तेथी तेने देवोनो पशु कह्यो. अने बीजी श्रुतिमां पण कह्युंछे के, " जे पुरुष अद्वैत ब्रह्मनेविषे भेदबुद्धि करेछे, ते पुरुष वारंवार मृत्युने प्राप्त थायछे" वास्ते भेदबुद्धि मुकीने देव एक छे, ने सर्वना मननो साक्षी छे, एम गुरुशास्त्रना उपदेशथी जाणीने अभेदबुद्धि करवी ॥ ३४ ॥

स्मृतिमां पण गुरुशिष्यना संवादे करीने सर्वना मननो साक्षी देव एकज छे एम कह्युं छे.

॥ श्लोक ॥

को देवो यो मनःसाक्षी मनो मे दृश्यते मया ॥ तर्हि देवस्त्वमेवाऽसि एको देव इति श्रुतेः ॥ १ ॥

॥ टीका ॥ कोई उत्तम अधिकारी मुमुक्षुए वेदवाक्यथी एम श्रवण कर्‍युं के, "देवने जाणीने सर्व पाश (बंधन) नी निवृत्ति थायछे." ते सांभळी मनमां विचार थयो के ते देवने हुं केम जाणुं, मने ते देवनो कोण अनुभव करावे ? एवो विचार करीने कोई ब्रह्मनिष्ठ गुरुने शरण जईने प्रश्न पुछ्युं के "को देवः" केहेतां देव कोण छे? त्यारे गुरुए उत्तर दीधो के– "यो मनःसाक्षी" केहेतां जे मनो साक्षी (मनने जाणनारा) तेज देव.

एम गुरुना केहेवाउपरथी शिष्ये विचार कर्‍यो जे मारा मनने कोण जाणतु हशे वारु ? इंद्रादिक देवता जाणता हशे अथवा कोई बीजो जाणनार

हशे? एवो मनमा विचार करतां काई निश्चय थयो नहीं तेथी कोई बुद्धिमान् पुरुष पासे जईने पुछ्युं के, " हे ज्ञानवान् कृपालु, मारा मनने कोण जाणतुं हशे ? " त्यारे ते पुरुषे कह्युं के तारा मनने तुं जाणे. बीजो कोण जाणे ? एम सांभळीने तेना मनमां एवुं थयुं के, आ कांई यथार्थ उत्तर देतो नथी तेसारु बीजा पुरुषने पूछुं. एवो विचार करीने बीजा पुरुषपासे जईने प्रश्न कर्युं के, हे दयालु ! मारा मननो साक्षी (जाणनार) कोण हशे? त्यारे ते पुरुष पण तेज रीते केहेवा लाग्यो जे तारा मनने तुं जाणे. एम बे चार जणानुं एकज रीते सांभळीने, तेओना वाक्यमां विश्वास राखीने एकांतमां बेशीने विचार करवा लाग्यो के, हुं मननो साक्षी (जाणवावाळो) छुं के नहीं, ते विचार करतां एवुं जाण्युं के मननो धर्म संकल्प-विकल्प करवो तथा सुखदुःख भोगववुं ए छे, अने बाहेर पदार्थोमां गमनागमन (जवुं आववुं) छे. तेवा

मनना धर्मोने जाणनारो साक्षी हुं छुं. केमके जेम कोई एक पुरुष बीजा कोई पुरुष पासे वात करतो होय, ते वखत जो सांभळनार पुरुषनुं मन,बीजा बाहेरना विचारमां लाग्युं होय तो ते वात सांभळी शकतो नथी. अने ज्यारे वात करनारने पण वात सांभळनारनुं मन स्थिर नथी एम भासेछे, त्यारे वात करनारो पुछेछे के, हे भाई, में कह्युं ते तें सांभळ्युं ? त्यारे ते सांभळनार पुरुष केहेछे के ना, मारुं मन हमणां सुधी बाहेर गयुं हतुं तेथी सांभळ्युं नहीं. ने हवे मन ठेकाणे छे, तेथी ज केहेशो, ते सांभळीश.

ए उपरथी प्रसिद्ध मालम पडेछे के, पेहेलां मन बाहेर गयुं हतुं, ने हमणां मन स्थिर छे, एवुं जेणे जाण्युं तेज मननो साक्षी छे, तेथी मननी चंचलताने तथा स्थिरताने अने जाग्रत्-स्वप्नमां जे कांई संकल्पविकल्पपूर्वक मनमां विषयो स्फुरेछे, तेने तथा सुषुप्ति अवस्थामां सर्व मननी वृत्तिओनो अत-

भाव थायछे, तेने जाणवावाळो (प्रकाशक)हुं छुं, माटे मननो साक्षी हुं छुं एम अनुभवथी जाणवामां आवेछे, एवो विचार मनमां नक्की करीने शिष्ये गुरुनी पासे जईने कह्युं के, " मनो मे दृश्यते मया" केहेतां "मारुं मन मनेज देखायछे" एटले मननो साक्षी हुं छुं एवुं शिष्यनुं केहेवुं सांभळीने गुरुए कह्युं के, "तर्हि देवस्त्वमेवाऽसि" (त्यारे देव तूंज छे. एटले प्रत्यक् चैतन्य स्वयंप्रकाश देवरूप साक्षी आत्मा तुं छे.

ए रीते " को देवो यो मनःसाक्षी " ए स्मृतिना त्रण पादे करीने सर्व प्राणिमां जे मननो साक्षी आत्मा छे ते देवरूप छे, एम निरूपण कर्युं. हवे तेज स्मृतिनां चोथा पादे करीने देव एक छे ने सर्वभूत प्राणिमात्रमां छे, तेविषे श्वेताश्वतर उपनिषद्नी श्रुतिनुं प्रमाण कहेछे. " एको देव इति श्रुतेः " ए श्रुतिनो अभिप्राय ए छे के ब्रह्माने आदि लइने पिपीलिका (कीडी)पर्यंत सर्व भूतोनेविषे देव

(स्वयंप्रकाश चैतन्यरूप) एक(अद्वितीय) छे तथापि सद्विचाररहित अज्ञानी लोकोने अज्ञानजन्य आवरणे करीने तथा देहाभिमाने करीने ते देव अपरोक्षरूपे जाणवामां आवतो नथी तेथी तेंने गूढ (गुप्त) छे एम कह्योछे. अने ते देव सर्वमां व्यापक छे तथा सर्वभूतोनो अंतरात्मा छे ने पुण्यापुण्यरूप कर्मोनो फलप्रदाता छे तथा पृथिव्यादि सर्व भूतोनो अधिष्ठान छे. सर्व भूतोमां साक्षी द्रष्टा चैतन्यरूप छे ने वस्तुताथी केवल निष्प्रपंच निर्विकल्प छे तथा ते देव, निर्गुण छे (सत्त्वादि तथा ज्ञानादि गुणरहित सत्यरूप ज्ञानरूप आनंदरूप छे) वास्ते हे शिष्य,मनबुद्धिनो जे साक्षी आत्मा तेज देव छे एम निश्चय करीने देव माराथी भिन्न छे एवी भेदबुद्धिने मुकीदेवी. केमके, द्वैत मानवाथी भय थायछे एम श्रुतिमां कह्युं छे. तेम भागवतमां पण कह्युंछे के“ भयं द्वितीयाऽभिनिवेशतः स्यात्” केहतां द्वैतमां (भेदमां) आग्रह करवाथी जन्ममरणादिरूप

भय प्राप्त थायछे. माटे भेदबुद्धि न करवी ॥ १ ॥

ए रीते स्वयंप्रकाशरूप चैतन्य देवनुं सर्वात्मपणुं निरूपण कर्‍युं, हवे अमानित्वादि सारां साधनोने संपादन करीने तथा पूर्वे २९ मा दुहामां निरूपण करेलो जे सामवेदना महावाक्यनो अखंडार्थ (अभेदार्थ) तेने ब्रह्मनिष्ठ सद्गुरुना उपदेशपूर्वक हृदयमां धारण करीने मनन-निदिध्यासनथी हुं नित्य, शुद्ध, बुद्ध, मुक्त, प्रत्यक्, एकरस, सच्चिदानंद, ब्रह्मरूप छुं एवा दृढ अनुभवपूर्वक निर्विकल्प, निष्क्रिय आत्मानो साक्षात्कार जेने थयोछे, ते पुरुष ज्ञानामृतथी जीवन्मुक्त थईने कृतकृत्यतारूपी तृप्तिने प्राप्त थयोछे. तेने यद्यपि कांई कर्तव्य नथी, तथापि जे पुरुष मोक्षेच्छाथी श्रवणादिकमां प्रवृत्त छे पण तेनी मननी वृत्ति बाह्य विषयोना संकल्पोथी चंचल छे तेथी अपरोक्ष अद्वितीय आत्माना अनुसंधानमां दृढ निष्ठावान थती नथी ते मुमुक्षुने बाह्य विषयोना संकल्पोनी निवृत्तिपूर्वक मननी वृत्तिने स्थिरता थवा-

सारु तथा अद्वितीय आत्मानो अपरोक्ष दृढबोध-पूर्वक जीवन्मुक्तता थईने विदेहमुक्ति थवासारु, समाधिनो अभ्यास अवश्य करवो योग्य छे, ते-सारु ते अभ्यासना प्रकारने ३९ मा दुहामां श्रीगुरु निरूपण करेछे.

॥ दुहो ॥

प्रथम वृत्ति त्याग करी, बीजी उठवा न दइए ॥ वचमां निर्विकल्प दशानो, अभ्यास करता रहिए ॥ ३९ ॥

॥ टीका ॥ प्रथम वृत्ति केहेतां हुं देह छुं, तथा कर्त्ता भोक्ता सुखी दुःखी छुं, ए वृत्ति अथवा शब्द, स्पर्श, रूप, रसादिक विषयोना स्मरणरूप जे वृत्ति तेने त्याग करी केहेतां मुकी दईने बीजी वृत्ति जे देहादिकमां अहंता-ममतारूप अथवा शब्दादि विषयोना स्मरणरूप तेने उठवा न दइए केहेतां उत्पन्न थवा देवी नहीं, अने वचमां केहेतां मध्यमा

एटले एक वृत्ति मटीने बीजी वृत्ति ज्यांसुधी उदय थई नथी, ते समये जे निर्विकल्प (कल्पनारहित) पोतानुं स्वरूप स्वप्रकाश छे, तेमां स्थितिरूप दशानो (अवस्थानो) अभ्यास करता रहिये, केहेतां प्रथम सविकल्प समाधिनो अभ्यास करीने पछी निर्विकल्प समाधिनो अभ्यास नित्य निरंतर कऱ्या करवो.

शिष्य—हे महाराज ! सविकल्प तथा निर्विकल्प समाधिमां शो भेद छे ? ते कृपा करीने कहो.

गुरु—समाधिमां बे प्रकार छे. एक सविकल्प, अने बीजो निर्विकल्प. तेमां पण सविकल्प समाधिना बे प्रकार छे, एक दृश्यानुविद्ध, अने बीजो शब्दानुविद्ध.

शिष्य—दृश्यानुविद्ध समाधि कोने कहिये ?

गुरु—अंतःकरणमां काम, संकल्प, चिकित्सा, श्रद्धा, अश्रद्धा, धैर्य, अधैर्य, लज्जा, भय आदि जे बीजी केटलीक सात्विक विगेरे वृत्तिओ उत्पन्न

थायछे, ते सर्व दृश्य छे. अने ते सर्व वृत्तिओनो द्रष्टा, हुं साक्षी, चैतन्यरूप छुं एवा अनुसंधानपूर्वक जे सदा आत्मानो अनुभव करवो, तेने दृश्यानुविद्ध सविकल्प समाधि कहिए.

शिष्य–शब्दानुविद्ध सविकल्प समाधि कोने कहीए ? ते कृपा करीने कहो.

गुरु–हुं असंग छुं, एटले देह इंद्रियो अंतःकरणादिकमां हुं छुं तथापि तेनो मने संग नथी. जेम घृत, तैल, चंदन, कीच आदिमां आकाश रह्युंछे, पण तेमां लेपायमान थतुं नथी. अने हुं सच्चिदानंदरूप छुं, एटले जाग्रत् स्वप्न सुषुप्तिमां छुं तेथी सत्, जाग्रदादि त्रण अवस्थाने जाणुंछुं तेथी चित्, अने परम प्रेमनुं आस्पद छुं तेथी आनंद; हुं पोते स्वाभाविक प्रकाशरूप छुं अने बीजाने प्रकाश करुंछुं, मने कोई प्रकाश करतुं नथी तेथी हुं स्वप्रकाश छुं; हूं द्वैतरहित छुं एटले मारा स्वरूपमां द्वैत प्रपंचनो संबंध नथी केमके ते समग्र द्वैत

प्रपंच कल्पित छे. ए रीते हुं असंग, सत्, चैतन्य, आनंद, स्वप्रकाशरूप छुं. एम शब्द-उच्चारपूर्वक आत्मामां उपर कह्याप्रमाणे असंग आदि विशेषणोना अर्थनो अनुभव करवो, तेने शब्दानुविद्ध सविकल्प समाधि कहीए.

ए रीते दृश्यानुविद्ध तथा शब्दानुविद्ध बे समाधिनो प्रथम अभ्यास करवो अने ते दृढ थया पछी निर्विकल्प समाधिनो अभ्यास करवो.

शिष्य—हे महाराज! निर्विकल्प समाधि कोने कहीए?

गुरु—दृश्यानुविद्ध तथा शब्दानुविद्ध ए बे समाधिनो सारी रीते अभ्यास कर्याथी, ज्यारे अंतःकरणनेविषे आनंदरूप आत्माना ज्ञानानंदना अनुभवना आवेशथी, काम-संकल्प आदि दृश्य वृत्तिओनुं अनुसंधान मुकी दईने तथा हुं असंग छुं, इत्यादि शब्दोने पण मुकी दईने, संकल्परहित तूष्णींरूप जे स्थिति तेने निर्विकल्प समाधि कही-

ए. जेम वायु विनानी जगामां दीपक निश्चल रे-
हेछे, तेम निर्विकल्प अभ्यास करवावाळा पुरुषनुं
चित्त निश्चल रेहेछे, एटले निर्विकल्प समाधिमां
कांइ पण द्वैत प्रपंच भासतो नथी. तेथी निर्विकल्प
चैतन्यरूप आत्मानो स्पष्ट अनुभव थायछे ॥ ३५॥

ते निर्विकल्प चैतन्य सुखना अनुभवनो प्रकार
श्री शंकराचार्य गुरुए पण लघुवाक्यवृत्ति नामना
ग्रंथमां निरूपण कर्यो छे.

॥ श्लोक ॥

**नष्टे पूर्वविकल्पे तु यावदन्यस्य नो-
दयः ॥ निर्विकल्पकचैतन्यं स्पष्टं ता-
वद्विभासते ॥ १ ॥**

॥ अर्थ ॥मनमां प्रथमना जे अनेक प्रकारना
विकल्प छे, ते बधा निवृत्त थाय, ने ज्यांसुधी बीजो
कोई प्रकारनो विकल्प उत्पन्न थाय नहीं, त्यांसुधी
निर्विकल्प (कल्पनारहित) एक स्वयंप्रकाश,

चैतन्य स्पष्ट (निःसंदेह जेम थाय तेम) भासेछे. एटले जे समये मनमां कोई पण विकल्परूप वृत्ति-स्फुरती नथी, ते समये सर्व विकल्पना अभावने प्रकाशक चैतन्यरूप निर्विकल्पक आत्मानो स्पष्ट अनुभव थायछे. ने ते समये वृत्ति पण केवळ सुखाकार निर्विकल्प थायछे. कोईपण विक्षेप प्रतीत थता नथी. वास्ते ते निर्विकल्प वृत्ति थवासारु अभ्यास करवो योग्य छे. अने एथी एमपण जणायछे के, जेटला विकल्पो छे ते बधा अंतःकरणमां रह्याछे, अने आत्मा छे ते स्वभावेज निर्विकल्प छे. ते कांई अंतःकरणना विकल्पोये करीने सविकल्प थतो नथी पण ते निर्विकल्प आत्मानो जेने सद्गुरुना उपदेशपूर्वक वेदांतशास्त्रथी तथा निर्विकल्प समाधिना अभ्यासथी बोध नथी तेने आत्मा विकल्पवान् छे एवो भ्रम छे. वास्ते ते भ्रमने निवृत्त करवासारु ब्रह्मनिष्ठ सद्गुरुने शरणे जई वेदांतशास्त्रनुं श्रवण मनन करी निदिध्यासनथी हुं आत्मा

निर्विकल्प छुं एवो दृढ अनुभव थवासारु समाधिनो अभ्यास अवश्य करवो योग्य छे. ॥ १ ॥

हवे उत्तम अधिकारीने आत्मानो साक्षात्कार थवासारु, श्रवणमननादि जे मुख्य साधन, याज्ञवल्क्य मुनिए पोतानी स्त्री मैत्रेयीप्रत्ये उपदेश कऱ्या छे ते साधनोने गुरु केहेछे.

॥ दुहो ॥

श्रवण मनन निदिध्यास करी, करीए साक्षात्कार ॥ सच्चिदानंद परब्रह्म हुं, केहेछे वेद पुकार ॥ ३८ ॥

॥ टीका ॥ प्रथम वेदांतशास्त्रनुं श्रवण करवुं एटले ब्रह्मात्मैक्यना निश्चयने करावनार जे छ प्रकारनां लिंग (गूढार्थने जणावनारां लक्षणो) तेणे करीने सर्व वेदांतवाक्योनो अद्वितीय ब्रह्ममां जे तात्पर्यनो निश्चय, तेनुं नाम श्रवण.

शिष्य– छ प्रकारनां लिंगनां (लक्षणोनां) नाम कहो?

गुरु–१ उपक्रमोपसंहार,२ अभ्यास, ३ अपूर्वता, ४ फल, ५ अर्थवाद, ६ उपपत्ति; ए छ प्रकारनां लक्षणोनां नाम छे.

शिष्य–उपक्रम उपसंहार कोने कहीए?

गुरु–प्रकरणे करीने प्रतिपाद्य जे अर्थ तेनुं प्रकरणना आदिअंतनेविषे जे प्रतिपादन करवुं तेने उपक्रम उपसंहार कहीए. जेम, छांदोग्य उपनिषद्ना छठा अध्यायमां प्रकरणे करीने प्रतिपाद्य जे एक, अद्वितीय, स्वगत, स्वजातिय- विजातिय भेद-रहित; ब्रह्मवस्तु तेनुं प्रकरणना आरंभमां प्रतिपादन करीने प्रकरणनी समाप्तिमां आ सर्व जगत् आत्मरूप छे एम उपसंहार कह्योछे.

शिष्य–हे गुरो, अभ्यास कोने कहीए ते कहो?

गुरु–प्रकरणे करीने प्रतिपाद्य जे अद्वितीय

ब्रह्मवस्तु तेनुं प्रकरणमा वारंवार प्रतिपादन करवुं तेनुं नाम अभ्यास. जेम छांदोग्य उपनिषद्मां उद्दालक मुनिये पोतानो पुत्र जे श्वेतकेतु तेने "ते तुं छे" (ते ब्रह्म तुं प्रत्यगात्मा छे) एम वारंवार (नव वखत) उपदेश कर्योछे, तेने अभ्यास कहीये.

शिष्य—अपूर्वता कोने कहिये ते कहो?

गुरु—प्रकरणे करीने प्रतिपादित जे अद्वितीय आत्मवस्तु तेनुं बीजां प्रमाणोए करीने जे अविषयीकरण (प्रतिपादन न थवुं) तेनुं नाम अपूर्वता. ते जेम उपनिषद्मां श्रुति विना बीजां प्रमाणोए करीने ब्रह्मनुं अप्रतिपाद्यपणुं कह्युंछे, अथवा ब्रह्म स्वप्रकाशरूप छे ते हेतुथी तेने जाणवासारु बीजां कोई प्रमाणनी अपेक्षा नथी तेथी ते ब्रह्मनुं अपूर्वपणु जाणवुं.

शिष्य—फल कोने कहिये ते कहो?

गुरु—प्रकरणे करीने प्रतिपादन करेलुं जे आत्मज्ञान तेनुं अथवा आत्मज्ञाननां साधनरूप श्रव-

णादिकना अनुष्ठाननुं ते ते ठेकाणे श्रुतिमां साभळवामां आवेलुं जे प्रयोजन तेनुं नाम फल. ते जेम "ब्रह्मनिष्ठ आचार्य (गुरु) ना उपदेशे करीने पुरुष आत्माने जाणेछे", "ब्रह्मने जाणनार ब्रह्मरूपज छे", "आत्मतत्त्वने जाणनार शोकने तरेछे" एटले गुरुद्वारा श्रवणादिक साधने करीने कहेलुं जे ज्ञानप्राप्तिरूप प्रयोजन अने ते ज्ञाने करीने कहेली जे मोक्षनी प्राप्ति तेने फल एम कहीये.

शिष्य—अर्थवाद कोने कहिये ते कहो?

गुरु—प्रकरणे करीने प्रतिपादन करेलुं जे अद्वितीय ब्रह्मरूप तेनी ते ते ठेकाणे जे प्रशंसा (स्तुति) तेनुं नाम अर्थवाद. ते जेम छांदोग्य उपनिषदमां समग्र प्रपंचनुं अधिष्ठानरूप जे ब्रह्म तेनां श्रवणे करीने न श्रवण करेलो जे सर्व प्रपंच ते श्रवण करेलो थायछे, तेमज जे ब्रह्मना ज्ञाने करीने न जाणेलुं सर्व जगत जाणवामां आवेछे इत्यादि जे प्रशंसा तेने अर्थवाद एम कहिये.

शिष्य—उपपत्ति कोने कहिये ते कृपा करीने कहो?

गुरु—प्रकरणे करी प्रतिपादित जे अद्वितीय आत्मवस्तु तेने दृष्टांतोये करीने जे प्रतिपादन करवुं तेनुं नाम उपपत्ति. ते जेम छांदोग्य उपनिषदमां एक मृत्तिकाना पिंडने जाणवाथी घटशरावादिक मृद्विकार सर्व मृत्तिकामात्र जाणवामां आवेछे ने ते घटादि नामरूपनुं मिथ्यात्व जणायछे, तेमज एक सुवर्णने जाणवाथी कडांकुंडलादि सर्व सुवर्णमात्र जाणवामां आवेछे. कटककुंडलादि विकार सर्व केहेवा मात्र छे, वस्तुताथी साचा नथी, एक सुवर्णज सत्य छे. इत्यादि दृष्टांतरूप युक्तिये करीने नामरूपात्मक जगतनुं मिथ्यात्व निरूपणपूर्वक अद्वितीय ब्रह्मनुं जे प्रतिपादन तेने उपपत्ति एम कहीये. ए रीते उपक्रमोपसंहारादि छ लिंगे करीने सर्व वेदांतवाक्योनुं अद्वितीय ब्रह्ममां तात्पर्य जाणवारूपी श्रवण करीने पछी मनन करवुं.

शिष्य—मनन कोने कहीये ?

गुरु—श्रवण करेलुं जे अद्वितीय ब्रह्मवस्तु तेमां असंभावनारूप (संशयरूप) दोषनी निवृत्ति थवा- सारु वेदांतानुसार युक्तियोथी निरंतर जे चिंतन करवुं तेने मनन एम कहिये. ते मनन सिद्ध थया पछी निदिध्यासन करवुं .

शिष्य—निदिध्यासन कोने कहिये ?

गुरु—हुं देह नहीं, हुं स्थूल, कृश, ऱ्हस्व, दी- र्घादि नहीं, हुं वर्णाश्रमादिरूप नहीं, ए रीते वि- जातिय प्रत्ययने तिरस्कारपूर्वक हुं प्रत्यगात्मा द्रष्टा साक्षी सच्चिदानंद, शुद्ध, बुद्ध, मुक्त, अजन्मा, अ- जर, अमर, अक्रिय, असंग, अद्वितीय, ब्रह्मरूप छुं, ए रीते जे सजातीय प्रत्ययनो प्रवाह तेने निदिध्या- सन एम कहिये. ते निदिध्यासन करीने " करीये साक्षात्कार " केहेतां आत्मानो निःसंदेह अपरोक्ष अनुभवरूप साक्षात्कार संपादन करवो.

ए रीते दुहाना पूर्वार्द्धमां श्रवण मनन निदिध्यासन करीने आत्मानो साक्षात्कार करवो एम कह्युं ने हवे उत्तरार्द्धमां साक्षात्कारनुं रूप केहेछे " सच्चिदानंद इति " साक्षात् अपरोक्ष (अहमादि अंतःकरणनी वृत्तियोनो जे प्रकाशक) सच्चिदानंदब्रह्म ते हुं छुं एवो जे अनुभव तेनु नाम साक्षात्कार एम केहेछे. वेद पुकार केहेतां वेद उच्चेःस्वरे करीने कहेछे॥ ३६॥

पूर्वे श्रवण, मनन, तथा निदिध्यासन ए त्रण आत्मसाक्षात्कार थवानां साधन छे एवुं निरूपण कर्युं. ने हवे ते साधनो, ज्यांसुधी शब्दादिक विषयोमां चित्त आसक्त छे, त्यांसुधी बनी शकता नथी. तेसारु ते विषयोनो विषनी पेठे त्याग करीने तथा शमादि साधनसंपन्न थइने ब्रह्मनिष्ठ सद्गुरुने शरणे जइने ते द्वारा श्रवणमननादि करीने आत्मसाक्षात्कार संपादन करवो ए मोक्ष थवानुं मुख्य साधन छे. ते माटे श्रवणादिद्वारा सच्चिदानंदरूप

आत्मानो साक्षात्कार थवासारु सत्पुरुषनो संग सदाकाळ करवो ते कहेछे.

विषय विषवत् त्याग करी, करीए साधुसंग ॥ पोते सच्चिदानंद सदा, जेमनो तेम अभंग ॥ ३७ ॥

॥ टीका ॥ शब्द, स्पर्श, रूप, रस आदि जे निषिद्ध विषयो छे, तेनो विषनी पेठे त्याग करीने " करीए साधुसंग " केहेतां, ज्ञान, वैराग्य, दया, संतोष, अकाम, अक्रोध, क्षमा, सदाचार आदि सल्लक्षणसंपन्न एवा श्रोत्रिय ब्रह्मनिष्ठ सद्गुरु तेनो समागम करवो. अने ते सत्पुरुषना समागमथी पोतामां पण क्षमा, दया, संतोषादि साधनो प्राप्त थायछे अने तेथी श्रवणमननादिपूर्वक आत्मज्ञाने करीनेमोक्ष थायछे, तेसारु सज्जननो संग करवो. तेम अष्टावक्र मुनिए पण मोक्ष थवासारु विषयोनो त्याग करीने सारां साधन संपादन करवां एम जनजाकरप्रात्ये कह्युंछे.

॥ श्लोक ॥

मुक्तिमिच्छसि चेत्तात विषयान् विषवत्त्यज ॥ क्षमार्जवदयातोषसत्यं पीयूषवद्भज ॥ १ ॥

॥ **अर्थ** ॥ हे जनक, मुक्तिने जो तुं इच्छतो होय तो शब्दादि पांच विषयोनो विषनी पेठे त्याग कर. अने क्षमा, आर्जव (सरलता), दया, संतोष अने सत्य ए पांचने अमृतनी पेठे सेवन कर ॥१॥ दुहाना पूर्वार्धमां विषयोनो त्याग करीने साधु महात्मानो समागम करवो एम निरूपण कर्युं, ने हवे उत्तरार्धमां महात्माना समागमथी जाणेलुं जे आत्मस्वरूप तेनुं निरूपण करेछे. " पोते सच्चिदानंद सदा इति " पोते (देह, इंद्रियो, प्राण, मन, बुद्धि आदिने प्रकाशक जे प्रत्यगात्मा ते) सदा केहेतां जाग्रदादि त्रण अवस्थानेविषे तथा भूतभविष्यादि त्रण कालनेविषे सच्चिदानंद ब्रह्मरूप छे, ने वळी ते प्रत्यगात्मा जेमनो तेम केहेतां मन-वाणीने

अगोचर, अप्रमेय (प्रत्यक्षादि प्रमाणोनो अविषय), स्वतःसिद्ध, स्वयंप्रकाश जेवो छे तेवोज अभंग (अखंडरूप) छे. अने " पोते सच्चिदानंद सदा " ए पादना भावार्थथी एम जणायछे के, सच्चिदानंदरूप परमात्मा सर्व मनुष्योने स्वात्मरूपे करीने सर्वदा प्राप्त छे पण अविद्याए करीने अप्राप्तनी पेठे भासेछे, ने तेनी प्राप्ति थवासारु केटलाक जिज्ञासु जप तप तीर्थादि अनेक साधनोनुं अनुष्ठान पण करेछे, तो पण तेनी बाहेरथी प्राप्ति थती नथी. ज्यारे कोई अत्यंत दयालु ब्रह्मनिष्ठ सद्गुरु प्रत्यगात्मारूपे परमात्मानो उपदेश करे, त्यारे विद्याये करीने अविद्यानी निवृत्तिपूर्वक प्राप्तनी पेठ भासेछे पण परमात्मानी प्राप्ति न हती ने प्राप्ति थई एम नथी, सर्वदा प्राप्तज छे. जेम स्वकंठाभरण (पोताना गळामां पेहेरवानुं आभूषण) कंठमांज प्राप्त छे पण भूलथी अप्राप्तनी पेठे भासेछे तेनी प्राप्ति थवासारु बाहेर शोधवा विगेरे प्रयत्न पण करेछे, तोपण बा-

हेरथी प्राप्त थतुं नथी. ज्यारे कोई जाणनार पुरुष कंठमांज बतावेछे त्यारे ते आभूषण प्राप्त थयानी पेठे भासेछे पण प्राप्त न हतुं ने प्राप्त थयुं एम नथी, प्राप्तज छे. तेथी सच्चिदानंद परमात्मा सदा प्राप्तज छे. अने " जेमनो तेम अभंग, " ए पादना भावार्थथी एम जणायछे के, प्रत्यगात्मा स्वभावेज परमात्मारूप छे तथा मुक्तरूप छे. प्रथम जीवरूप छे ने पछी परमात्मारूप थायछे एम नथी. प्रथम बंधनवान् छे ने पछी मुक्त थायछे एम नथी. जेम सूर्यनेविषे रात्रि ने दिवस ए बेय नथी तेम निरंतर अचिंत्य चैतन्यघन परिपूर्ण प्रत्यगात्मानेविषे बंधन ने मोक्ष ए बेय पारमार्थिक नथी. ने श्रुतिपण कहेछे के " ब्रह्मरूप थकोज ब्रह्मने प्राप्त थाय छे." " मुक्त थकोज मुक्त थायछे," ने जो कहिये के प्रथम जीवरूप छे ने पछी कर्मोपासनादि साधनोये करी परमात्मारूप थायछे तो एम केहवुं पण योग्य नथी, केमके जो परमात्मरूप न हतो ने

थयो तो ते मटी जशे, सर्वदा नहि रहे. जेम प्रथम त्रांबुं छे ने पछी कोई औषधिना रसे करीने पीळा रंगथी सोनुं थयुं एम भासे तो, ते पण कालांतरे औषधिनी शक्तिना नाशे करीने सुवर्णपणुं मटी जायछे. तेसारु प्रत्यगात्मने, स्वभावेज परमात्मरूप छे एम जाणवो. कर्मथी वा उपासनाथी परमात्मारूप थायछे एम नथी, तेथी जेमनो तेम अभंग कह्यो. ते प्रत्यगात्मानो बोध ब्रह्मनिष्ठ सद्गुरुना समागमे करीने थायछे तेसारु सत्संग सदाकाल करवो ॥ ३७ ॥

सत्संगथी संसारबंधननी निवृत्तिपूर्वक मोक्षनी प्राप्ति थायछे, ते विषे श्री ज्ञानगीतानुं प्रमाण केहेछे.

॥ श्लोक ॥

सत्संगेन परं प्राप्य दुस्तरं तरतेऽचिरात् ॥ तस्मादतिप्रयत्नेन सत्संगं सततं कुरु ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्ब्रह्मचर्याश्रमस्थब्रह्मविद्वरिष्ठाऽखंडानंदरूप श्रीरामकृत गुर्जरभाषया पंचीकरणं समाप्तं ॥शमस्तु॥

॥ टीका ॥ सत्संगेन केहेतां ब्रह्मनिष्ठ सद्गुना समागमे करीने परंप्राप्य केहेतां सच्चिदानंद परिपूर्ण नित्य शुद्ध बुद्ध मुक्तरूप परमात्माने स्वात्मरूपे प्राप्त थईने दुस्तरं केहेतां समुद्रनी पेठे तरवाने कठिन एवो जे संसार तेने अचिरात् (जलदीथी) तरते (तरीने पार थायछे).

शिष्य—हे महाराज! ज्यारे संसारने समुद्रनी पेठे तरवाने कठिन छे एम कह्यो त्यारे समुद्रनी पेठे संसारमां आवर्त, मगरमच्छ विगेरे शुं छे? ते पण कृपा करी कहो.

गुरु—समुद्रनी पेठे संसारमां स्त्रीपुत्रादिकमां मोहरूपी आवर्त (घुमरीओ) छे; काम, क्रोध्र लोभ अहंकाररूपी मगरमच्छ छे; क्षुधा, तृषा, हर्ष, शोक आदि मोटी ऊर्मिओ (तरंग) छे; अध्यात्म अधिभूत, अधिदैव ए त्रण तापरूपी वडवानल छे; निरंतर दुर्वासनारूपी शेवाल छे अने अनेक विषयरूपी जळ भर्युं छे; एवो जे संसारसमुद्र तेने

सत्संगद्वारा आत्माना बोधथी तत्काल तरी जायछे, विलंब थतो नथी, जेम नौकाथी समुद्रने तरी पार थायछे. तस्मात् (ते माटे) अतिप्रयत्नेन केहेतां वर्णाश्रमादि स्वधर्मना अनुष्ठानपूर्वक यज्ञ दान जप तपादि साधनोथी अंतःकरणनी शुद्धि करीने विवेकादि साधनसंपन्न थईने चित्तैकाग्रताथी ब्रह्मनिष्ठ सद्गुरुना सदुपदेशना ग्रहणपूर्वक भोजनादिक आवश्यक क्रियामां पण अनादर करीने एटले भोजनादि वखते जो सत्समागमनो वखत होय तो ते भोजनादि क्रियाने पण आगळ पाछळ राखीने सत्संगं सततं कुरु केहेतां सत्पुरुषनो संग सर्वदा करंच. सदाकाल सद्विचार करवाविषे शास्त्रनुं प्रमाण कहेछे.

॥ श्लोक ॥

आसुप्तेरामृतेः कालं नयेद्वेदांतचिंतया ॥ दद्यानावसरं किंचित् कामादीनां मनागपि ॥ १ ॥

॥ **अर्थ** ॥ जाग्याथी ते सुतापर्यंत तथा विवेक थया पछी ते देहपातपर्यंत श्रद्धा-भक्तिपुरस्सर वेदांतशास्त्रना विचारे करीने काळ अतिक्रमण करवो, अने मनमां कामक्रोधादिकने जरामात्र पण अवसर न आपवो. तात्पर्य ए के मन सदाकाळ वेदांतविचार करतुं होय तो, मनमां कामक्रोधादिक प्राप्त न थाय ॥ १ ॥

॥ **दृष्टांत** ॥ जेम कोई पुरुष पोताना घरमां नकामो बेठो होय, तेनी पासे बाहेरथी कोई दुर्गुणी मनुष्यो आवे, तेनी सामे ते गृहस्थ दृष्टि करी जुवे, अने जो आदर सन्मान करे, तो ते दुर्गुणी मनुष्यो हमेशां तेने घेर आवे, अने ते गृहस्थने. आडी उंधी वातो करी पोता सरखो (दुर्गुणी) करी मुकेछे. पण जो ते गृहस्थ ते दुर्गुणी मनुष्योने आवता जाणी, तेओनी सामे दृष्टि न करे अने हरकोई पुस्तको हाथमां लईने वांचवा लागे, ने ते आवेला मनुष्योने आदर सन्मान न करे, ने उपेक्षा करे तो

ते आवेला माणसो पाछा जाय, ने बीजी वखत आवे त्यारे पण तेज रीते अनादर थाय, तो पछी आवे नहीं; तेम जे पुरुष वेदांतविचारविना नकामो बेठो होय, तो तेनी पासे कामक्रोधादि दुर्गुणो अवश्य आवे, ने जो तेने आदर करे, तो सर्वदा आव्या करे अने ते कामादिक दुर्गुणो पुरुषने परमार्थथी भ्रष्ट करे; तेथी ते पुरुष जो वेदांतनो अहर्निश विचार कर्‍या करे, तो ते कामादिक ते पुरुषनी पासे आवे नहीं, अने जो आवे तो ते विचारवानथी तिरस्कार थाय एटले जता रहे. वास्ते कामादिकने आववानो अवसर (वखत) न आपवो ने वेदांतविचारथी सर्वकाळ अतिक्रमण करवो तथा सत्संग करवो. सत्पुरुषना संगथी अनेक जन्मोनां पाप अने अध्यात्मादिक अनेक प्रकारना ताप, अने दीनता ए सर्वनी निवृत्ति थायछे. तेविषे सत्पुरुषनुं वाक्य छे.

॥ श्लोक ॥

गंगा पापं शशी तापं दैन्यं कल्पतरुस्तथा ॥ पापं तापं च दैन्यं च हरेत् साधुसमागमः ॥ १ ॥

अर्थ—गंगामां स्नान करवाथी गंगा पापने मटाडेछे; चंद्रमा, पोतानी शीतळ किरणोथी बाह्य तापने मटाडेछे; कल्पवृक्ष, चिंतित सुखभोग आपीने दीनताने मटाडेछे; अने साधुनो (सत्पुरुष ब्रह्मनिष्ठनो) समागम तो सर्व पाप, तथा अंदर बाहेरना सर्व ताप, तथा दीनता ए त्रणने मटाडेछे. वास्ते सत्संग छे ते गंगा, शशी (चंद्र), अने कल्पतरु ए सर्वथी श्रेष्ठ छे. माटे ज्यांसुधी देह रहे त्यांसुधी सत्संग सर्वदा करवो.

शिष्य— हे महाराज ! ज्यांसुधी आत्मज्ञान थयुं न हतुं त्यांसुधी तो ज्ञान थवासारु सत्संग करवो ए योग्य छे. पण बोध थया पछी देह रहे

तेपर्यंत सत्संग करवो तेनुं शुं कारण? ते कहो.

गुरु— यद्यपि शास्त्रना श्रवणथी आत्मज्ञान थायछे तथापि ज्यांसुधी देह रहेछे त्यांसुधी देहना व्यवहारे करीने बाह्यवृत्ति थायछे, तेथी तथा मन चंचल होवाथी सर्वदा सत्संग न होय तो प्रपंचमां अहंममाऽध्यासथी विपरीत बुद्धि थायछे, ते न थाय एटलावास्ते सत्संग सर्वदा करवानी जरूर छे. अने जेओने आत्मानो दृढ निःसंदेह अपरोक्ष बोध थयोछे, तेओने जो के कांई कर्त्तव्य नथी, तथापि शास्त्रनी एवी आज्ञा छे के वेदांतशास्त्रनुं तथा गुरुनुं तथा ईश्वरनुं सदाकाळ सेवन करवुं. तेविषे आप्त पुरुषनुं वाक्य छे के,

॥ श्लोक ॥

यावदायुस्त्रयो वंद्या वेदान्तो गुरुरीश्वरः ॥ आदौ ज्ञानप्रसिद्ध्यर्थं कृतघ्नत्वापनुत्तये ॥ १ ॥

॥ अर्थ ॥ ज्यांसुधी देहनुं आयुष्य छे, त्यांसुधी वेदांतशास्त्र अने तेना उपदेशकर्त्ता सद्गुरु अने ईश्वर ए त्रणे वंदन करवाने योग्यछे. तेमां प्रथम ज्ञान थवासारु वेदांतनुं श्रवण तथा गुरु अने ईश्वरनुं सेवन कर्तव्य छे, अने ज्ञान थया पछी जेनाथी ज्ञान थयुं एवां जे वेदांतशास्त्र, गुरु अने ईश्वर तेओनुं सेवन न करे तो कृतघ्न थायछे. माटे ते दोष मटाडवासारु ज्यांसुधी देह रहे, त्यांसुधी तेमनुं सेवन करवुं, एटले परिपूर्ण अखड एकरस परमात्माना ज्ञाने करीने दुस्तर संसारथी पार थवासारु तथा कृतघ्न न थवासारु ईश्वर तथा गुरुमां भक्तिपुरःसर वेदांतशास्त्रना श्रवणमननादि अभ्यासथीज देहपातपर्यंत काळ अतिक्रमण करवो एम सिद्ध थयुं ॥ १ ॥

॥ गीतिवृत्त ॥

निर्जरवागज्ञानां सुखबोधार्थं कृतं मुमुक्षू-

णाम् ॥ यैरिह पंचीकरणं नरवाण्या तान्
गुरून्सदा वंदे ॥ १ ॥

अर्थ—आ जगतविषे संस्कृत वाणीनो जेओने बोध नथी अने संसारबंधनथी मुक्त थवानी जेओने इच्छा छे एवा जिज्ञासु जनोने अनायासे करीने सच्चिदानंदरूप आत्मानो बोध थवासारु जेओ गुरुए मनुष्यवाणीए करीने आ पंचीकरण कर्युं तेओ श्रीराम सद्गुरुने हुं सदा वंदन करूंछुं.

इति श्रीमत्परहंस परिव्राजकाचार्य श्रीमदखंडानंद
सरस्वती रामगुरुशिष्य जयकृष्णविदुषा विर
चिता पंचीकरणटीका समाप्ता.

वसंततिलका वृत्त.

आ ग्रंथना मननथी निज बोध पामे
माया विषाद सहु बंध अनर्थ वामे ।
एवो अनुग्रह करो गुरु राम स्वामी
ए चाहना करु निवेदन शीश नामी ॥ १ ॥

इति पंचीकरण समाप्त.

दशमस्कंध पेहेली आवृत्तिनो	३-०	०-०
श्रीभगवद्गीताभाषांतर रेशमी पुठानुं	१४-०	१-०
श्रीमद्भगवतीभागवतभाषांतर पुरुं	८-८	८-०
प्रबोधचंद्रोदय नाटक गुजराती	०-१०	०-१
पेहेली चोपडी (चित्रथी बोध थाय तेवी) आवृत्ति बीजी	०-१	०-६
पंचीकरण रामगुरुकृत सटीक (आवृत्ति छट्ठी)	१-०	२-०
सावित्रीचरित्र नाटक आवृत्ति बीजी	१-०	०-२
अनसूयाभ्युदय तथा भोगवतीभाग्योदय	०२-६	०-६
स्त्रीधर्मबोधक गरबावळी (आवृत्ति बीजी)	०-२	०-६
एकादशस्कंध पेली आवृत्तिनो	१-८	०-०
सेव्यसेवकधर्म (संस्कृत साथे)	०-६	०-६
चंद्रप्रभाचरित्र एक रसीली कथा	१-०	०-२
आशौचविचार गुजराती	००-९	०-६

मासिकपुस्तको.

आर्यधर्मप्रकाश नीतिधर्मसंबधी मासिक चोपानियुं वर्ष १ ना	१-८	०-३
श्रीमद्योगवासिष्ठरामायण भाषांतर वर्ष १ ना.	३-०	०-०

ठेकाणुं मुंबईमां भूलेश्वर नजीक आर्यधर्मप्रकाश चोपानियानी ओफीसेथी शा. रूपजी सुंदरजी पासेथी. तथा पंडित ज्येष्ठाराम मुकुंदजी तथा हरिप्रसाद भगीरथ तथा गंगाविष्णु श्रीकृष्णदास पासेथी ठे० कालकादेवीने रस्ते.